

Збірник тез

V Всеукраїнської заочної науково-практичної
студентської конференції

УКРАЇНСЬКА МОВА
НА ПОРУБІЖЖІ ХХ–ХХІ СТОРІЧ:
МОВОЗНАВЧИЙ ТА
ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

9 листопада 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет філології та соціальних комунікацій
Кафедра української мови та славістики
Рада молодих учених БДПУ

МАТЕРІАЛИ

**V Всеукраїнської заочної науково-практичної
студентської конференції**

"УКРАЇНСЬКА МОВА НА ПОРУБІЖЖІ ХХ–ХХІ СТОРІЧ: МОВОЗНАВЧИЙ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ"

9 листопада 2023 року

Бердянськ–2023

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 3 від 03.11.2023 року)*

Головний редактор – Світлана ГЛАЗОВА, кандидатка філологічних наук, доцентка

Заступники головного редактора:

Вікторія ЗАГОРОДНОВА – докторка педагогічних наук, професорка

Володимир НИЩЕТА – доктор педагогічних наук, доцент

Ганна ВУСИК – кандидатка філологічних наук, доцентка

Олена КРИЖКО – кандидатка філологічних наук, доцентка

Вікторія ЛІПІЧ – кандидатка філологічних наук, доцентка

Неля ПАВЛИК – кандидатка філологічних наук, доцентка

Ольга СОПІНА – кандидатка філологічних наук, доцентка

Валентина ЮНОСОВА – кандидатка філологічних наук, доцентка

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ірина ГЛАЗКОВА – докторка педагогічних наук, професорка

Ольга ХАРЛАН – докторка філологічних наук, професорка

У–45 Українська мова на порубіжжі ХХ–ХХІ сторіч: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти: матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної студентської конференції (м. Бердянськ, 9 листопада 2023 р.): зб. тез / гол. ред. С. Глазова. Бердянськ: БДПУ, 2023. 167 с.

У збірнику вміщено доповіді учасників V Всеукраїнської заочної науково-практичної студентської конференції «Українська мова на порубіжжі ХХ–ХХІ сторіч: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти» (9 листопада 2023 р.). Матеріали збірника можуть бути корисними для широкої філологічної аудиторії.

*За зміст тез, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу
відповідальність несуть автори*

© Бердянський державний
педагогічний університет, 2023
© Автори статей, 2023

ЗМІСТ

Алтунін П. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА: ПАМ'ЯТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	5
Білик І. О.(Бердянський державний педагогічний університет). КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛІНГВОУКРАЇНІСТИЦІ.....	8
Болжеларська Н. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ОСНОВІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	13
Борисенко Р. А. (Бердянський державний педагогічний університет). ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМ МИНУЛОГО ЧАСУ ДІЄСЛОВА В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	17
Вакула М. С., Губа В. О. (Бердянський державний педагогічний університет). КОЛЬОРИСТИЧНІ ЕПІТЕТИ В ПОЕТИЧНОМУ ІДІОСТИЛІ ІВАНА ДРАЧА.....	21
Говоруха А. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ДІЄСЛОВА ЯК ДОМІНАНТИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КОХАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ.....	28
Донська К. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ЯВИЩЕ ПОЛІСЕМІЇ В МЕЖАХ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	31
Ємельяненко А. І. (Бердянський державний педагогічний університет). ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ НЕГАТИВНО-ЕТИЧНОЇ КОНОТАЦІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСУДУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	35
Загородня П. А. (Бердянський державний педагогічний університет). ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	38
Звяга В. А. (Освітній заклад «Школа "Гранд-експо"» (Структурний підрозділ приватного підприємства «Міжнародна освітня корпорація "Гранд-експо"») м. Київ, Україна). ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВИТИ.....	40
Казмирук А. Е. (Бердянський державний педагогічний університет). МОРФОНОЛОГІЧНІ ЯВИЩА В СИСТЕМІ АГЕНТИВНИХ КОМПОЗИТНО-СУФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	46
Карпенко А. С. (Бердянський державний педагогічний університет). СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ТА НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ.....	49
Кейбал А. М. (Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка). ЗМІСТОВА ЛІНІЯ «ДОСЛІДЖУЄМО МЕДІА» В КОНТЕНТІ ПІДРУЧНИКА «ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ».....	52
Кізілова Д. О. (Бердянський державний педагогічний університет). ФУНКЦІЯ МОВИ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	55
Кінаш П. С. (Бердянський державний педагогічний університет). ОСОБЛИВОСТІ НЕПОВНИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	59
Книш А. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА: ТВОРЧА УЯВА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	61
Ковальова В. С. (Бердянський державний педагогічний університет). ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	65
Кучерява К. І. (Бердянський державний педагогічний університет). ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЛІКАЦІЇ СУБСТАНТИВОВАНИХ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	69

Мірошніченко О. О. (Бердянський державний педагогічний університет). ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛИЧНОГО ВІДМІНКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	71
Моїсєєнко С. А. (Бердянський державний педагогічний університет). РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ ВВІЧЛИВОСТІ У СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ.....	74
Назаренко А. М. (Бердянський державний педагогічний університет). СЕМАНТИКО-СЛОВОВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ.....	77
Назарчук К. О. (Бердянський державний педагогічний університет). ХАРАКТЕРИСТИКА ЕМОЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИХ ВІДТІНКІВ У ЗНАЧЕННЯХ СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ НЕЧЛЕНОВАНИХ РЕЧЕНЬ.....	95
Немічева А. О. (Бердянський державний педагогічний університет). СТРУКТУРА ДІАЛОГУ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	98
Непейпиво В. М. (Бердянський державний педагогічний університет). СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ НЕОЛЕКСЕМ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ.....	101
Носенко В. С., Гвоздик А. О. (Бердянський державний педагогічний університет). СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	104
Олешко Г. Л. (Бердянський державний педагогічний університет). СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОР НА ПОЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО, ЕМОЦІЙНОГО, ФІЗІОЛОГІЧНОГО, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СТАНІВ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ЛЮДИНИ У ПОЕЗІЇ Т. ОСЬМАЧКИ.....	109
Пархомук С. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ОБЛАСНОЇ ГАЗЕТИ «ЗОРЯ».....	125
Сафонова Т. О. (Бердянський державний педагогічний університет). ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ЕМОЦІЙНОСТІ ТА ЕМОТИВНОСТІ.....	129
Синиця В. О. (Бердянський державний педагогічний університет). СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКИ В СЛОВОВІРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	132
Ситнік Д. М. (Бердянський державний педагогічний університет). ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ БІЖЕНЦІВ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.....	135
Скураговська Д. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСНІ «КРАЇНА ДІТЕЙ» РОК-ГУРТУ «ОКЕАН ЕЛЬЗИ» ТА АLYONA АLYONA.....	138
Стельмах А. С. (Бердянський державний педагогічний університет). ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ БЕЗОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ.....	140
Сур О. В. (Бердянський державний педагогічний університет). УКРАЇНСЬКА МОВА І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ СЬОГОДЕННЯ.....	143
Талошина В. А. (Бердянський державний педагогічний університет). НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ДжЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ МОВИ.....	146
Тур І. О. (Бердянський державний педагогічний університет). ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ В. ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ».....	148
Шульга О. І. (Бердянський державний педагогічний університет). ХРОНОЛОГІЧНА МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ МОВНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ.....	152
Щербина І. І. (Бердянський державний педагогічний університет). АНТИЦИПАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИКИ ПОВІСТІ «НАС РОЗСУДИТЬ БОГ» СВЯТОМИРА-МИХАЙЛА ФОСТУНА.....	154
Овсієнко С. В. (Бердянський державний педагогічний університет). ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ.....	159

Алтунін П. В.,
здобувач,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – доктор педагогічних наук,
доцент **В. А. Нищета**

ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА: ПАМ'ЯТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Реформаційні процеси в системі загальної середньої освіти, що нині відбуваються в Україні й пов'язані із запровадженням «Нової української школи», висувають нові, підвищені вимоги до професійної підготовки освітян і вчителів-словесників. Ці вимоги висвітлені в змісті Професійного стандарту вчителя й програмних результатах освітньо-професійної програми «Середня освіта (українська мова і література, англійська мова)» першого рівня вищої освіти.

Згідно з вимогами Професійного освітнього стандарту майбутні вчителі-словесники мають оволодіти низкою професійних компетентностей відповідно до професійних функцій: мовно-комунікативною, предметно-методичною, інформаційно-цифровою, психологічною, емоційно-етичною, педагогічного партнерства, інклюзивною, здоров'язбережувальною, проєктувальною, прогностичною, організаційною, оцінювально-аналітичною, інноваційною, рефлексійною, здатністю до навчання впродовж життя [4].

Змістом **професійної компетентності** як інтегральної якості є знання предмета, методики його викладання, педагогіки та психології, що мають бути сформовані «водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати, синтезувати знання в досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх

застосування» [2, с. 27–28].

Окрім мислення, про що заявлено вище, на формування професійних компетентностей, на наше переконання, безпосередньо впливає пам'ять як психічний процес.

Пам'ять – психічний феномен – це процес, що полягає в закріпленні, зберіганні та подальшому відтворенні людиною її попереднього досвіду, а запам'ятовування, організація, збереження, відновлення та забування досвіду дають змогу повторно використовувати його в діяльності або повернути у сферу свідомості [6, с. 318]. Виокремлюють такі види пам'яті: емоційну, словесно-логічну, ейдетичну (образна високого рівня розвитку), довільну, довготривалу, короткочасну, оперативну, когнітивну, іконічну, ехоїчну, семантичну, безпосередню. Пам'ять пов'язана практично з усіма іншими психічними процесами, зокрема із мовленням – і цей факт особливо важливий для педагогічного фаху. **Емоційна пам'ять** як зберігання у свідомості переживань і почуттів, про що свідчать наукові й навчальні джерела з психології, є передумовою комунікативних рис характеру людини. Інформація в **короткочасній пам'яті** зберігається у формі акустичного і/або артикуляційного коду, а в **довготривалій** – у формі семантичного коду [3].

Без мислення й пам'яті, за твердженнями психологів, неможливе було б **спілкування**, і цей факт Д. Узнадзе пояснює так: «Коли наш співрозмовник вимовляє останнє слово якогось речення, попередні слова ним уже сказані. Отже, вони належать минулому. Попри це, для нас ці слова зовсім не втрачені, вони продовжують існувати в нашій свідомості так, ніби все ще лунають. Але тільки-но речення завершиться й сказане буде осмислене, ми ці слова негайно ж забуваємо, бо вони для нас втрачають практичне значення. Дія подразника припиняється, однак психічно він продовжує існувати, допоки має для нас практичне значення» [1, с. 229]. У цьому контексті важливий феномен **спілкування в пам'яті**, що має два варіанти: 1) людина «спілкується» зі своїми думками;

2) спілкування з актуалізованими образами інших людей. «Поняття й судження, різного роду умовиводи, теорії, увесь зміст духовного світу людини, світоглядні конструкції, особисті переконання, сама здатність «мислити про свої думки» – результат спілкування в пам'яті. Саме пам'ять допомагає людині накопичувати знання й досвід, виробляти певні цінності, установки, а тому мати прояви почуттів і думок» [6, с. 321].

Глибоке осмислення пам'яті як психічного процесу у зв'язку з мовленнєвою діяльністю й механізмів пам'яті дає змогу усвідомити важливість розвитку її для формування професійних компетентностей. Зокрема, оволодіння згаданою вище мовно-комунікативною компетентністю передбачає, що вчитель-словесник постає **мовленнєвою особистістю**, відповідно, має тезаурусність, мнемонічність, лінгвокреативність, інкорпоративність, рефлексійність, толерантність, емпатійність. У цьому контексті розвиток пам'яті безпосередньо впливатиме на **мнемонічність** філолога як (1) здатність і прагнення до усвідомленого цілеспрямованого накопичення індивідуального й аналізу колективного мовленнєво-мисленнєвого досвіду і (2) гіпертекстуальна включеність – знання й розуміння прецедентних елементів у структурі та змісті педагогічного дискурсу (внутрішніх – цитати, посилання, натяки, асоціації; зовнішніх – загальнокультурні алюзії й ремінісценції) [5, с. 100].

Проведене теоретичне дослідження уможливило висновок: майбутнім учителям-словесникам необхідно ґрунтовно опанувати психологію в циклі професійної підготовки, засвоювати теоретичні й прикладні аспекти розвитку пам'яті як психічного процесу у зв'язку з розвитком мовлення, що буде підґрунтям формування в них професійної компетентності (зокрема, мовно-комунікативної), мовленнєвої особистості, що є необхідною умовою здійснення ними професійних функцій.

Література

1. Основи загальної психології: навч. посіб.: у 2-х т. /

Полозенко О. В., Омельченко Л. М., Яшник С. В. та ін. Київ: НУБіП, 2009. Т І. 322 с.

2. Педагогічна майстерність: підручник / За ред. І. А. Зязюна. Київ: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

3. Психологія та педагогіка: навч.-метод. посіб. / За ред. Л. В. Музичко. Київ: КНЕУ, 2008. 304 с.

4. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». 23.12.2020. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf. (дата звернення: 22.10.2023).

5. Риторика: навч. посіб. / Авт.-упор. В. А. Нищета. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 220 с.

6. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

Білик І. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Н. В. Павлик**

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛІНГВОУКРАЇНІСТИЦІ

У наш час усебічного розвитку політичного, суспільно-економічного життя, всіх галузей науки тощо спостерігається інтенсивний процес запозичення, постійно з'являються нові поняття іншомовного походження, тому надзвичайно цікаво простежувати процеси засвоєння українською мовою запозичень з давніх-давен. Подібна лексика неоднорідна за своїм складом, обслуговує різні сфери людської діяльності, що робить особливо

актуальним питання типології іншомовних слів. У відомому довідковому виданні «Українська мова. Енциклопедія» зазначається, що *запозичення* – «звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм або синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес перенесення» [3, с. 179]. Запозичені слова є повністю засвоєними мовою-реципієнтом, не сприймаються комунікантами як іншомовний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення. Учені стверджують, що запозичення в українській мові становлять 10-12% лексичного складу, що порівняно з іншими мовами не так багато (англійська мова має майже 60% запозиченої лексики, японська – 80%) [1, с. 246].

Попри те, що дослідження запозичень має тривалу традицію у вітчизняному мовознавстві, актуальність її з часом не зменшується, а навпаки, посилюється, оскільки динаміка процесу запозичення наразі з різних причин лише зростає. Однак теоретичне підґрунтя вчення про іншомовну лексику розроблено все ще недостатньо повно, немає чіткої та єдиної класифікації запозичень, усталеного та недвозначного термінологічного апарату. Дослідники підкреслюють, що «важливо з'ясувати причини і фактори інноваційних процесів у національному лексиконі, основні джерела його поповнення на певному хронологічному зрізі, простежити, які тематичні групи неолексем зазнають кількісних і якісних змін, які існують проблеми унормування та подальшої кодифікації лексики» [2, с. 6–7].

Теоретичним підґрунтям пропонованого дослідження стали праці визначних українських мовознавців, зокрема Л. А. Булаховського, А. А. Бурячка, М. А. Жовтобрюха, В. М. Русанівського, О. А. Стишова, І. П. Ющука, а також новітні студії таких дослідників, як Б. М. Ажнюк, Н. В. Гудима, Д. В. Мазурик, В. П. Сімонок, П. О. Селігей та ін.

Отже, ґрунтовний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволив створити багатоаспектну класифікацію запозиченої лексики.

1. Класифікація за мовою-джерелом запозичення. З урахуванням того, з якої мови з'явилося слово, запозичення називають англіцизмами / англізмами (англо-американізмами) – з англійської, грецизмами – з грецької, германізмами – з німецької, полонізмами – з польської, тюркізмами – з тюркських мов та ін. Іноді назва запозичення не збігається із сучасною назвою мови та походить від іншої більш давньої назви країни, народу тощо. Наприклад, запозичення з французької називаються галліцизмами – від слова «Галлія», історичної назви регіону, який об'єднав Францію, Бельгію та північ Італії у 5 ст. н.е.

2. За типом контакту запозичення поділяються на: прямі (між сусідніми країнами) та опосередковані – за участю мови-посередника. Запозичення можуть з'являтися у мові усним шляхом, тобто через живе спілкування різних народів, і письмовим – через контакти з іншомовною лексикою в друкованих джерелах.

3. За способом адаптації іншомовного слова запозичення можуть бути:

– лексичними – йдеться про граматичну та фонетичну адаптації форми та значення слова. Крім цілих слів, запозичуватися можуть і морфеми: суфікси, префікси та навіть закінчення;

– семантичними, під якими мається на увазі поява у слові нового значення;

– калькування – кальки утворюються за словотвірними моделями іншомовних слів з коренів та афіксів рідної мови, значення яких відповідає морфемам вихідного слова.

4. Класифікація за тематичним принципом. Лексичний склад мови безперервно поповнюється новими словниковими одиницями, що застосовуються у різних сферах діяльності людини. Найбільш інтенсивно

іншомовні запозичення проникають у лексику, яка відображає реалії та поняття економічного життя країни (*аудит, холдинг, дилер, брокер, ріелтор, інвестор*), суспільно-політичну лексику (*імпічмент, балотуватися, спікер, спічрайтер, популізм, електорат*), мистецтвознавчу лексику (*бієнале, трилер, хепінінг*), медичну термінологію (*вертебродологія, гепатопротектор*), лексику, яка обслуговує сферу комп'ютерних технологій (*інтернет, вебсторінка, онлайн, логін, банер, провайдер, сайт, файл*), лексику зі сфери косметології (*біоревіталізація, ліфтинг, скраб, епіляція*), спортивну лексику (*айкідо, боулінг, бобслей, стрітбол*) та ін.

5. Хронологічна класифікація іншомовних слів. У підручнику з сучасної української мови (К., 2006) [1, с. 246–263] виокремлено чотири групи запозичень за часом їхньої появи в українській мові:

1) *стародавні запозичення* (VII–XIV ст.) – період протоукраїнської та давньоукраїнської мови; включає старослов'янізми, запозичення з старогрецької мови, давніх германських, латинської, тюркських мов;

2) *старі запозичення* (XIV–XVII ст.) – період до староукраїнської мови; мова-джерело: грецька, латинська, польська, німецька, тюркська та ін. мови;

3) *нові запозичення* (XVIII–XIX ст.) – запозичення цього періоду потрапляли до української через посередництво інших мов; мови-донори: грецька, латинська, німецька, французька, англійська, італійська, голландська та ін.;

4) *новітні запозичення* (XX ст.) – переважає лексика англійського походження та мови агресора, яку коментувати в межах пропонованого дослідження ми не будемо; менше з німецької, французької, іспанської, китайської, японської мов тощо.

6. Генетична класифікація запозиченої лексики. Описуючи процес проникнення в нашу мову іншомовної лексики в діахронічному (історичному) аспекті, вчені-лінгвісти розподіляють запозичення на групи,

спираючись на їхнє походження з мови-джерела (мови-донора). З огляду на це виокремлюють дві групи запозиченої лексики: 1) слова, що з'явилися в українській мові зі слов'янських мов; 2) запозичення з неслов'янських мов.

Так звані слов'янізми включають лексику, що прийшла з південнослов'янських мов (наприклад, *старослов'янізми*), зі східнослов'янських та західнослов'янських мов (наприклад, *полонізми*). Лексика, запозичена з неслов'янських мов, поділяється на запозичену зі східних мов (*тюркізми, арабізми* та ін.) та із західноєвропейських мов – *західноєвропеїзми*, які диференціюються на *германізми, англіцизми, франкізми* та ін.

7. Класифікація за ступенем асиміляції або засвоєності у мові ґрунтується на критерії повного / неповного (часткового) засвоєння чи з нульовим засвоєнням. На цій підставі виділяють: 1) запозичені або повністю фонетично й граматично адаптовані слова; 2) інтернаціоналізми (міжнародна лексика); 3) екзотизми; 4) іншомовні вкраплення.

Освоєння нових іншомовних запозичень здійснюється у кілька основних етапів: формальна (фонетична та графічна), словотвірна адаптація, включення до граматичних парадигм та категорій, семантичне пристосування, розширення постійних сфер уживання.

Отже, запозичення – це процес засвоєння однією мовою слів, виразів або значень інших мов, а також саме запозичене слово як результат цього процесу. Спираючись на це визначення, можна зробити висновок про те, що запозичення є важливим фактором розвитку та зміни лексичної системи, який є результатом тривалої історичної взаємодії та змішування мов.

Література

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія.

Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Київ: ВЦ Академія, 2006. 368 с.

2. Стишов О. А. Українська мова кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації). 2-е вид. переробл. Київ: Пугач, 2005. 388 с.

3. Українська мова. Енциклопедія / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ: Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.

Болжеларська Н. В.,

здобувачка,

Мелітопольський державний педагогічний

університет імені Богдана Хмельницького,

науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Т. В. Сіроштан**

ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ОСНОВІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Художній текст є цілісною системою певних мовних засобів, вибір яких зумовлений ідейно-образним змістом твору й особливостями індивідуально-авторського стилю. Твори художньої літератури найчастіше використовуються в школі під час лінгвостилістичного й літературознавчого аналізу. Проте формування граматичних, зокрема синтаксичних, навичок учнів старших класів з використанням художнього тексту може бути достатньо ефективним. У вчителя виникає потреба у формуванні та моніторингу граматичних навичок з української мови, яка може бути реалізована через розробку ефективних способів і методів організації навчального процесу. У цьому полягає актуальність обраної теми.

Пошук оптимальних способів організації роботи з художнім текстом на уроках української мови під час вивчення граматики (зокрема,

синтаксису) української мови в старших класах становить мету нашого дослідження.

Грамматика є тією повноцінною базою, без якої неможливо використовувати українську мову, вживати її як засіб спілкування. При навчанні рідної мови перед учителем постає важливе завдання – досягти автоматичного правильного вживання системи граматичних (у тому числі синтаксичних) одиниць учнями. Теоретичні засади вивчення синтаксису зафіксовано в лінгводидактичних працях О. Біляєва, Н. Іваницької, С. Карамана, С. Омельчука, К. Плиско, Р. Христіанінової, М. Пентилюк та інших учених. Дослідники зауважують, що ефективним для формування синтаксичних умінь і навичок є тексти художньої літератури.

Сучасні підручники пропонують аналітичні вправи, які передбачають аналіз готових речень. Наприклад, з теми «Вставні конструкції»:

Вправа. Прочитайте речення й виконайте завдання

1. А може, іще Господь зласкавиться над нами, і нас із ним помилують. 2. Орфей, до речі, також був фракієць. Можливо, дак, але, можливо, й гет (Л. Костенко). 3. Очевидно, дуже мало людей керуються розумом – керманичем свого плавання (М. Довгалевський). 4. Страшно, коли така людина жде чисісь помилки, як ворон крові, і, зрештою, сама стає вороном (М. Стельмах). 5. Скворода, як він писав, ціле своє життя піклувався про духовний хліб (В. Шевчук). 6. Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне, про способи записування народних пісень? (Леся Українка). 7. А може, усмішка фортуни – це іронія долі? (Ю. Меліхов).

А. Знайдіть вставні конструкції й визначте, до якої групи за значенням вони належать.

Б. Прокоментуйте розділові знаки [1, с. 110].

Іншу групу вправ вважають синтетичними, оскільки в них переважає самостійне складання речень. Наприклад, з теми «Відокремлені означення й прикладки»:

Вправа. *Перебудуйте речення так, щоб відокремлені означення стали невідокремленими. Запишіть утворені речення.*

1. *Життя, почате з творчого слова, невмируще (Ю. Вассиян).*
2. *Часто сила – це слабкість, доведена до відчаю (Л. Сухоруков).*
3. *Лиш народи, явлені у Слові, достойно жити можуть на землі (Л. Костенко).*
4. *Спить вітер на колінах у беріз, окутаних у молоко туману (Б. Чіп).*
5. *Об'єкти, видимі через забарвлене скло, здаються такого самого кольору, що й скло (Г. Кониський).*
6. *Нація – це народ, свідомий своєї історичної місії (А. Коваль).*
7. *Чи може людина, сліпа в себе вдома, стати зрячою на базарі? (Г. Сковорода).*
8. *Штани, куплені на милостиню, завжди короткі (Нар. тв.).*
9. *Могутній той народ, який має синів, об'єднаних Любов'ю до Вітчизни (Л. Силенко) [1, с. 124].*

Як бачимо, для вивчення окремих тем з синтаксису використовують переважно окремі речення або уривки з творів художньої літератури. На уроках узагальнення знань з окремих тем можна запропонувати учням завдання творчого характеру, побудовані з використанням художніх творів, що вивчаються. Наприклад:

Вправа. *Прочитайте вірш В. Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?», знайдіть у ньому речення з однорідними членами, поясніть розділові знаки. Перепишіть речення, складіть його схему.*

Можна запропонувати учням для тренування синтаксичних умінь твори, які не входять до шкільної програми. Наприклад:

Вправа. *Прочитайте вірш В. Симоненка «Чекання». Знайдіть безсполучникове складне речення. Переробіть речення таким чином, щоб воно стало реченням зі сполучниковим зв'язком.*

*Мерехтять у тумані огні,
Впали роси на заспані трави...
Ти прийди, усміхнися мені,
Ластів'ятко моє кучеряве.
Тихо вечір тумани пряде,*

*І не чути й не видно нікого,
Лиш чекання моє молоде
Одиноко стоїть край дороги.
У весняному сумі ночей
Я чекаю тебе, моя мила,
Щоби полум'ям синіх очей
Ти тривогу мою погасила [3, с. 217].*

Для такої роботи, звісно, можуть бути використані й прозові твори художньої літератури. Наприклад:

Вправа. Прочитайте уривок з повісті Софії Андрухович «Літо Мілени». Знайдіть речення з однорідними членами, поясніть розділові знаки. Переробіть речення таким чином, щоб розділові знаки при однорідних членах речення ставилися за іншим правилом.

Мілена пчихнула, коли народилася. Касандра – її мама – стомлено всміхнулася, як після виконання нелегкого обов'язку, і знепритомніла. Навіть у такому безнадійному стані, напівжива, вимордувана, бліда, спітніла, вона все ж залишалася справжньою красунею. Її уста, зовсім не такі ніжні та рожеві, як звичайно, і далі блаженно всміхалися, а напіврозплющені очі безупинно шукали чогось у тьмяних закутках кімнати. І Касандрі, найвродливішій жінці містечка, ці блідість і кволість страшенно личили, як личили їй також рум'янець, засмага, будь-які кольори і їхні відтінки, бадьорість і заспаність, легка усмішка, відчайдушний регіт і навіть червоні очі від півторагодинного плачу... [2, с. 85].

Отже, твори художньої літератури надають учителеві широкі можливості для формування та закріплення граматичних (синтаксичних) навичок учнів. Їх можна використовувати як основу для аналітичних і синтетичних вправ з різних тем шкільної програми. Запропоновані завдання є лише окремою, невеликою частиною того навчального матеріалу, на який може спиратись учитель у своїй роботі. Подальшого

вивчення й аналізу потребують конструктивні й творчі вправи, завдання на основі зразка тощо.

Література

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. 208 с.
2. Андрухович С. Старі люди. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. 144 с.
3. Симоненко В. А. Ти знаєш, що ти – людина? Харків: Фоліо, 2022. 409 с.

Борисенко Р. А.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Н. В. Павлик**

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМ

МИНУЛОГО ЧАСУ ДІЄСЛОВА В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Час є універсальною категорією буття, формою існування матеріального світу, важливою складовою життя та свідомості людини. Проблема часу постійно перебуває в центрі уваги дослідників різних галузей знань і досі залишається об'єктом наукових студій. Складність феномена часу та його проявів у природі та соціумі уможливила множинність підходів до його дослідження в різних наукових сферах, зокрема це біологічний час, фізіологічний час, психологічний час, соціальний час, міфологічний час, художній час та ін.

У мовознавстві час розглядається переважно як граматична категорія, зокрема у працях з теорії функційної граматики (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко та ін.). Важливим фактором, що визначив

сучасний підхід до часу як мовної категорії, став перехід лінгвістики на антропологічну парадигму, і час став позиціонуватися як когнітивна категорія, культурний концепт, один із елементів мовної картини світу.

У науковій роботі досліджено лексико-семантичну багатозначність дієслівних форм у межах одного часу (а саме: минулого) на прикладі художнього стилю, зокрема прозових творів Івана Франка.

Граматичну категорію часу дієслова потрактовують як одну з центральних власне-дієслівних категорій, що визначає відношення реальної з погляду мовця дії або реального процесу чи стану до моменту мовлення, і яка разом із категорією способу передає основну синтаксичну категорію речення – предикативність [1, с. 376].

Момент мовлення – це абстрактне поняття, часовий орієнтир здійснення процесуальної ознаки [3, с. 350]. Абсолютні показники часу відображають, наскільки дія співвідноситься з моментом мовлення: дія відбувається в момент мовлення (*зараз*); дія передує моменту мовлення, тобто ситуація мала місце або почалася до моменту мовлення (*раніше*); дія відбудеться після моменту мовлення, тобто ситуація має або може початися після моменту мовлення (*потім*).

Значення часу як граматичної категорії детермінує часову характеристику ситуації, відображеної в реченні. Особові дієслівні форми, що вказують на перебіг процесу в одному з трьох часових планів (теперішньому, минулому та майбутньому), варто розглядати як ядро мовного вираження категорії часу, оскільки, крім дієслівних форм, наявні ще лексичні та синтаксичні засоби.

Минулий час і відповідна грама на його позначення є показником об'єктивної реальної дії, процесу, стану, що відбувалися (виявлялися) чи відбулися (виявилися) до моменту мовлення [3, с. 354]. Термін запровадив Є. Тимченко (1907 р.), наприклад: «*Ми не бачили зразу зміни на його лиці, аж коли вчинилися біля нього, то й наші очі знехотя звернулися в те місце, де поховвся Михайло*» [5, с. 134].

Учені наголошують на тісному зв'язку форм минулого часу з категорією виду [3, с. 354–355]. Зокрема, дієслова минулого часу недоконаного виду передають значення довготривалих повторюваних дій, процесів, станів, що відбувалися в певний проміжок часу до моменту мовлення, наприклад: «*Гості одні **сиділи** купками, другі **стояли** або **ходили**, балакаючи, жартуючи або торгуючись...*» [4, с. 22]. Дієслова минулого часу доконаного виду передають значення завершених дій, процесів, станів, що передували моменту мовлення й обов'язково роз'єднані з ним, наприклад: «*В тій хвилі Леон **поглянув** вбік і **побачив** на фундаменті сліди іншої жертви – кров людську, кров помічника мулярського, Бенедя. Та кров, застигла вже на камені, **вразила** його до глибини душі..*» [4, с. 18].

У сучасній українській мові виокремлюють два різновиди значень минулого часу доконаного виду: перфектне й аористне [2, с. 203–204; 3, с. 255 та ін.]. **Перфектне** значення засвідчує актуальність результату дії, процесу, стану в момент повідомлення про нього, наприклад: «*Пи-ні-ні!*» – *запищала пташина, перхаючи і ховаючись по кутах, однак Леон живо зловив її і виняв з клітки*» [4, с. 17]. Іноді перфектне значення форм минулого доконаного часу підкреслюється частками *уже* й *ще*, наприклад: «*Вже я **попів** собі руки, ноги, лице, не питаю нічого, лиш усе, мов безумний, приговорюю*» [5, с. 9]; «*А їм вона говорила, буцімто все **вже** між вами умовлено*» [5, с. 21].

Аористне значення минулого часу репрезентує результативну завершену дію, не пов'язану з моментом мовлення, наприклад: «*Їх **лиця пожовкли** з нужди, їх руки немов **обросли** глиною і земним воском*» [5, с. 14]; «*Вечором того дня Іван **вступив** до Кирницького на склянку пива*» [5, с. 20].

Дослідники вирізняють **імперфектне** (нерезультативне) значення форми дієслів минулого часу недоконаного виду, зокрема дію, яка відбувалася до моменту мовлення і не завершилась, наприклад: «*Тільки*

циголь **цвірінькав** весело в клітці, та сонце широким, неприглядним лицем **всміхалося** згори, з-посеред темно-синього безхмарного неба» [4, с. 23]; «Тут же за мостом направо **починався** обширний сад, обмурований високим муром»[4, с. 30].

Форми минулого часу недоконаного виду можуть також виражати нерозчленовані дії, якщо вони уточнюються прислівниками і сполученнями прислівникового типу, що вказують на певний час тривання, наприклад: «**Весною 1875 ішов** я піхотою з Долини в гори в Велдіж» [5, с. 3]; «До таких штук належить увертюра до «Вільгельма Телля» Россіні, котру вона **тоді грала**» [5, с. 197].

Тривалість або повторюваність у процесі виконання підкреслюється прислівниками і сполученнями прислівникового типу *завжди, ніколи, весь час* і подібне, наприклад: «Вони **працювали разом, жили разом і майже ніколи не розставалися**» [5, с. 178].

Отже, минулий час означає дію, яка колись відбувалася або вже відбулася. У роботі розглянуто основні форми минулого часу, зокрема перфектне значення (дія відбувається в минулому, а її результат проявляється в теперішньому) та аористичне як два типи прямого вживання форми минулого часу дієслів доконаного виду. Форми минулого часу доконаного виду в аористичному вживанні виражають факт минулого, не вказуючи на результат дії, вони характерні для оповіді про дії, які йдуть одна за одною. Дієслова недоконаного виду можуть позначати повторювану, постійну дію, а також дію як узагальнений факт тощо.

Література

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

2. Горпинич В. О. Українська морфологія. Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. 350 с.

3. Лаврінець О. Я., Симонова К. С., Ярошевич І. А. Сучасна українська мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. Київ: Києво-Могилянська академія, 2019. 524 с.

4. Франко І. Я. Борислав сміється: оповідання. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2020. 316 с.

5. Франко І. Я. Твори: в 2 т. Київ: Дніпро, 1986. Т. 2: Оповідання. 557 с.

Вакула М. С.,

Губа В. О.,

здобувачки,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Н. В. Павлик**

КОЛЬОРИСТИЧНІ ЕПІТЕТИ В ПОЕТИЧНОМУ ІДІОСТИЛІ

ІВАНА ДРАЧА

Наукова робота присвячена дослідженню епітета, який вважається найдавнішим і найефективнішим образним засобом мовлення. *Метою* її є вивчення кольористичного епітета як окремого стилістичного прийому, що характеризує ідіостиль письменника. У пропонованому дослідженні матеріалом для аналізу слугувала поетична спадщина Івана Драча.

Позначення кольору займає особливе місце в системі мови, тому розгляд кольористичної компоненти в художньому тексті має давню традицію. За допомогою кольору в літературних творах передається чуттєва інформація, передусім, звісно, зорова. У своїх дослідженнях учені наголошують на естетичній ролі кольористичної лексики у фольклорній та

поетичній традиції. Не викликає сумнівів важливість зв'язку між кольором та національною картиною світу.

Аналіз наукової літератури з означеної проблематики (а це праці вітчизняних лінгвостилістів С. Богдан, Л. Бублейник, А. Іншакова, Ж. Колоїз, Л. Мацько, Л. Прокопович та ін.) доводить, що єдиної думки щодо класифікації кольороназв наразі не сформувалося. Одні дослідники беруть за основу своєї типології лексико-семантичний принцип, інші розглядають кольоропозначення з погляду системного підходу.

З лінгвістичного погляду позначення кольорів можна розподілити на такі групи: основні (абсолютні) та відтінкові. До абсолютних кольороназв належать хроматичні (сім кольорів райдужної палітри) та ахроматичні (до них відносять *білий*, *чорний* та *сірий*). Усі решта позначень кольорів зараховують до групи відтінків. У свою чергу кольористичні позначення підрозділяють на складні (утворені за допомогою лексем *світло-*, *темно-*, *ніжно-*, *яскраво-*) і двоскладові (позначають проміжні або змішані відтінки, наприклад, *синьо-зелений*, *червоно-коричневий*).

У проаналізованій науковій літературі виділяються такі лексико-семантичні групи кольороназв: 1) позначення ахроматичних кольорів (*білий*, *сірий*); 2) позначення відмінностей між двома близькими тонами (*світло-зелений*, *темно-червоний*); 3) позначення кольорів, пов'язаних з кольором природних матеріалів (*золотий*, *срібний*, *смарагдовий*); 4) позначення кольорів, пов'язаних з відтінками рослин (*бузковий*, *гірчичний*, *салатовий*); 5) позначення кольорів, пов'язаних з кольором продуктів (*кремовий*, *кавовий*); 6) позначення кольорів, реалізованих за допомогою описового прийому (*синій з фіолетовим відливом*, *жовтий з домішкою зеленого*).

Спостереження над поетичною спадщиною Івана Драча дозволяє стверджувати, що одним із засобів увиразнення національного колориту творів письменника є саме кольористичний епітет, наприклад:

*Закочувалось за вечірній пруг
Тичинине **золотооке** сонце...
«Реквієм Павлові Тичині» [1];
Пахне сонцем наше грішне небо,
В сонці – твоє полум'я **руде**.
Всі ми прийдем на той світ, до тебе,
Тільки Україна хай не йде!*

«Василеві Симоненкові» [1].

Лексико-семантична категорія кольору в українській мові має два шари слів [4, с. 343]. В ідіостилі обраного нами письменника простежується тенденція до використання кольороназв обох груп: 1) слова першого порядку, ядро категорії (*білий, зелений, чорний* тощо), наприклад:

*А йде вдова, **чорним-чорна**,
Свічки сіє, страх моторна,
Не роки – віки
«Косар і вдова» [1];
Цей шум осокара вночі
Безсонно мене по плечі
Зеленим листком торкає
Було життя – і немає
Як шум осокара вночі
«Цей шум осокара вночі...» [1];*

2) лексеми другого порядку, що семантично об'єднуються навколо перших (*червонястий, сріблястий*), наприклад:

*Вона скидає свою **золотаву** шубку,
Вона скидає свій **золотавий** лискучий светр,
Вона скидає свою **золотисту** ніжну сукенку,
Вона скидає свою **золотісіньку** льолю-лушпинку...
«Балада золотої Цибулі» [1];
Я пам'ятаю їх, барвінків, навесні.*

*Цвіли вони, **синюці**, навісні,
Такі блакитні, буйні, небоокі,
Такі безжальні і такі жорстокі
«Барвінок» [1].*

Для ідіостилю Івана Драча характерним явищем є вживання лексем зі значенням тих кольорів, які найглибше розкривають риси української ментальності. Надзвичайно широких стилістичних можливостей поет надає таким кольористичним епітетам, як *білий, чорний, червоний, зелений, синій, сірий, сивий, золотий, жовтий, срібний*. Ці лексеми найчастіше трапляються у мові фольклору, проте вони спроможні набувати переносних значень, які можуть закріплюватися як символічні. Наприклад:

*На **срібному** тлі грузинського князя Шампура...*

*Починається **золота** агонія*

«Балада золотої Цибулі» [1];

Цвіли вони на всіх моїх могилах,

*На всіх **зелених**, з вітром в чубі, схилах...*

«Барвінок» [1];

Пасуться кози на твоїх руїнах,

*Батурине, мій орле **сивих** сліз*

«Батурин» [1].

Надзвичайно широко у творах поета представлений *білий* колір. Традиційно білий колір є символом краси і ніжності, найсвітліших почуттів, найблагородніших дум і діянь [4, с. 344]. Це колір очищення, денного світла, святості. В українській символіці біла барва є кольором чистоти, як фізичної, так і матеріальної. З цими ж значеннями він функціонує у поезії митця, наприклад:

Лежать вони в пісках. На хвилях. Поролонах.

Пругкі і юні. Вицвілі й старі.

*І тулять **білий** світ в безтямності до лона,*

І кожен погляд губиться в зорі...

*Ця дивна злагодженість і небес і долу –
Лелечих вогких крил, жіночих **білих** рук.
«Жінки і лелеки» [1].*

Чорний колір здавна вважався символом трагізму, горя, нещастя. У поезії Івана Драча цей колір є одним із домінуювальних, на його основі творяться нові образи з пейоративною семантикою. Основне символічне значення чорного кольору впливає на загальне емоційно-психологічне сприйняття створених автором образів, наприклад:

*Як ховали два Майбороди Малишка,
Як землі закривалася **чорна** книжка...
«Як ховали два Майбороди Малишка...» [1];
Та й на брови впали зорі **чорні**,
Та й зчорнили думи ілюзорні,
Та й зчорнили золоті меди,
Смерте, **чорну** руку одведи!
«Василеві Симоненкові» [1].*

Характерною рисою поезії письменника є використання епітета *червоний*, який з давніх-давен був символом жіночності. Червоний колір символізує життя, свободу. Цей колір вважається найбільш емоційно насиченим. В уяві читача він асоціюється з сонцем або вогнем, наприклад:

*Горимо ми день за днем,
Кричимо, що квітнем –
Не **червоним** вже вогнем,
А жовто-блакитним!
«Покоління-біжутеріє» [1].*

Досить продуктивним епітетом у поезиці Івана Драча виступає лексема *сірий, сивий*, що становить проміжну ланку між чорним та білим кольором і є символом буденності, нудьги, гнітючості, наприклад:

*Хльоснув віжками **сірих** кляч,
Вйокнув хижо з туги грудей*

*І рвонув, хоч ти сядь та плач,
У лікарню крізь осуд людей
«Балада про гени» [1].*

Трапляється у проаналізованих творах Івана Драча і *жовтий* колір, який є божественним, символізує світло, достаток, достигле зерно, наприклад:

*Мороз вже сивий доцвітає,
Вже день од холоду заляк,
А тут, де падолист витає,
Між листом **жовтий** сяє мак
«Мачинка» [1].*

У своїй творчості письменник широко використовував кольористичний епітет *синій*, який традиційно вважається символом вічності, таємниці, спокою. У той же час цей колір символізує довіру, безкінечність та сум. В образному мовотворенні поета синій – це колір неба, води, повітря, наприклад:

*І відчув не стелю – **синє** небо
Вдарило у крила **синім** саявом...
«Людиноптахи, птахолюди – ми» [1];
...Пробивши вату, заряділи радо,
На сонці закипіли **сині** крила.
Голодні небом, випростались туго,
Ковтали з неба **синє** мерехтіння...
«Крила (Новорічна балада)» [1].*

Погоджуємося з думкою Ж. Колоїз, що «будь-який колір сам по собі, узятий окремо, не виражає експресії, і лише за певного поєднання відповідно до сюжету, композиції, авторського задуму, контекстуального оточення, конотацій, закладених історичним досвідом, національно-культурними традиціями, він репрезентує чи то позитивне, чи то негативне забарвлення» [3, с. 111].

Отже, Іван Драч у своїх творах використовує чимало епітетів, виражених кольорами (кольороназв), за допомогою яких автор передає психологічний стан, почуття, своє бачення навколишнього світу. У своєму кольоровживанні письменник дотримується традиційної символіки кольорів. Зокрема, чорний і темні – це кольори журби, біди, вони сумні та журливі; білий та світлі символізують світло, радість, спокій. Ці епітети активізують у поезії Івана Драча свою семантику, набуваючи нових експресивних відтінків, і служать для створення неповторних художніх образів.

Література

1. Драч І. Ф. Крила: Поезії / худож.-оформлювач Л. Д. Киркач. Харків: Фоліо, 2001. 75 с.
2. Іншаков А. Історія кольоративів української мови: монографія. Кривий Ріг: ФОП Мариниченко С. В., 2017. 211 с.
3. Колоїз Ж. В. Лексика на означення кольоровідчуттів як засіб вербалізації авторського світобачення Олеся Гончара. *Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства*: зб. наук. статей. Полтава: ПНПУ, 2018. С. 103–113.
URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10085>.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

Говоруха А. В.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. О. Юносова**

ДІЄСЛОВА ЯК ДОМІНАНТИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КОХАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ

Фольклор зберігає кращі зразки вікових мовно-художніх надбань і словесно-виражальних засобів, тому має надзвичайно важливе значення для розвитку літературної мови загалом, для піднесення мовленнєвої культури народу. Неповторні, притаманні певному народові особливості, які вказують на його національну специфіку, своєрідність його національного характеру, по-різному розкриваються в тих чи тих фольклорних жанрах, серед яких значне місце посідає пісня.

Мета – дослідити стилістичне та функційне навантаження дієслів як мовних засобів вираження інтимних почуттів людини в українських фольклорних текстах.

У проаналізованих народних піснях домінантною лексемою названого лексико-семантичного поля закономірно виступає дієслово *любити*; у фольклорних текстах, які відбивають архаїку мови, воно поширене більшою мірою, ніж дієслово *кохати*: «...Вийди, серце, злічим зорі». / «Не лічила та й не буду, / Кого **люблю**, не забуду» [3, с. 12].; *Шие да шие, да все шовком вишиває / Для козака, що вірненько **кохає*** [3, с. 204].

У Словнику української мови дієслово *любити* має кілька значень. Предметом нашого аналізу є другий лексико-семантичний варіант: «2. Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі; кохати (у 1 знач.). // звичайно без додатка. Бути закоханим. // розм. Бути в інтимних стосунках з особою іншої статі» [1, с. 498]. Однак у

певних контекстах на формування семантики висловлення і тексту можуть впливати й інші значення цього дієслова.

Дієслова *любити* та *кохати* не випадково становлять центр аналізованого лексико-семантичного поля, адже вони є семантично найбільш місткими, репрезентують узагальнену (стрижневу) семантику поля. Але почуття кохання може виражатися і більш нейтральними лексемами, такими, як *подобатися*, *сподобатися*, *симпатизувати*, які у контексті народних пісень набувають такого ж значення, як і дієслова *кохати* чи *любити*, пор.: *Та який ти удався – мені сподобався* [3, с. 19].

До центру аналізованого лексико-семантичного поля зараховуємо також лексему *шанувати*, яка, трапляючись в поодиноких пісенних текстах, пересікається із семантикою центрального дієслова *кохати*, пор.: *Прийшов у садочок, зозуля кувала. / «А ти ж мене, Галю, та й не шанувала!»* [3, с. 12] (тобто *не кохала*).

Зародження кохання невіддільне від тривалого процесу залицяння, яке в текстах народних пісень окреслюється окремим мікрополем дієслів: *(по)женихатися*, *стояти (з кимось)*, *вийти (до когось)*, *ходити (до когось, з кимсь, за кимсь)*, *моргати (на когось)*, *кивати (на когось, комусь)*, *зустрічатися*, *здибатися (з кимсь)*, *дівувати (з кимсь і без додатка)*, *кокетувати*, *фліртувати*, *парубкувати*, *залицятися*, *лицятися*, *упадати (коло когось)*, *припадати*, *увиватися (за кимсь)*, *волочитися (за кимсь)*, *витися (коло когось)*, *липнути*, *прилипнути (до когось)*, *тулится (до когось)*: *Який я моторний, і у кого вдався, / хіба ж даси купу грошей, щоб поженихався!* [3, с. 35]; *В соломі лежу, На хлопців гляжу, на хлопців гляжу, / І киваю, і моргаю, К собі хлопців прикликаю* [3, с. 44].

Почуття кохання – різноманітне й багатогранне, а тому виявляється в різних формах і з різною інтенсивністю. Це дає підстави для виділення слів, що позначають різну інтенсивність та різні форми вияву кохання.

Так, недостатній вияв інтенсивності почуття виражають такі слова, як: *полюбляти, подобатися, симпатизувати, кокетувати, фліртувати; флірт, симпатія, кокетство, інтерес, прихильність, потяг*.

Надмірний вияв почуття кохання може виражатися в різних формах, серед яких насамперед варто відзначити пристрасть і пристрасне кохання, а також гіперболізоване почуття, під час якого відбувається обожнення об'єкта кохання. Таким чином, до лексики надмірного вияву кохання можна віднести такі слова: *жага, пристрасть, палати* (з кохання, за ким-небудь), *згорати; обожнювати, боготворити, молитися* (на когось).

Говорячи про кохання, форми та інтенсивність його вираження, не можна оминати й таку його характеристику, як глибина, вірність. Субстантив *вірність*, що є похідним від прикметника *вірний*, а також інші його похідні (*вірно, вірненько* тощо) доволі часто вживаються в аналізованих піснях про кохання (*а козак дівчину так **вірненько** любить...; ти, козаче, ходи, мене **вірн**о люби, серце моє*). Очевидно, саме за допомогою такого епітета народ намагався показати силу почуття, його непоборність тощо. Так, вірність є чи не найвищим ступенем аксіологічної шкали вияву кохання: *Ой у полі вітер віє, / А жито половіє, / А козак дівчину та й вірненько любить, / А зайнять не посміє* [2].

Отже, формально-словотвірний критерій на основі побудови словотвірних гнізд з вершинами *кохати* та *любити* дозволяє виокремити цілу низку лексем, у яких сема любові присутня саме завдяки відношенню словотвірної похідності від ядерних лексем.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. 1440 с.
2. Наше. Тексти пісень. URL: <https://nashe.com.ua> (дата звернення: 22. 10. 2023).

3. Українські народні пісні про кохання / упор. Ю. Білякова, М. Кагарлицький. Київ: Мистецтво, 1971. 212 с.

Донська К. В.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. О. Юносова**

ЯВИЩЕ ПОЛІСЕМІЇ В МЕЖАХ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Термін – «слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо» [4, с. 682]. Функціонування термінів у лексичній системі мови досліджували Б. Головін, І. Ковалик, Г. Мацюк, В. Русанівський та ін. Учені визначили основні ознаки терміна, як-от: системність; наявність дефініції; тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі; стилістична нейтральність; точність семантики, висока інформативність. Саме однозначність у межах термінологічної системи є однією з найважливіших ознак терміна. Але якщо слово, вживане в термінологічній лексиці, поширене й поза її межами, то там воно може набувати різних додаткових та переносних значень, навіть виступати як полісемічне.

Мета нашої роботи – виявити та схарактеризувати явище полісемії в межах термінологічної системи сучасної української мови. Дослідження здійснено на матеріалі романів Олеся Гончара «Тронка» і «Собор».

Мовознавці звертають увагу на небажаність полісемії в науковому тексті: термін завдяки чіткій семантичній обмеженості не повинен викликати якісь інші асоціації, адже це може призвести до руйнації семантичної структури терміна, яка закладена в спеціальній дефініції. У досліджуваних творах Олеся Гончара переважають однозначні

термінологічні одиниці з різних галузей науки, техніки, виробництва тощо: *гербіциди, молотарка, гирлига, трактор, бульдозер, автоген, скловата, радист, юнга, сержант, біплан, бомба, безкозирка, танкер, крейсер, компас, торпеда, шоломофон, парашут, баклан, дрохва, акація, вівсюг, тюльпан, туя, тамариск, осот, свиріпа, щавель* та ін.

Попри вимоги до однозначності термінологічних одиниць, трапляються випадки, коли термін набуває кількох значень. У досліджуваних романах Олесь Гончара також спостерігаємо випадки вживання полісемантичних спеціальних одиниць. Здебільшого серед багатозначних термінів трапляються лексеми з двома значеннями: *самоскид, гусениця, бомбардувальник, лоцман, фрегат, виноград, кавун, гармата, цемент, якір* тощо. Три і більше значень мають поодинокі терміни: *батарея, ракета, рентген, навушники*.

Найбільше полісемантичних термінів виявлено в межах технічної, військової та біологічної (ботанічної та зоологічної) термінології: *самоскид* – «*техн.* 1. Вантажний автомобіль з перекидним кузовом, а також кузов такого автомобіля. 2. Транспортний засіб (баржа, вагон і т. ін.), що механічно скидає вантаж» [3, Т.9, с. 46], *гусениця* – «1. Видовжена личинка метелика з кількома парами ніг і гризучим ротовим апаратом. 2. Широкий ланцюг, що накладається на колеса трактора, танка і т. ін. для підвищення прохідності машини» [3, Т.2, с. 197], *бомбардувальник* «1. Бомбардувальний літак. 2. *розм.* Льотчик такого літака» [3, Т.1, с. 216], *фрегат* – «1. У гребному флоті – легка галера, а у вітрильному — військовий трищогловий корабель з прямими вітрилами; також купецьке вітрильне судно (XVIII–XIX ст.). 2. Великий тропічний морський птах ряду веслоногих з чорним пір'ям, який живиться рибою і безхребетними тваринами» [3, Т.10, с. 642]. У досліджуваних текстах їх ужито в першому значенні, пор.: «*Виконроб одразу ж послав самоскид за командою підричників, а поки що мотори заглушено, агрегати зупинено, на всій ділянці робіт...*» [2, с. 162]; «*...доводиться замість того важкі*

*бомбардувальники піднімати в небо» [2, с. 41]; «...той поклав на гусеницю бульдозера руку» [2, с. 104]; «А зараз ще білють, мов вітрила далеких **фрегатів**, обступають по видноколу цих двох, що на межівнику, чарують зір своїм вітрильним повногруддям» [2, с. 18].*

Серед ботанічних термінів спостерігаємо явище метонімії, коли назва рослини переноситься на її плід: *ананас, виноград, кавун, диня* тощо. Олесь Гончар ужив ці лексеми в другому значенні, називаючи плоди, якими щедра степова земля: *«Сам незчуєшся, як в агітфургоні в тебе серед коробок з кінострічкою, серед геніальних витворів людського духу опиняється раптом... корзина з **виноградом**, який юридично тобі не належить. Або, скажімо, лантух **кавунів та динь**, цих наших українських **ананасів...**» [2, с. 62].*

Трапляються випадки, коли лексема функціонує із загальномовним вживанням, а також і як спеціальний термін, що засвідчують лексикографічні видання. Наприклад, такі слова, як *ефір, гармата, цемент, якір*, можуть уживатися як загальноновживані, а також як вузькоспеціальні, пор.: *ефір* – «1. Повітряний простір, у якому поширюються радіохвилі. 2. *хім.* Органічна сполука, що утворюється шляхом відщеплення води від спирту або фенолу і становить безбарвну летку рідину з характерним різким запахом; використовується в медицині, парфумерії, техніці» [3, Т.2, с. 493]; *якір* – «1. Пристрій для утримання на місці суден, плавучих маяків тощо у вигляді металевого стержня з лапами, які чіпляються за ґрунт. 2. *ел.* Обертובה частина електричної машини постійного струму; ротор» [3, Т.11, с. 637]. В аналізованих контекстах ці іменники вжито в першому значенні, пор.: *«Пише тобі той, хто в простори **ефіру** шепоче твоє ім'я. Щоб долетіло воно й до інших планет» [2, с. 61]; «На морському кітелі, що облягає могутні плечі Дорошенка, – **якір**, ланцюг і секстан» [2, с. 83].*

Додаткових смислових (переважно емоційних) відтінків можуть набувати зоологічні терміни (*гадюка, голуб, орел*), як-от: *гадюка* –

«1. Отруйна змія з плескатою головою у вигляді трикутника. 2. *перен., зневажл.* Про злу, підступну людину // Уживається як лайливе слово» [3, Т.2, с. 11]. Однак в аналізованих творах автор використовує їх у прямому значенні для змалювання природи степового краю, напр.: «... в небі *сердита, криклива хмара птахів, а під ногами шурх! та шурх! – гадюки*»; «Крім чайок, були там...і качка сіра, і велика, і морські *голуби*» [2, с. 17], «Коли квочка занепокоїться і курчата грудочками покотяться по двору, так і пильнуй, – то вже в небі *орел* чи шуліка завис» [2, с. 6].

Набуваючи додаткових (переносних) значень, терміни можуть уживатися у складі метафор, перетворюючись на образний елемент мови, як-от: «– *Такі фільтри поставимо, що й молекула не проскочить*» [1, с. 12]; «*Міцно спить під наркозом акацій, що аж до відчинених вікон зависають своїм рясним сріблястим суцвіттям*» [1, с. 3].

Отже, у сучасній українській мові деяким термінологічним лексемам властиве явище полісемії, що підтверджує мова романів Олеся Гончара. Специфічні ознаки термін зберігає в межах своєї терміносистеми, а за її межами він втрачає свої дефінітивні та системні характеристики – детермінологізується, тобто переходить у загальноживану лексику.

Література

1. Гончар О. Собор. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=550>
2. Гончар О. Тронка. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=552>.
3. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда / Інститут мовознавства АН УРСР. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
4. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Ємельяненко А. І.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Г. Л. Вусик**

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ НЕГАТИВНО-ЕТИЧНОЇ КОНОТАЦІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСУДУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Лексика на позначення осуду відображає різний ступінь критики – від легкого несхвалення дій адресата до осуду з образами. В україномовному суспільстві найбільш піддаються осуду особи, які наділені надмірністю, дратівливістю, підступністю, нечесністю.

Аналіз висловлень осуду в сучасному українському мовленні становить особливий інтерес порівняно зі «спорідненими» мовленнєвими актами – обвинуваченням, докором. Усі вони виконують не тільки функцію мовленнєвої дії, а й є оцінними висловленнями, які здійснюються мовцем з метою продемонструвати своє негативне ставлення до адресата.

Осуд – це комунікативне явище, яке не можна повністю пізнати без поглибленого вивчення та систематизації, бо воно нерозривно пов'язане з параметрами мови та мовлення, також є феноменом із специфічними властивостями.

Основою осуду є категорія несхвалення, яка може бути виражена різними способами: від простої констатації певного емоційного негативного стану мовця до прояву афекту – бурхливого вибуху емоцій (образи, обурення).

Мета мовця – здійснити вплив на слухача відповідно до норм і правил спілкування, які є в певному соціумі, і згідно з намірами самого мовця.

Актуальність теми зумовлена тенденцією до дослідження системності мовлення як невід'ємної складової людської життєдіяльності,

де осуд – це феномен із специфічними властивостями, які не можна повністю пізнати без поглибленого вивчення та систематизації.

Мета роботи – розглянути і проаналізувати лексику негативно-етичної конотації на позначення осуду в сучасній українській мові.

Осуд – це вид мовленнєвого впливу, оскільки він, як і будь-яка мовна діяльність, має певний результат, а також – це вид психологічного маніпулювання. Така маніпуляція є комунікативним впливом, яка орієнтована на певні мотиви, емоції, стереотипи та поведінку, що стимулює дії до об'єкта. Це викликає низку негативних почуттів, і людина починає не тільки демонструвати свою «уразливість», а й свої справжні цілі [1].

У суб'єкта не спостерігається осуд, то і відсутні наміри нашкодити об'єкту, немає свідомо розробленого плану висловлювання, який би завдав шкоди співрозмовнику.

Отже, природа осуду діаметрально протилежна природі мовної маніпуляції. Головна відмінність психологічної маніпуляції від мовленнєвої переважно несвідома, бо осуд, як і будь-який інший вид мовної (словесної, мовленнєвої, вербальної, комунікативної) агресії, безумовно, може бути зіставлений із психологічною маніпуляцією [4].

Українському етносу притаманні свої національно-культурні стереотипи [2]. На наш погляд, зіставлення стереотипів в оцінній діяльності дозволяє виявити специфіку мовленнєвої поведінки українця.

Сучасні дослідження щодо осуду [1], [2], [3], [4] здійснюються з прагмалінгвістичного, психолінгвістичного, соціолінгвістичного, культурологічного підходів.

Осуд як мовленнєве явище пов'язане з семантичним полем засудження.

До осуду як мовного явища, на наш погляд, не застосовуються терміни «мовленнєвий вплив» і «мовленнєва маніпуляція», бо мовленнєвий вплив – результат будь-якої мовної діяльності, а не лише

осуду, а мовленнєва маніпуляція має свідоме заподіяння шкоди та приховування справжніх цілей суб'єкта, базовими рисами якого є спонтанність, відкритість намірів та емоційна «уразливість». Проте осуд може розглядатися як маніпуляція у психолінгвістиці.

Література

1. Вусик Г. Л. Ворожість як показник мовленнєвого портрета особистості. *Мова і соціум: етнокультурний аспект*: матеріали ІХ Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Бердянськ, 11 листопада 2022 р.): зб. публікацій / гол. ред. С. Глазова. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 166–173.

2. Іщенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. *Філологічні трактати*. 2010. Вип. 3. С. 47–50.

3. Крищук В. Оцінка як предмет мовознавчих студій. *Філологічний дискурс*: зб. наук. пр. Хмельницький: ХГПА, 2015. Вип. 1. С. 74–78.

4. Мусійчук Т. І. Обурення як конфліктоген і як реакція на конфліктоген. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*: наук. журн. Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2016. Вип. 11–12 (Ч. 2). С. 85–89.

Загородня П. А.,
магістрантка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Г. Л. Вусик**

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У зв'язку з необхідністю виділення окремого класу одиниць, які слугують для вираження негативних емоцій і відносин, застосовується термін «пейоратив».

Пейоративність як різновид оцінки залишається мало вивченою лінгвістичною категорією.

Актуальність дослідження визначається тим, що особливість семантики пейоративної лексики мало досліджена.

Сьогодні спостерігається глобальний, інтенсивний процес, де «демократизація мови» та поступове зникнення «цензури» та «чистоти» мови призводить до інтеграції нейтрального мовного стилю. Актуальність дослідження зумовлена динамічним розвитком пейоративного шару лексики.

Мета роботи полягає у вивченні семантики пейоративної лексики в сучасній українській мові.

Пейоративи є прагматично навантаженими мовленнєвими одиницями і засобами впливу на комунікантів за допомогою іронії, глузу, сарказму, гніву, обурення, погрози, розчарування.

Вивчення пейоративної лексики є складним та багатогранним питанням, бо охоплює всі рівні мови [2]. Це ускладнює визначення, й розмежування поняття «пейоративність», «негативна конотація», «оцінні слова», які не є синонімами.

Особливістю пейоративів є комунікативно-прагматична здатність викликати в людській свідомості емоційні реакції і виразити зневажливе ставлення.

Серед критеріїв визначення пейоративів ми виділяємо:

- словникові маркери,
- наявність суб'єктивно-емоційної оцінки слів, які виражають емоції;
- наявність у дефініції слів об'єктивно-емоційної оцінки, що викликає схвалення або несхвалення,
- наявність слів-інтенсифікаторів.

Залежно від характеристик, соціальних статусів, діапазон відтінків пейоративного значення досить широкий, який включає такі значення: *зневага, несхвалення, обурення, огида, осуд, презирство, приниження*. Мета вживання пейоративів: отримати максимальний ілокутивний ефект і забезпечити дискурсні очікування реципієнта [1, с.491–492].

Пейоративна лексика належить до найбільш важливих сфер людського життя, бо людина схильна помічати негативні характеристики співрозмовників.

Слова з пейоративним значенням цікаві, оскільки, якщо в мові є слово з негативно-оцінним значенням, то таке значення фіксує деяку норму, що порушується, наприклад, *чорна заздрість* – негативна емоція, яка спонукає здійснювати зловмисні дії щодо усунення чужого успіху, радості.

Заздрість засуджується в будь-якому суспільстві, а позначення кольору *чорний* надає фразеологічній одиниці ще більшого емоційно-оцінного значення.

Вирізняють пейоративну лексику двох видів: абсолютну (зафіксована в лексикографічних джерелах), релятивну (накладається на семантику нейтрального слова через лінгвістичний контекст) [3, с.12].

Пейоративи є складовою стилістично зниженої лексики, бо чим нижче вони розташовані за етичною шкалою, тим яскравіше проявляється

зневажлива експресія. Використання пейоративів є засобом прагматичного впливу на читача. Пейоративна лексика виконує дві функції – емотивну та прагматичну.

Література

1. Вусик Г. Поняття мовленнєвої агресії: психолінгвістичний аспект. *Scientific research in the modern world. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2023. P. 491–495.
2. Дацишин Х. Пейоративна лексика в політичних ток-шоу. *Теле- та радіожурналістика*. 2011. Вип. 10. С. 227–230.
3. Калужинська Ю. Засоби створення негативної оцінки в текстах на економічну тематику (на матеріалі мови друкованих ЗМІ). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки: зб. наук. ст.* / гол. ред. В. А. Зарва. Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2016. Вип. ІХ. С. 12–19.

Звяга В. А.,

учитель англійської мови

Освітній заклад «Школа "Гранд-експо"»

(Структурний підрозділ приватного підприємства «Міжнародна освітня корпорація "Гранд-експо"»)

м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Проблема застосування інноваційних технологій навчання на уроках англійської мови в умовах дистанційної освіти набуває актуальності з декількох причин: по-перше, зростання популярності дистанційної освіти: за останні кілька років значно збільшилася кількість здобувачів середньої

освіти, які обирають дистанційну форму навчання, по-друге, специфіка англійської мови: англійська мова є єдиною з найпоширеніших мов у світі, і вивчення її має великий запит на ринку праці, а інноваційні методи навчання допомагають підвищити ефективність процесу вивчення мови; по-третє, глобальний характер освіти: дистанційна освіта дозволяє учням спілкуватися та навчатися з вчителями та однолітками з різних країн світу, що розширює їхні знання та культурний горизонт; по-четверте, підтримка різноманітних стилів навчання: інноваційні технології навчання можуть бути оптимально адаптовані до різних стилів навчання здобувачів середньої освіти, що дозволяє вчителю знайти індивідуальний підхід до засвоєння англійської мови.

Мета статті – розглянути сучасні тенденції в галузі навчання англійської мови, зокрема, розвиток дистанційної освіти та використання інноваційних технологій в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Використання інноваційних технологій навчання на уроках англійської мови в умовах дистанційної освіти набувають все більшої актуальності. Застосування інтерактивних відеоуроків, вебінарів, івентів дозволяють створити зручне і безбар'єрне середовище для вивчення англійської мови в сучасних умовах [1; 2]. Слід зауважити, що віртуальна реальність та доповнена реальність для іммерсивного навчання англійської мови дозволяє створити живе середовище для практики [3]. Учені відзначають важливість використання технологій штучного інтелекту та аналітики даних для індивідуального підходу до навчання [4]. Інноваційні технології на уроках з англійської мови – це передові підходи, методи, процеси або засоби, які впроваджуються з метою досягнення покращення або новації в цій сфері діяльності. Інноваційні технології можуть бути пов'язані з використанням нових дидактичних матеріалів, розробкою нових програмних рішень, створенням нових продуктів, послуг, а також перетворенням та оптимізацією цих існуючих процесів. Основні риси

інноваційних технологій на уроках з англійської мови включають: новаторський підхід (інновації передбачають впровадження нових ідей або підходів, які раніше не використовувалися у вказаній галузі), технологічний спрямований розвиток, оскільки інновації пов'язані з впровадженням нових технологій або вдосконаленням наявних (використання штучного інтелекту, розробку нових програмних продуктів, застосування робототехніки та інших технічних рішень), економічний вплив: інновації можуть значно підвищити продуктивність роботи фахівців, які володіють англійською мовою та покращити стан економіки [5]. Отже, використання інноваційних технологій на уроках англійської мови сприяє розширенню знань і доступу до інформації. Треба зауважити, що використання на уроках англійської мови інновацій в галузі інформаційних технологій дозволяють зробити знання більш доступними та зручними для навчання та засвоєння здобувачами середньої освіти. Інтернет, мультимедійні ресурси та онлайн-платформи для навчання є невід'ємною частиною сучасного життя і прикладом інновацій [1]. На нашу думку, використання інноваційних технологій на уроках англійської мови сприяє продуктивній співпраці, оскільки інновації стимулюють обмін ідеями між учасниками освітнього процесу, що активізує розвиток нових проєктів та дослідницьку діяльність учнів. Інновації під час вивчення англійської мови в закладах загальної середньої освіти також впливають на культурні та соціальні аспекти нашого життя, включаючи способи спілкування, споживання інформації, отже, мають соціокультурний вплив.

Важливо розуміти, що інновації не мають статичної точки, вчитель продовжує розвиватися та вдосконалюватися, що дозволяє йому і суспільству в цілому рухатися вперед [2; 3; 4]. Інновації у сфері освіти дозволяють створити більш інтерактивні та ефективні методи навчання, що відкриває нові можливості для учнів та вчителів [5]. Знання англійської мови дозволяють глобальній спільноті швидко розв'язувати проблеми та робити світ кращим, сприяють народженню нових стартапів, є джерелом

нових бізнес-ідей, підтримуючи креативність бізнес-ідей. Водночас, треба пам'ятати, що інновації можуть супроводжуватися ризиками, включаючи етичні, правові та соціальні питання, які потребують ретельного розгляду, а суспільство має бути готовим до постійних змін і адаптації. На заняттях з англійської мови доцільно використовувати: відеоуроки та відеоконференції, оскільки платформа для відеоконференцій дозволяє створювати інтерактивні уроки, де учні можуть слухати, спілкуватися та співпрацювати в онлайн-середовищі [7]. Доцільно користуватися інтерактивними платформами для навчання: вебсайти та програми Duolingo, Quizlet, Memrise сприяють вивченню слів, фраз та граматики через гейміфікацію. На наш погляд, ефективним є використання: цифрових підручників, що дозволяє швидко змінювати зміст уроків, вставляти мультимедійні матеріали та інтерактивні завдання; аудіо та аудіокниг, що допомагає учням розвивати мовленнєві навички, та розуміння англійської мови; інтерактивних дошок, тому що вчителі можуть використовувати цифрові дошки для створення інтерактивних уроків, де здобувачі середньої освіти можуть писати, малювати та взаємодіяти з матеріалами. Крім того, вчителі англійської мови можуть створювати закриті групи або сторінки для спілкування та обговорення матеріалів з учнями; використовувати мобільні додатки, адже велика кількість додатків доступна для навчання англійської мови, включаючи ті, які дають можливість вивчення слів та виразів, слухання аудіоматеріалів, що сприяє вивченню мови через ігрову діяльність. Також віртуальна реальність (VR) та розширена реальність (AR): VR та AR можуть створити іммерсивне середовище для вивчення англійської мови, де учні можуть взаємодіяти з мовними завданнями та ситуаціями. Ці інноваційні технології допомагають зробити навчання на уроках з англійської мови більш цікавим та ефективним в умовах дистанційної освіти. Ефективним у вивченні англійської мови є: по-перше, використання голосових асистентів: (Siri, Google Assistant або Amazon Alexa) для практики вимови та розуміння мови; по-друге, онлайн-

колаборація: платформи для спільної роботи (Google Docs або Microsoft One Note), що дозволяє учням спільно створювати та редагувати текстові матеріали в реальному часі; по-третє, відеопроєкції та скринкасти, що дає можливість вчителю англійської мови демонструвати відео та аудіоматеріали, а також проводити онлайн-презентації, демонструвати ілюстрації [1; 5; 6; 7].

Отже, специфіка викладання англійської мови в дистанційних умовах має деякі аспекти: по-перше, віддаленість засобів комунікації, оскільки викладання англійської мови здійснюється за допомогою спеціалізованих платформ та програм для відеоконференцій, чатів, електронної пошти, тощо; по-друге, учасники освітнього процесу зв'язуються в онлайн-форматі, а вчитель створює безбар'єрне освітнє середовище; по-третє, використання інтерактивних платформ для навчання, що дозволяє вчителю англійської мови створювати інтерактивні уроки з використанням віртуальних дошок, опитувань, групових завдань, застосовувати можливості віртуальної реальності та розширеної реальності для створення занурювального навчального досвіду; по-четверте, формування стійкої мотивації учнів для навчання на віддаленій основі; по-п'яте, викладання англійської мови вимагає від вчителів та здобувачів освіти активної взаємодії та комунікації через онлайн-засоби, що має значення для утворення навичок комунікації та підтримки учнів під час вивчення нового матеріалу.

Література

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / За заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

2. Khatuntseva S., Glazkova I., Khatuntseva O. Issue of barriers of self-knowledge in the process of formation of futures pecialists' readiness for self-

improvement. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Вип. 2. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 455–463.

3. Khatuntseva S., Kabus N., Portyan M., Zhernovnykova O., Kara S., & Knysh S. The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Romane ascăpentru Educatie Multidimensională*, 12 (1), (2020), 185–197. URL: <https://publons.com/publon/32455010/>)

4. Glazkova I., Khatuntseva S., Vaseiko Y., Shymanovych I., & Yaroshchuk L. Future teachers' training to application of cognitive barriers in professional activities during the Covid-19 pandemic. *Amazonia Investiga*, 1 (50), (2022), 66–78. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.7>

5. Glazkova I., Khatuntseva S., Yaroshchuk L. Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect. *Revista Romănea scăpentru Educație Multidimensională*, 12 (3), (2020), 144–162. URL: <https://publons.com/publon/36911847/>.

6. Nalyvaiko O., Prokopenko A., Kabus H., Khatuntseva S., Zhukova O., & Nalyvaiko H. (2022). Project-digital activity as a means of forming digital competence of humanities specialties' students. *Information Technologies and Learning, Tools*, 87(1), 218–235. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4748> .

7. Philips B. D. *Role-playing games in the English as a Foreign Language Classroom*. Taipei: Crane Publishing Ltd., 1994. 729 p.

Казмирук А. Е.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **В. М. Ліпич**

**МОРФОНОЛОГІЧНІ ЯВИЩА В СИСТЕМІ АГЕНТИВНИХ
КОМПОЗИТНО-СУФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

У вітчизняній дериватології дослідження морфонологічних процесів залишається актуальною проблемою, оскільки не до кінця з'ясовано як суто теоретичні питання, так і практичні аспекти морфонологічного опису. Ґрунтовного аналізу вимагають причини та механізми розвитку фонемних модифікацій морфем у словотворчих і словозмінних парадигмах української мови. Новітні наукові спроби спрямовані на визначення сутності і функційної значущості словотвірної морфонології, кваліфікації морфонологічних засобів, аналізі функцій різних типів альтернацій, детермінантів морфонологічних перетворень у структурі похідних, визначенні морфонологічних класів словотвірних гнізд і структурних типів словотвірних парадигм лексико-граматичних груп іменників, зокрема й композитно-суфіксальних. Мета дослідження полягає у встановленні морфонологічних модифікацій, що виникають у процесах композитно-суфіксальної деривації іменників, у виявленні їхньої ролі й характеру.

Проблеми словотвірної морфонології в україністиці висвітлені у працях Н. Клименко, Є. Карпіловської, М. Кравченко, В. Горпинича, М. Федурко, І. Демешко, І. Матвіяса, А. Грищенка та ін. Вивчення морфонологічних трансформацій дає можливість виділити морфонологічні моделі, за допомогою яких можна описати морфонологічну структуру похідних лексем певної частини мови і синтезувати план вираження всіх можливих. Елементами морфонологічного синтезу є комплексні за своєю

формою і семантикою одиниці – твірною основою і дериваційним форматом. Саме особливості їхньої взаємодії є умовою для функціонування морфонологічних явищ у процесах словотвору. Найважливішими виявляються ті зміни голосних і приголосних у складі морфем, які перебувають у позиції додаткової дистрибуції і формують нові різновиди мотивувальних основ у складі мотивованих [3, с. 18]. Процес утворення похідних іменників композитно-суфіксальним способом, одним із найдавніших і найпродуктивніших способів словотворення, успадкованим ще з праслов'янської доби, досить часто супроводжується морфонологічними явищами на межі словотвірної основи й певного суфікса, що призводить до фонологічних модифікацій морфем.

Характерною особливістю композитно-суфіксальної деривації є вокалічні альтернації о/е в корневих морфах опорних субстантивних основ іменників на позначення осіб за їхніми характерними ознаками, зокрема, *лихослівник* (СУМ VII 53) «той, хто намовляє на людину»; *самовільник* (СУМ IX 31) «людина, яка діє на власний розсуд, за своєю волею». Альтернації о/и фіксуються у складеннях-агентивних найменуваннях з другим елементом *-боєць*, що мотивовані основою дієслова *бити*: *каменобоєць* (СУМ IV 81) «той, хто дробить каміння»; *молотобоєць* (СУМ IV 791); *муропробоєць* (СУМ VI 93) «той, хто пробиває кам'яні стіни» (*пробити мур*); *китобоєць* (СУМ IV 156) «той, хто займається китобійним промислом; судно для китобійного промислу»; *скотобоєць* (СУМ IX 308) «робітник, що займається забоєм скоту» та ін.

Типовими для композитно-суфіксальної деривації іменників є консонантні альтернації задньоязикових приголосних [к], [х] та горлового [г] із передньоязиковими ясенними [ч], [ш] та [ж], що є наслідком першої палаталізації приголосних у праслов'янській мові. Серед таких похідних: 1) найменування осіб за їхньою суспільною функцією: *законоположник* (СУМ III 341) «законодавець»; *кривоприсяжник* (СУМ IV 341) «той, хто фальшиво присягав»; *чорнокнижник* (СУМ XI 358) «заст., той, хто

займається чорнокнижництвом»; 2) назви осіб як носіїв процесуальної ознаки, що визначає їхні уподобання, погляди, моральні якості, фізичні властивості: *білоручка* (СУМ I 184) «людина, яка мало працює та цурається фізичної роботи»; *криворучка* (СУМ II 304) «людина з кривою або скаліченою рукою»; *однорічник* (СУМ V 638) «однакових років з ким-небудь»; *рейкобалочник* (СУМ VIII 491) «робітник, який виготовляє рейки, балки»; *темноочка* (СУМ IX 956) «людина з темним кольором очей»; 3) ботанічні найменування: *багаторічник* (СУМ I 82) «трав'яниста або напівкущова рослина, яка живе протягом кількох років»; *дворічник* (СУМ II 225) «рослина, яка відмирає на другий рік життя»; *жовтобрюшник* (СУМ III 18) «жовтець їдкий» тощо.

Отже, морфонологічні чергування розширюють валентнісні властивості словотворчих морфем, уможливають появу складних похідних субстантивів будь-якої словотвірної структури. Серед морфонологічних процесів у композитно-суфіксальній деривації іменників найактивнішими виступають консонантні та вокалічні чергування. Альтернації голосних і приголосних супроводжують утворення як з іменниковими, так і дієслівними опорними компонентами.

Література

1. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника. Київ: КДП, 1993. 215 с.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ: Вища школа, 1999. 207 с.
3. Федурко М. Ю. Морфонологія відіменникового словотворення в сучасній українській мові. Автореф. дис... д-ра філол. наук / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О.Потебні. Київ, 2005. 36 с.
4. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002, 1054 с.

Скорочення джерел

СУМ – Словник української мови: У 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (гол.) та ін. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.

Карпенко А. С.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Г. Л. Вусик**

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ТА НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Актуальність. Сьогодні платформи соціальних мереж мають величезний вплив на аудиторію, а інформація є легкодоступною, тому поширення дезінформації стало звичним явищем.

Політичні технології, соціальні мережі, фейкові новини дозволяють не тільки маніпулювати громадською думкою, а й впливати на політичні процеси.

Вивчення сучасних механізмів політичного маніпулювання зможе не тільки дослідити наслідки, а й протидіяти таким процесам.

Мета дослідження – аналіз сучасних механізмів та наслідків політичного маніпулювання.

Упродовж століть маніпулювання політичними нарративами є ключовою складовою політики. У сучасному світі спостерігається тенденція, коли засоби та методи досліджуваного процесу, завдяки розвитку технологій, поширенню інформації та активності в соціальних медіа, стають більш вдосконаленими. Застосування нових механізмів маніпуляції в політиці важливі не тільки для захисту демократичних процесів, а й для прийняття обґрунтованих рішень [1].

Сучасні вчені [4] визначають політичні технології як систему координованих методів для досягнення політичних цілей з метою отримання та збереження влади й політичного впливу.

Політичне маніпулювання є однією з сучасних владних технологій, яке використовується для переключення уваги, та приховування об'єктивної інформації [2].

Через сучасні медіа використовуються різноманітні прийоми та механізми маніпулювання, наприклад:

Кампанії з дезінформації в соціальних мережах (фейкові новини, аналітика впливу). Політичні діячі використовують платформи соціальних мереж для поширення неправдивої інформації з наміром сформувати громадську думку.

Таргетована реклама та персоналізовані повідомлення (створення «інформаційної бульбашки» навколо кожного індивіда). Цифрова реклама дозволяє політичним кампаніям створювати та розсилати повідомлення, які точно відповідають інтересам та переконанням кожного конкретного виборця. Це ускладнює можливість об'єктивного обговорення політичних питань.

Психологічний вплив. Це методи впливу на громадян, які використовуються політичними кампаніями, які включають створення певних емоційних реакцій, психологічну маніпуляцію та психографічний аналіз виборців.

Мережі ботів. Автоматичні облікові записи ботів у соціальних мережах можуть швидко посилювати конкретні повідомлення чи хештеги, створюючи ілюзію широкої підтримки чи спротиву певній проблемі.

Кібератаки на політичну інфраструктуру. Хакерські атаки та витоки даних, націлені на розкриття конфіденційної інформації політика чи політичної організації, щоб підірвати довіру та скомпрометувати цілісність політичного процесу.

Важливо розуміти, що ці методи розвиваються й ускладнюються, і можуть бути застосовані не завжди відкрито та передбачувано [3].

Сучасні методи політичної маніпуляції [5] можуть призвести до серйозних наслідків для суспільства та політичної системи, наприклад: сприяти зростанню політичної дезінформації, стимулювати поляризацію та розкол у суспільстві, призвести до збільшення політичних конфліктів і вплинути на виборчі рішення.

Для забезпечення здорового та міцного демократичного суспільства необхідно розвивати засоби протидії політичній маніпуляції та підвищувати громадянську свідомість. Спільними зусиллями суспільства, дослідників та політичних лідерів можна зменшити вплив маніпуляцій на політичний процес та зберегти цінності демократії.

Сучасні механізми політичного маніпулювання започаткували нову зброю політичної війни.

Література

1. Вусик Г. Л. Вираження мовленнєвої агресії в українських масмедіа під час російсько-української війни. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство): зб. наук. праць*. Дрогобич, 2022. № 17. С. 23–27.
2. Гойман О. О. Маніпулювання масовою свідомістю в умовах сучасної гібридної війни Грані. *Дніпро*. 2015. № 1. С. 50–56.
3. Лисенко Ю. В., Манелюк Ю. М. Технології політичного маніпулювання та їх вплив на громадську думку в сучасних політичних процесах. *Науковий журнал «Політикус»*. Вип. 5. Київ, 2022. С. 1–4.
4. Мошак Д. Інституційно-організаційні засади політичної маніпуляції в сучасному політичному процесі. *Politicus*. Одеса, 2021. № 5. С. 59–64.

5. Смолянук В. Ф. Політичні технології в сучасних владних процесах. Київ: КНЕУ, 2021. 328 с.

Кейбал А. М.,

здобувачка,

Прилуцький гуманітарно-педагогічний

фаховий коледж імені Івана Франка

науковий керівник – докторка педагогічних наук,

доцентка **Н. В. Грона**

ЗМІСТОВА ЛІНІЯ « ДОСЛІДЖУЄМО МЕДІА» В КОНТЕНТІ

ПІДРУЧНИКА «ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ»

Медіаграмотність на сьогодні дає можливість молоді успішно задовольняти як власні, так і соціальні потреби. Процес отримання інформації є невід'ємним складником нашого життя. В умовах сучасних реалій, активного реформування освіти в Україні на державному рівні закладено підґрунтя для формування медіаграмотної особистості. Так, у 2016 р. Президією Національної академії педагогічних наук України було схвалено нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, у якій задекларовано «упровадження медіаосвіти в педагогічну практику на всіх рівнях», а також «поширення практики інтеграції медіаосвітніх елементів у навчальні програми з різних предметів» [5]. Зважаючи на це, виникає необхідність у дослідженні можливостей шкільного курсу української мови щодо формування в здобувачів освіти медіаграмотності, зокрема, реалізації змістової лінії «Досліджуємо медіа» на уроках літературного читання. Медіа в широкому розумінні засоби і канали створення, запису, копіювання, розповсюдження, сприйняття інформації і обміну її між автором та аудиторією. Змістова лінія «Досліджуємо медіа» передбачає формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати,

критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти [7].

Уведення до програми наскрізних ліній, реалізація яких має забезпечити інтегративний підхід до вивчення української мови, формування цінностей, «гнучких» навичок, утілити зв'язок знань із досвідом здобувача освіти, очевидно, виникає можливість і доцільність розвитку медіа грамотної мовної особистості, яка використовує медіатекст як об'єкт аналізу, як спосіб інтерпретації навчального матеріалу (створений освітній продукт), засіб самопрезентації [2]. Дослідження медіатексту у вітчизняних розвідках пов'язані з роботами В. Різуна, Г. Черемхівки, Л. Шевченко, Т. Добросклонської, В. Здоровеги, О. Черниша, К. Серажим та ін.

Нова українська школа спрямована на активну підготовку школярів до подальшого комфортного життя в соціумі. Саме у молодшому шкільному віці формуються головні та надважливі людські якості, життєві навички та вміння, розвиваються життєві здібності, зокрема навички користування медіапродуктами. Формування медіаграмотності молодших школярів передусім, має на меті підготувати їх до майбутнього життя в інформатизованому суспільстві.

Контент-аналіз досліджень, які присвячені процесу формування медіаграмотності учнів молодшого шкільного віку, переконує, що медіаосвіта спрямована на те, щоб підготувати школярів до життя в сучасних інформаційних умовах: навчити сприймати й аналізувати медіаінформацію, формувати й виховувати медіакультуру розуміння медіа, сформувати навички розбиратися в правдивості інформації, яку вони сприймають із медіаджерел, усвідомлювати результати їхнього впливу на психічне та психологічне здоров'я особистості. Уроки літературного читання активно спряють засвоєнню цих навичок, зокрема, сприйняття, аналізу, інтерпретації, критичного оцінювання інформації в текстах різних видів та медіатекстах.

Досвід роботи доводить, що здобувачі освіти мають опанувати засоби аналізу медіатекстів, доступних через різноманітні медіа: аудіальні (аудіокнига, радіовистава, радіореклама тощо), візуальні (рекламна листівка, комікс, дитячий журнал тощо), аудіовізуальні (відеореклама, мультфільм, телепрограма, сайт дитячого журналу, комп'ютерна гра тощо).

Отже, медіатексти є передавачами або ретрансляторами як самих фактів, так і думок про ці факти, за допомогою виражальних засобів, які здатні тим чи іншим чином вплинути на свідомість слухача або читача. Увесь багаж знань будь-якої людини, окрім особистого досвіду, «медійний», тобто отриманий із різних джерел за власною інтерпретацією. Усе залежить від того, як ми сприймаємо інформацію, як діємо після її усвідомлення. Тому візуальні та аудіовізуальні медіапродукти сприяють ефективному засвоєнню знань, зокрема, під час проведення уроків літературного читання.

Література

1. Державні стандарти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/derzhavni-standarti>(дата звернення: 10.10.23).
2. Друшляк М., Семенов О., Грона Н., Пономаренко Н., Семеніхіна О. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молоді. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022, Том 88, No2, С.1–11. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4786> (дата звернення: 07.10.23).
3. Іванов В. Ф., Шкоба О. Я. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів. *Інформаційне суспільство*. 2012. № 16. С. 41–52.
4. Ісаєва О. О. Формування сучасного читача засобами медіаосвіти. URL: <http://isaieva.kiev.ua/download/prez-2-4-medosvita.pdf>

5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya

6. Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / Волошенюк О. В. та ін.; за ред. Волошенюк О. В., Іванова В. Ф. Київ: ЦВП, АУП, 2018. 234 с.

7. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко 3–4 класи від 12 серпня 2022 року / Міністерство освіти і науки України. Офіц. вид. Київ: КабМін України, 2022. 107 с.

Кізілова Д. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Ю. О. Мельнікова**

ФУНКЦІЯ МОВИ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Панас Мирний, український прозаїк та драматург, у своїй праці «Рідна мова» писав: «Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» [3]. Мова є тим, що формує національну ідентичність, єдність країни як за мирних часів, так і (особливим чином) у часи будь-якого протистояння.

Мова, на нашу думку, має ще одну широку сферу функціонування. Максим Рильський – поет, перекладач і публіцист – стверджував: «Слово – це зброя. Як усяку зброю, його треба чистити і доглядати» [2].

Україна зараз перебуває у стані війни. Війни не відповідно до міжнародних конвенцій і правил її ведення, а війни гібридної: ворог атакує не тільки міста і селища збройними силами, обстрілами, а і свідомість

народу різними методами, зокрема за допомогою мови. Якщо говорити об'єктивно, то інструменти гібридної агресії українці відчували задовго до прямого військового вторгнення на свою територію. В інтерв'ю журналістові Дмитру Комарову для спецпроекту «Рік. За кадром» очільник української розвідки Кирило Буданов наголосив, що активно росія почала готуватися до агресії проти України з 2007 року [5].

За цей період російська пропаганда, як один із базових інструментів гібридної війни, поширювала в українському медійному просторі свої **нарративи**: так звані «*братні народи*», «*схожі мови*», «*українська мова насправді походить від російської*», насадження думки про *меншовартість* української мови, її *неповноцінність*, такої, що *не може існувати окремо* тощо. Функціювало мовлення відверто *проросійських засобів масової комунікації*, підтримуваних агресором. Серед таких варто виділити «112», News One та ZiK. За рішенням Ради національної безпеки та оборони України 2021 року цих мовників було *заборонено*. Секретар РНБО Олексій Данілов такі медіа характеризував як ті, що мають функцію «*засобів масового знищення*» [4]. Вивчення контенту соціальних мереж, в яких ще потужніше просувалися ворожі нарративи, потребує окремого дослідження.

Керівник *Центру протидії інформаційним агресіям AM&PM* Олександр Курбан у звіті роботи проєкту за останні місяці 2020 року презентував наступний *механізм проникнення російських нарративів, маніпуляцій та фейків*:

- тиражування неправдивої інформації базовими російськими джерелами;
- доповнення та дооформлення проросійськими українськими ЗМІ повідомлення, розміщення ними цього повідомлення на власних ресурсах;
- розміщення вже обробленої інформації на патріотичних українських ЗМІ, які не приділили достатньої уваги перевірці її вмісту [6].

Після заборон РНБО у 2021 році російський інструментарій у боротьбі за свідомість значно скоротився, однак росія не оминула запит суспільства на *альтернативні медіа*, зокрема телеграм-канали. За результатами дослідження *міжнародної організації Internews*, звіт якого було представлено у листопаді 2022 року, 74% українців віддають перевагу отриманню новин через соціальні мережі, із них 60% – знаходять їх у Telegram [1]. Авжеж, у цих джерелах існують офіційні сторінки державних установ та структур, наприклад, канал *Верховної Ради України* із представленням офіційних новин чи телеграм-канал *Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України*, проте проблема постає у функціюванні ряду *каналів-анонімів*, які таким чином *уникають відповідальності* за розповсюджуваний ними контент. При тому, що для невибагливої аудиторії україномовний інформаційний ресурс, який не рясніє відвертою, впізнаваною із першого погляду брехнею, стає авторитетним, *питання модерації* інформації стає першочерговим.

Мова є як **зброєю нападу**, так і **зброєю захисту** національної свідомості країни.

Для цієї мети держава забезпечує широке функціонування у медійному та громадському просторі державної мови *законодавчо*, підтримує стан української мови в *культурному середовищі* тощо, цим самим *утворюючи громадянське суспільство* (*курсив наш. – Д. К.*), яке здатне протистояти тиску ворога, навіть в умовах окупації.

Отже, мова у сучасній суспільно-політичній ситуації виступає і як зброя захисту національної свідомості, інформуючи, привертаючи увагу до важливих питань, і як зброя агресора, якою він поширює дезінформацію та маніпулює суспільною свідомістю. Головним і основним завданням держави, яка є ціллю гібридної війни, а саме у сфері інформаційного впливу, є захист цієї ж свідомості, тобто мови, що становить основу національних інтересів і цінностей.

Література

1. Міський В. Як Росія за допомогою фейків намагається розмити реальність *Українська правда* : вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/04/5/7396532/>
(дата звернення: 5.04.2023)
2. Мудрості від Максима Рильського. *Слово Просвіти*: вебсайт. URL: <http://slovoprosvity.org/2018/03/12/mudrosti-vid-maksyma-rylisko/>
(дата звернення: 12.03.2018)
3. Мирний П. Рідна мова *Бібліотека української літератури*: вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2610>
4. Проросійські телеканали в Україні є засобами масового знищення *Лівий берег*: вебсайт. URL: https://lb.ua/society/2021/03/05/479272_prorosiyski_telekanali_ukraini.html
(дата звернення: 5.03.2021)
5. Росія почала готуватися до війни проти України з 2007 року *Укрінформ*: вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3711627-rosia-pocala-gotuvatisa-do-vijni-proti-ukraini-z-2007-roku-budanov.html> (дата звернення: 19.05.2023)
6. Як російські фейки проникають в український медіапростір *Армія Інформ*: вебсайт. URL: <https://cutt.ly/rwQOTTF> (дата звернення: 18.12.2020)

Кінаш П. С.,
здобувач,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **С. М. Глазова**

ОСОБЛИВОСТІ НЕПОВНИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Синтаксичні одиниці різних рівнів традиційно перебували в полі зору мовознавців, проте чільну позицію посідала саме їх структурна організація. Сислове навантаження синтаксичних одиниць у текстах художньої літератури менш помітне, ніж значущість мовних засобів інших рівнів. Свідоме вживання окремих синтаксичних одиниць у певному художньому контексті є ефективним засобом утворення додаткових авторських концептуальних смислів, що й свідчить про **актуальність** обраної теми дослідження.

Мета публікації – аналіз особливостей неповних речень у художній літературі.

Лексична неповнота висловлювань – один із проміжних рівнів будови мови, який досліджували науковці [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Переважна їх більшість виокремлює такі типи неповних речень, як контекстуальні, ситуативні, еліптичні.

Аналіз конструкцій із незаміщеними синтаксичними позиціями переконує нас у тому, що всі ці типи характерні для сучасної української мови і широко використовуються в українській літературі:

- контекстуальні, наприклад:

*Збагне біла задрість біль наших утрат і втішить в годину біди.
А чорна – прийде, обійме, як брат, але порадіє завжди* (А. Демиденко);

*Одні залюблені в старі листи. Ті – в музику. А ті – в руді
томища* (Б. Олійник);

- ситуативні, наприклад:
– *Який скарб? – щиро дивується Василь.*
– *Дурником прикидаєшся? – ріже Риска. – А я й без вас знайду.*
– *Не забудь мені лишити частину! – тільки й спромігся Василь*

(В. Врублевська);

Вона [Даруся] навіть колись питала тата, чому кожна молода йде до шлюбу так, ніби вся вулиця – лиш її одної. «Бо до шлюбу вона – княжна», – відповів тато. «А після шлюбу?» – питала Даруся. Тато чомусь зітхнув: «Нещасна жінка» (М. Матіос).

- еліптичні, наприклад:

По тім боці – моя доля, по сім боці – горе (Т. Шевченко);

Чорний колір – колір зради, а червоний – то любов (Н. Лівіцька-Холодна).

Отже, функціонування неповних синтаксичних побудов у художній літературі дуже важливе, оскільки вони є одним із найяскравіших експресивних засобів розмовного мовлення, репрезентують закон мовленнєвої економії, яка засвідчує постійну динаміку в українському синтаксисі.

Література

1. Білодід І. Сучасна українська літературна мова: синтаксис. Київ: Наукова думка, 1972. 516 с.
2. Вихованець І. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Гуйванюк Н. Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови.* 2011. Вип.7. С. 90–96.
4. Загнітко А. Теоретична граматика української мови: синтаксис:

монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

5. Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.

6. Шульжук К. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Книш А. В.,

здобувач,

Бердянський державний педагогічний університет,

науковий керівник – доктор педагогічних наук,

доцент **В. А. Нищета**

ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА: ТВОРЧА УЯВА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Здобуття освіти в закладі вищої педагогічної освіти за відповідною спеціальністю має на меті формування в здобувачів – майбутніх філологів-україністів – низки програмних результатів відповідно до вимог освітньо-професійної програми «Середня освіта (українська мова і література, англійська мова)» й отримання очікуваного результату – професійної компетентності.

Професійна компетентність, за висновками Н. Кислинської та Н. Нікітіної, постає сумою окремих компетентностей відповідно до провідних видів професійної діяльності педагога, якими є прогностична, проєктувальна, організаторська, комунікативна, і має структуру з чотирьох компонентів: спеціальним (володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток); соціальним (володіння спільною професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в професії прийомами професійного

спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї праці); особистісним (володіння способами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості); індивідуальним (володіння способами самореалізації та розвитку індивідуальності в професії, готовність до професійно-особистісного росту, самоорганізації та самореабілітації) [2, с. 116]. А з переліку визначених Професійним стандартом учителя професійних компетентностей провідною для філолога-україніста вважаємо мовно-комунікативну як фахову [6].

Наше теоретичне дослідження присвячене опрацюванню першоджерел із психології з метою вивчення творчої уяви як психічного пізнавального процесу та її ролі у формуванні професійної компетентності філолога-україніста.

Уява є інтелектуально-психічним процесом створення людиною нових образів на підґрунті її попереднього досвіду й виконує такі **функції**: 1) пізнавальну; 2) антиципірувальну (антиципація – передбачення, здогад); 3) спонукальну; 4) регулювальну; 5) конструювальну; 6) контрольню-регулювальну; 7) емоційну; 8) морально-психологічну. У психології виокремлюють основні характеристики уяви:

- уява властива лише людині і є необхідною умовою її трудової діяльності;

- уява пов'язана з іншими психічними процесами – мисленням, пам'яттю, відчуттями та емоціями;

- уява завжди є відходом від дійсності, проте джерело уяви – це об'єктивна дійсність; уява нерозривно пов'язана з усіма ланками психіки людини [3; 5].

Увага буває пасивною, активною відтворювальною й активною творчою. **Творча уява** припускає самостійне створення образу, речі, ознаки, що не мають аналогів, нових, реалізованих в оригінальних і цінних продуктах діяльності, вона представляє невід'ємний бік технічної,

художньої та іншої творчості. При цьому розрізняють: 1) новизну об'єктивну – якщо образи та ідеї є оригінальними і не повторюють чого-небудь, що є в досвіді інших людей; 2) новизну суб'єктивну – якщо вони повторюють раніше створені образи, що для певної людини є новими й оригінальними [7]. Педагоги й психологи вважають творчу уяву складником пізнавальної сфер особистості, однією з психологічних характеристик учителя, однією з його педагогічних здібностей [4]. За висновками Н. Голуб, творча уява постає здібністю в переліку особистісних якостей ідеального вчителя в контексті риторичного ідеалу [1, с. 439].

Усвідомлення специфічних і функційних особливостей творчої уяви як інтелектуально-пізнавального психічного процесу дало змогу екстраполювати її властивості на педагогічні дії в аспекті видів педагогічної діяльності і впливу її на виконання цих дій [2, с. 115].

Розвинена творча уява вчителя-філолога сприяє ефективному й оптимальному здійсненню ним: 1) прогностичної педагогічної діяльності, оскільки сприяє означенню педагогічних цілей, передбаченню результатів, визначення етапів педагогічного процесу й розподіл часу; 2) проєктувальної педагогічної діяльності, адже допомагає конкретизувати цілі й завдання на основі діагностики потреб, інтересів і можливостей учнів, визначати педагогічні умови (матеріальні, організаторські, психологічні); 3) організаторської педагогічної діяльності, стимулюючи пізнавальну самостійність і творчу активність учнів; 4) комунікативної педагогічної діяльності, позаяк уможливорює визначення індивідуальних особливостей здобувачів на основі адекватної інтеграції зовнішніх сигналів, встановлення педагогічного контакту з класом, із кожним учнем, сприяє управлінню спілкуванням у процесі спільної діяльності (розподіл уваги, швидке реагування на бар'єри, що виникають у спілкуванні, і їх подолання на основі співробітництва й рівноправного партнерства).

Теоретичне дослідження й здійснені й описані екстраполятивні дії

стали підставою для висновку, що розвинена творча уява вчителя-філолога слугує запорукою формування в нього професійних компетентностей – мовно-комунікативної, проєктувальної, проєктивної, організаційної, педагогічного партнерства.

Література

1. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 509 с.

2. Нищета В. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 340 с.

3. Основи загальної психології: навч. посіб. / Полозенко О. В., Омельченко Л. М., Яшник С. В. та ін. У 2-х т. Київ: НУБіП, 2009. Т. I. 322 с.

4. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. Київ: Каравела, 2012. 328 с.

5. Психологія та педагогіка: навч.-метод. посіб. / Л. В. Музичко, А. В. Тімакова, Л. В. Корват та ін.; за ред. Л. В. Музичко. Київ: КНЕУ, 2008. 304 с.

6. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». 23.12.2020. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf. (дата звернення: 22.10.2023).

7. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

Ковальова В. С.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – доктор педагогічних наук,
доцент **В. А. Нищета**

ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Професійний стандарт вчителя, розроблений на вимогу Концепції «Нова українська школа», запровадження якої відбувається в базовій середній освіті, містить перелік професійних компетентностей шкільних педагогів-практиків із п'ятнадцяти позицій, і чільне місце в цьому відведене мовно-комунікативній професійній компетентності [6]. І якщо це стосується всіх учителів закладів загальної середньої освіти, то надто зачіпає фахову діяльність учителів-словесників, на підтвердження чого наведемо два аргументи: 1) учителі-словесники забезпечують шкільну мовну освіту здобувачів з метою формування компетентних мовців, і українська мова в цьому процесі постає одночасно об'єктом навчання й засобом навчання; 2) відповідно до першого, учительську працю й передусім професійну діяльність учителя-філолога зараховано до сфер «підвищеної мовленнєвої відповідальності», адже володіння мистецтвом переконувальної комунікації становить фундамент їхнього професіоналізму [8, с. 46].

Актуальність порушеної проблематики стала підставою для розвідки, покликаної поєднати два феномени – професійну компетентність і відповідальність.

Погоджуємося, що **професійну компетентність** логічно розглядати як підґрунтя педагогічної майстерності й дефініціювати як суму знань предмета, методики його навчання, педагогіки та психології, які мають

«формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному, що потребує розвинутого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати, синтезувати знання в досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування» [4, с. 27–28].

Н. Кислинська та Н. Нікітіна стверджують, що «професійна компетентність ... включає два основних компоненти: 1) систему знань, що визначають теоретичну готовність учителя; 2) систему фахових умінь і навичок, що складають основу його практичної готовності до здійснення професійної діяльності» [2, с. 52]. Предметно сформована **мовно-комунікативна професійна компетентність** свідчить про те, що вчитель-словесник здатний забезпечувати здобуття учнями освіти українською мовою й має здатність формувати й розвивати в них мовно-комунікативні вміння й навички [6, с. 6].

Вольову сферу особистості в психології тлумачать як психічний процес. **Воля** – «аспект свідомості, її діяльнісне й регулювальне начало, покликане створити зусилля й утримувати його так довго, як треба; здатність людини досягати поставлених цілей в умовах подолання перешкод, що виявляється в самодетермінації й саморегуляції своєї діяльності та різних психічних процесів» [7; 9, с. 63]. Не маючи на меті докладно описувати волю як психічний процес, зосередимо увагу на реалізації мети цієї роботи.

Результатом цілеспрямованого розвитку волі є **вищі вольові якості**: рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самостійність, здатність до самоконтролю й саморегуляції, здатність здійснювати вибір, принциповість, ініціативність, витримка, організованість, дисциплінованість, сміливість, здатність розрізняти суспільне й особисте, відповідальність тощо.

Відповідальність – одна з вищих вольових якостей – «це усвідомлена необхідність співвіднесення власної поведінки із суспільними

нормами та установками; реалізований в різних формах контроль над діяльністю суб'єкта з позиції виконання ним прийнятих норм і правил» [5, с. 298].

У психології й педагогіці життєтворчості відповідальність особистості класифікують і структурують так:

- **завчасна відповідальність** (визначення власних можливостей (що я можу) → визначення своєї ролі (хто я; як діяти) → усвідомлення обов'язку → здійснення діяльності);

- **наступна відповідальність** (виникнення попередньо обдуманого наміру → усвідомлення можливих наслідків діяльності → здійснення діяльності → відповідальність за наслідки діяльності) [1; 3, с. 100].

При цьому ядром і рушійною силою почуттям відповідальності є **сумління**, що в першому випадку, на думку дослідників, закликає, а в другому – докоряє [2].

На наше переконання, свідомий учитель-словесник повинен мати саме завчасну відповідальність, і професійне сумління має закликати його до формування, виявлення й удосконалення мовно-комунікативної професійної компетентності, адже вчитель-філолог функціонує в системі шкільної мовної освіти – сфері «підвищеної мовної відповідальності».

Отже, здійснене теоретичне дослідження стало підставою для висновку про непересічну роль для вчителя-словесника завчасної відповідальності як однієї з вищих вольових якостей і запоруки набуття професійних компетентностей і мовно-комунікативної професійної компетентності зокрема.

Література

1. Мистецтво життєтворчості особистості: наук.-метод. посіб.: у 2 ч. / За ред. Доній В. М., Несен Г. М., Сохань Л. В., Єрмакова І. Г. та ін. Київ: ІЗМН, 1997. Ч.: Теорія і технологія життєтворчості. 392 с.
2. Ницета В. Методика формування риторичної компетентності

учнів основної школи: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 340 с.

3. Нищета В. А. Технологія життєтворчих проєктів на уроках української мови та літератури: навч. посіб. Харків: Основа, 2009. 153 с.

4. Педагогічна майстерність: підручник / За ред. І. А. Зязюна. Київ: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

5. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. Київ: Каравела, 2012. 328 с.

6. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». 23.12.2020. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf. (дата звернення: 22.10.2023).

7. Психологія та педагогіка: навч.-метод, посіб. / Л. В. Музичко, А. В. Тімакова, Л. В. Корват та ін.; за ред. Л. В. Музичко. Київ: КНЕУ, 2008. 304 с.

8. Риторика: навч. посіб. / Авт.-упор. В. А. Нищета. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 220 с.

9. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

Кучерява К. І.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. А. Сопіна**

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЛІКАЦІЇ СУБСТАНТИВОВАНИХ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Питання експлікації субстантивів в українському дискурсі розглядали такі науковці, як І. Білодід, Л. Звонська, М. Плющ та ін. Відсутність в сучасній україністиці праць, що описували б способи вираження граматичного значення субстантивованих слів, зумовлює актуальність дослідження.

Предметом пропонованого аналізу є експлікація субстантивованих прикметників на матеріалі роману Г. Вдовиченко «Маріупольський процес».

У сучасній лінгвістиці немає єдиного визначення субстантивації. Так, В. Ліпич, М. Плющ розуміють під субстантивацією використання прикметників у значенні іменників. І. Білодід, Б. Кулик визначають субстантивацію як «перехід слів якої-небудь граматичної категорії в іменники». Л. Звонська дефінує субстантивацію як процес втягування в розряд іменникових слів, що належать іншим частинам мови, без зовнішньої словотвірної переробки їх, тобто без афіксації.

У традиційній українській граматиці субстантивація є одним із видів міжкатегорійної транспозиції, коли слова однієї частини мови використовуються в ролі іншої, у цьому випадку прикметник перестає виражати ознаку і набуває предметного значення, тобто виконує функцію іменника [2, с. 817].

Початком субстантивації прикметника можна вважати, таким чином, опускання означуваного іменника.

Субстантивовані прикметники представлені в романі Г. Вдовиченко «Маріупольський процес» у певній кількості. Контекстуальний аналіз показав, що серед субстантивів у романі можна виділити декілька комунікативно значеннєвих елементів лексичної організації тексту.

1. **Нове.** Текстове значення слова *нове*, що асоціюється у свідомості головної героїні Ольги із глобальними змінами в суспільному і духовному житті України, у долях українського народу й її власної долі, корелює у смисловому відношенні з її уявленнями про старе – про минуле життя: *Нове було також предметом думок другого кола, але наскільки інше, наскільки відмінне нове! Це було не своє, звичне, старим підготовлене нове, а мимовільне, невідмінне, реальністю прописане нове, раптове, як потрясіння* [1, с. 193]; *Таким новим була війна, її кров та жахи, її бездомність та здичавіння. Таким новим були її випробування та життєва мудрість, якій війна навчала. Таким новим були глухі міста, куди війна заносила, і люди, з якими вона зіштовхувалася. Таким новим була революція...* [1, с. 13]. Як бачимо, значення субстантиву *нове* в лексиконі героїні корелює з лексикографічною дефініцією – «те, що недавно виникло, з'явилося» [2].

2. **Небувале.** Субстантив середнього роду *небувале* в романі здебільшого функціонує у своєму загальному значенні – «явище, що характеризується непроцесуальною ознакою» [2]: *Насувається нечуване, небувале* [1, с. 27]; *Це небувале, це диво історії, це одкровення ахнуло в саму гущавину буденності, що триває, без уваги до її ходу. Воно розпочато не з початку, а з середини, без наперед підібраних термінів, у перші будні, що підвернулися, в самий розпал трамвайів, що курсують містом. Це всього геніальніше. Так недоречно і невчасно лише найбільше* [1, с. 33]. Багатозначність змісту субстантиву *небувале* зумовлена його внутрішньотекстовими зв'язками, на основі яких і утворюється асоціативно-семантичне поле, що включає такі лексичні одиниці: *нечуване, насувається, настане, велике, диво історії, одкровення ахнуло, найбільше.*

3. *Майбутнє. Ось таке в неї буде майбутнє* [1, с. 2]. Субстантив *майбутнє* в лексиконі Ольги репрезентує одну із лексикографічних дефініцій – «1. Який настане, буде; прийдешній» [2].

Отже, можемо зробити такі висновки: субстантив набуває особливої когнітивної значущості та буттєвої сили, що знаходить своє відображення у структурі художнього тексту, виявляючи своєрідність індивідуально-авторської манери.

Література

1. Вдовиченко Г. Маріупольський процес: роман. URL: <https://readli.net/mariupolskiy-protses/> (дата звернення: 31.10.2023 р.).

2. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 31.10.2023 р.).

Мірошніченко О. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. О. Юносова**

ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛИЧНОГО ВІДМІНКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У зв'язку з набуттям українською мовою статусу державної, розширенням її функціоналу в суспільстві відбулася переоцінка характеристик багатьох мовних одиниць. Це торкнулося, зокрема, й кличного відмінка, який на кінець ХХ ст. в Україні ледве не втратився через свідомі намагання політиків знищити національні риси української мови, що відрізняли її від мови російської. Якщо раніше у звертаннях

часто вживали форми називного відмінка, то нині вокатив вважають єдиною нормативною формою апеляції для української мови [3, с. 172]. З цього приводу О. Пономарів зауважив: «Ігнорування кличного відмінка є свідченням неповаги до рідної мови, ознакою невибагливості до свого й чужого мовлення» [5, с. 218].

Кличний відмінок, його роль у мові, морфологічні та синтаксичні особливості були предметом дослідження багатьох лінгвістів, зокрема О. Потебні, С. Самійленка, Є. Тимченка, Л. Булаховського, С. Бевзенка, І. Вихованця, М. Скаба, М. Каранської та ін. Однак проблема функційного потенціалу кличного відмінка залишається актуальною і сьогодні.

Мета нашої роботи – виявити функції вокатива в сучасній українській мові. Матеріалом для дослідження обрано поезію Лесі Українки.

У сучасній українській мові кличний відмінок є виразною українською словоформою, хоча і належить до «периферійних градем морфолого-синтаксичної категорії відмінка, що в морфологічному плані входить як сьомий компонент до відмінкової парадигми однини і множини з її диференційованою сукупністю флексій і валентно поєднана з дієслівними формами наказового способу другої особи та виражає первинну семантико-синтаксичну ускладнену функцію адресата мовлення – потенційного суб'єкта дії» [1, с. 79]. Напр.: «*Мандрівнику, спинись, коли в пустині...*»; «*Ходи, мій друже! Шлях певний швидше знайдем вдвох*» [6, с. 59]; «*Сядь, спочинь, моя дитино...*» [6, с. 269].

Кличний відмінок виконує вторинні функції, зокрема функцію ідентифікації. У таких випадках він «семантично дублює займенники другої особи і вказує на тотожну їм семантико-синтаксичну роль» [2, с. 78]. У таких реченнях вокатив виступає опосередкованим другорядним членом речення: «*Ой, що ж тобі, милий, з того за відрада?*» [6, с. 272]; «*До тебе, Україно, наша бездольная мати, Струна моя перша озветься*» [6, с. 45].

Кличний відмінок може виступати у вторинній синтаксичній позиції однослівних односкладних речень. Такі речення називають звертаннями-реченнями, еквівалентами речень, напр.: «**Нічко дивна!** Тобі я корюся, геть всі темнії думи сумні!» [6, с. 102]; «**Товаришко!** Хто зна, чи хутко доведеться провадить знов розмови запальні» [6, с. 127]; «**Мій давній друже!** Мушу я з тобою розстатися ненадовго...» [6, с. 68].

Форми вокатива в художньому мовленні Лесі Українки виконують не лише комунікативну роль, але й стилістичну, особливо в сполученні з епітетами або прикладками. Такі звертання пояснюють, підкреслюють певні ознаки адресанта або характеризують його, пор.: «**Повірте слову, мій шановний друже,** Посмертного життя не хочу я собі» [6, с. 11]; «**Сестрице люба,** я тобі бажаю Ясного щастя (коли се не мрія!)» [6, с. 14]; «**Ні, не стихайте, солодкії співи,** Всяк з нас їх слухати рад» [6, с. 16]; «**Мені приснилась, друзі мої рідні,** безсонна ніч одна, що так давно минула» [6, с. 17]; «**Дяка щира тобі, ніченько-чарівниченько,** що закрила ти моє личенько!» [6, с. 213].

Виразну зображальну функцію простежуємо в складі риторичних звертань, які «адресуються до тваринного й рослинного світу, до речей, міфологічних істот тощо. У такому разі вони виконують стилістичну функцію художніх засобів» [4, с. 77], пор.: «**Сонце, сонечко, глянь, я сміюсь!**» [6, с. 176]; «**Мріє, не зрадь!** Я так довго до тебе тужила...» [6, с. 323]; «**Україно! Плачу слізьми над тобою!**» [6, с. 54].

Емоційно-експресивного забарвлення формам кличного відмінка іменників надають уживані разом з ними підсилювальні частки та вигуки, пор.: «**О музо,** ти знаєш потужнії чари» [6, с. 99]; «**Гей, блискавце, громова сестрице,** де ти?» [6, с. 278].

Отже, форми кличного відмінка в українській мові виконують виразні семантико-синтаксичні та стилістичні функції, що й підтверджує мова поезії Лесі Українки.

Література

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови. / За ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
2. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. Київ: Наук. думка, 1987. 230 с.
3. Межов О. Сучасні підходи до вивчення категорії звертання в курсі «Синтаксис української мови» для студентів-філологів. *Мова: Класичне – модерне – постмодерне*, 2019 (5), с. 170–185.
4. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення. Харків: Основа, 1992. 149 с.
5. Пономарів О. Українське слово для всіх і для кожного. Вид. 2-ге. Київ: Либідь, 2017. 359 с.
6. Українка Леся. Вибрані твори: Поезії. Поєми. Драматичні твори. Київ: Дніпро, 1974. 630 с.

Моїсєєнко С. А.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Г. Л. Вусик**

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ ВВІЧЛИВОСТІ У СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Значну роль в успішному спілкуванні відіграють правила ввічливості, які знаходять вираження в стандартизованих поведінкових сценаріях.

Сьогодні спостерігається тенденція наукового інтересу в етнопсихології, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, прикладній лінгвістиці, теорії мовленнєвої комунікації щодо дослідження процесу ввічливості.

Зростання інтересу до категорії ввічливості [2; 3] пояснюється низкою нерозв'язаних проблем: з'ясування відмінностей між ввічливою та нормативною поведінкою, необхідність урахування спонтанної форми поведінки.

Актуальність роботи полягає в тому, що в ній досліджуються правила й конвенції мовленнєвої взаємодії в межах реалізації мовленнєвих стратегій ввічливості у сучасному медіадискурсі, а також зумовлюється загальною спрямованістю сучасного мовознавства на аналіз різних типів дискурсу, зокрема медійного.

Аналіз наукової літератури показав, що в україністиці відсутнє системне і комплексне вивчення класифікації стратегій ввічливості в медіадискурсі.

Мета дослідження – встановити особливості реалізації мовленнєвих стратегій ввічливості у сучасному медіадискурсі.

Під час дослідження онлайн-матеріалу важливими його аспектами є гіпертекстуальність, інтерактивність, локальна безмежність, можливість синхронної комунікації, які також становлять емпіричну основу дослідження медіадискурсу.

Проведений аналіз уточнює і систематизує теоретичні уявлення та наукові підходи до вивчення категорії ввічливості. На основі розгляду теоретичних напрацювань з проблематики дослідження ми встановили, що ввічливість розглядається:

- 1) в контексті дотримання норм і правил поведінки, загальноприйнятих у певному суспільстві,
- 2) незумовлена зовнішнім примусом і викликана прагненням до відкритого спілкування між співрозмовниками.

Мотиваційним компонентом застосування стратегій увічливості в медіадискурсі є збереження «обличчя» адресата позитивним або негативним [1].

Ввічливість виконує такі функції: встановлення та підтримування контакту, забезпечення стабільно-гармонійного спілкування, соціальної інтеграції (позитив на ввічливість), відмежування в спілкуванні, запобігання та зняття напруження у спілкуванні (негатив на ввічливість) [3].

Категорія ввічливості – це поняття досить широке, що стосується багатьох сфер людської діяльності. У медіадискурсі ввічливість – це характеристика мовної особистості, що передбачає знання та дотримання норм етикету в стандартних комунікативних ситуаціях.

Зміст цієї категорії у конкретній мовній ситуації визначається як *особистісними* (психофізіологічні особливості, соціальний статус, рівень освіченості), так і *суспільними* (ментальні та культурні) чинниками.

Теорія ввічливості в українському мовознавстві почала формуватися не так давно. Ми стверджуємо, що категорія ввічливості – це функційно-семантична категорія, а план вираження – різнорівневі вербальні та невербальні одиниці, що слугують для її репрезентації.

Основні україномовні змістові ознаки категорії ввічливості: регламентованість, відповідність загальноприйнятим нормам у суспільстві, тактовність, дружелюбність, повага, вихованість, гарний тон, витонченість, елегантність [2].

Отже, дискурс є соціально зумовленим процесом використання мови. Аналіз дискурсу базується на вивченні його категорій та складників: контекст та текст. Контекст має трирівневу структуру (мета-, макро- та мікроконтексти), у межах якої характеризують конкретну мовну особистість. Текст розглядають як результат дискурсу.

Сучасні медіа відкривають можливості для активної комунікації і мають властивість регулювати суспільні процеси.

Сучасні технічні засоби суттєво вплинули на можливості медіа. Якщо раніше їх розглядали як лінійний, технічно опосередкований, односторонній комунікаційний процес розподілу інформації, то сьогодні

учасником може стати будь-яка приватна особа, використовуючи форуми, чати, блоги, що уможлиблює діалогічну форму медіадискурсу.

Література

1. Вусик Г. Л. Термінологічна журналістська етика воєнного часу. *Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference.* SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. P. 258–265.

2. Місягіна І. М. Дискурсивний акт ухильності. *Наукові записки Острозької академії.* Острог: Видавничий комплекс Острозької Академії, 2012. Т. II. С. 51–57.

3. Човганюк М. М. Основні концепції теорії ввічливості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія № 9: Сучасні тенденції розвитку мов. Вип. 10: зб. наук. пр. / за ред. В. І. Гончарова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 277–282.

Назаренко А. М.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **О. А. Крижко**

СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО- АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Індивідуально-авторські неологізми вводяться письменниками у контекст поетичних творів з певною стилістичною метою і виконують виражально-зображальну функцію. Входячи до структури тексту, вони вступають у різноманітні відношення з іншими його компонентами і

виконують функції, що відповідають авторському задуму. При цьому структура індивідуально-авторського неологізму і функції, які він виконує, – взаємозалежні. Зокрема, його емоційно-експресивне забарвлення залежить від твірної основи, контексту та ситуації мовлення.

У сучасному мовознавстві поживався інтерес до дослідження способів творення індивідуально-авторських неологізмів. Зокрема, як стилістичні засоби у межах поетичних текстів індивідуально-авторські неологізми розглядалися у працях С. Я. Єрмоленко [2], А. П. Коваль [3], В. М. Русанівського [5]. Функції індивідуально-авторських неологізмів у художніх текстах різних жанрів і в поетичній мові окремих майстрів слова досліджували В. С. Ващенко [1], Н. М. Сологуб [6]. Обґрунтовувалося місце індивідуально-авторських неологізмів серед інших типів слів української мови у працях Д. В. Мазурик [4], В. А. Чабаненка [7].

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених проблемі дослідження новотворів, залишаються до кінця не вивченими семантичні та стилістичні особливості вживання індивідуально-авторських неологізмів в українській поезії кінця ХХ століття, що становить актуальність нашого дослідження.

Мета наукової розвідки – встановити семантичні та стилістичні особливості індивідуально-авторських неологізмів у сучасній українській поезії кінця ХХ століття.

Із семантикою процесуальності у поетичних творах кінця ХХ ст. вживаються прислівникові індивідуально-авторські неологізми. Вони активно фіксуються поетичними текстами і мають емоційно-експресивне забарвлення. За способами словотворення ці мовні одиниці можна об'єднати в такі групи:

1. Неологізми, утворені префіксальним способом: а) «із префіксом по-»: «Через міст *поінколи* намистом цокотіли поїзди метро» (ВБ); б) «із префіксом на-»: «Могила зводиться *навдалеки*» (СЯ); в) менш активними є прислівники з іншими префіксами: -в: «Останню зірницю обвітрену

врано...» (Ст.); за-: *«Вдень видно заясно»* (Тарн.); ані-: *«Анініколи. До останніх днів я не навчусь звірятись у любові»* (Ст.); *«Лише й у голові, що тут твоя анінавіщо самість»* (СМ); о-: *«Опроти всесвіту, опроти небес, і місяця, й зірок»* (Ст.).

2. «Індивідуально-авторські неологізми», утворені суфіксальним способом. Вони виникають шляхом додавання до прислівникової основи суфіксів суб'єктивної оцінки, в результаті чого спостерігається виникнення не нових прислівників, а їх форм: *«Я вже летів комітьма головою»* (СЯ); *«І мовчкома на це життя вольготнее збирається на силі землетрус»* (ВБ); *«Дивам – сонатам навстіжень вікно»* (МО). У зазначених вище контекстах прослідковується вживання мовних одиниць, які утворилися шляхом додавання до прислівникової основи суфікса або введення його до твірної основи перед прислівниковим суфіксом.

3. Нових семантичних відтінків набувають прислівникові неологізми, утворені шляхом додавання префікса до прислівника з префіксом: *«І серник білокрилий ізнівідкіль, з'явившись, мерехтить...»* (ГС).

Прислівникові індивідуально-авторські неологізми в українській поезії кінця ХХ ст. утворюються від іменникових, прикметникових, дієслівних основ, а також способами основоскладання та словоскладання. За їх співвідношенням із твірними основами ці мовні одиниці можна об'єднати в такі групи:

1. Прислівникові неологізми, утворені від прикметникових основ:
а) «від відносних прикметників із якісною ознакою»: *«Востанне ти дихнув мені січнево...»* (Др.); б) «від якісних прикметників, які не фіксуються в загальномовному вжитку»: *«Бо хто бувало легковаго скаче...»* (ВБ).

2. Прислівникові індивідуально-авторські неологізми, утворені від іменникових основ. Вони вживаються зі значенням «подібний до чогось», «має ознаку чогось» і утворюються за допомогою суфікса -о: *«...вересно-безмовно вічність підступає на пораду»* (МС). Семантика цих

прислівників пов'язана із семантикою прикметникових основ, що набувають ознаку відносності щодо предметів чи явищ об'єктивної дійсності.

3. Невелику групу становлять прислівникові неологізми, утворені шляхом додавання до іменникової основи префікса: «*Снопелілий степ зобіч куріє...*» (Ст.); «*...надсило наvertати до землі*», «*...у небо, у надвиш, у стужу прелюту...*» (Ст.). Вживання таких мовних одиниць засвідчує порушення словотвірних та семантичних норм, оскільки за будовою вони співвідносяться з прикметниками, а за семантикою – з іменниками, які є твірними словами для них.

4. Прислівникові індивідуально-авторські неологізми, утворені від іменникових та займенникових основ з додаванням префікса: «*Чутки гудуть обівуш...*» (СМ).

5. Прислівникові неологізми, утворені від дієслівних основ пасивного стану, минулого або теперішнього часу і становлять велику за кількістю групу: «*Хай слово назад верта, невпрогорт цього слова*», «*Чайка мигливо щеза*» (Др.).

6. Прислівникові індивідуально-авторські неологізми, утворені від дієприкметникових основ, зі значенням «подвійної зворотності ознаки»: «*Непереквітло і вінчально мені не йдеш ти з голови*» (ВМ).

7. Прислівникові неологізми, утворені способами основоскладання та словоскладання. Їх вживання в українській поезії кінця ХХ ст. є ознакою індивідуально-авторського мовлення. Ці мовні одиниці можна об'єднати у групи за частиномовною приналежністю їх компонентів:

1. Прислівникові неологізми, утворені шляхом поєднання прикметникових та іменникових основ або числівникових та іменникових основ: «*густе + руно – густорунний – густорунно*» (СЯ). Вони вживаються в авторських поетичних контекстах для виділення якоїсь ознаки предмета.

2. Прислівникові індивідуально-авторські неологізми, утворені від двох іменникових основ: «*Як орлооко він ширяє зором*» (Др.).

3. Велику групу становлять прислівникові неологізми, утворені шляхом поєднання двох синонімічних прислівників: «*Так таємно-непрошено ходить*» (Др.). Іноді до їх основ можуть входити навіть три компоненти, що розширюють семантично «зоровий образ»: «*вечірньосірогусто*», «*вечірньосірогусо*» (ВМ).

4. Вживання прислівникових неологізмів, утворених незвичним поєднанням компонентів у межах однієї мовної одиниці, зумовлюється вимогами поетичного тексту: «*У цьому забутті страшному світ застують криваворуч*» (Ст.).

Прикметникові індивідуально-авторські неологізми порівняно з іншими новотворами мають вищий ступінь емоційно-експресивного забарвлення, що урізноманітнює поетичне мовлення кінця ХХ ст. Переважно вони утворюються суфіксальним способом. Вживаючись у поетичних текстах кінця ХХ ст., ці мовні одиниці виконують нові функції, передають різний вияв «інтенсивності ознаки». Серед них особливе місце посідають неологізми, що відносяться до якісних прикметників і утворюються за допомогою емоційно-експресивних суфіксів, що виступають на позначення предметів або істот:

1. Прикметникові неологізми із суфіксом -ист, що об'єднуються в такі підгрупи: а) утворені від іменникових основ з такими значеннями: «зовнішньо-конфігураційна особливість предмета»: «*Розкутий і геть простористий*» (Др.); «сконцентрована ознака»: «*Акації в травні нектаристі*» (Др.); «зовнішні фізичні властивості предмета»: «*Волочать осінь і весна чуття шрамисте тіло*» (СЯ); б) утворені від дієслівних основ: «*конозити*» – «*Конозисту і гнівну її палила помста нелегка...*»; в) утворені від прикметникових основ: «*повний*» – «*У дні повнисті, променисті я чую голос...*» (МС); «*грозяний*» – «*Підбитий буйним грозянистим градом*» (СЯ).

2. Прикметникові новотвори із суфіксом -аст. В основному за допомогою цього суфікса утворюються якісні прикметники. При цьому у

функції твірної основи може вживатися: а) іменник: «*Наш кришать жилистий лоб*» (РБ). В основі лексеми «*жилистий*» здійснюється заміна суфікса -ав на -аст з метою посилення ознаки; б) дієслово. При цьому спостерігається порушення словотвірної норми, бо прикметники із цим суфіксом утворюються від іменникових основ: «*Перелесний вечір траву мохасту химороді виростить*» (ВБ).

3. Менш активно вживаним є суфікс -ичн, що використовується українськими поетами для творення відносних прикметникових неологізмів від іменникових твірних основ іншомовного походження, що призводить до порушення словотвірної норми: «*Без битв і нарікань кольористичних орій спливає день*» (ГС).

Прикметникові новотвори, які мають «нейтральний ступінь інтенсивності якості» можна класифікувати за частиномовною приналежністю твірної основи та словотворчими суфіксами:

1. Прикметникові індивідуально-авторські неологізми з суфіксом -н: а) утворені від іменникових основ на позначення «ознаки, яка має властивості того явища, що названо мотивуючим словом»: «...*і ворожбитні вдаль пливають вінки*» (КВ); «*Встає сіромашний світ*» (ГС). У цих контекстах у функції твірної основи виступають іменники-назви неістот, яким надаються ознаки усього живого, тобто використовується стилістичний прийом персоніфікації; б) утворені від дієслівних основ. Вони вживаються відповідно до авторського художнього задуму: «*Яка ця балка ягідна і досі. І жалив'яна, й мила*» (СМ).

2. Прикметникові неологізми із суфіксом -ов, що здебільшого належать до відносних прикметників і виражають «відношення до кольору»: «*Сип, білий, біловий, білошелесний сніг*» (Др.).

3. Прикметникові індивідуально-авторські неологізми, утворені шляхом додавання суфіксів -цьк, -ськ до іменникових основ. Ці прикметники передають ознаки одного предмета по відношенню до інших предметів. У зв'язку з цим письменники вдаються до заміни звичайної

назви предмета його ознакою: «*А дядько Сем недобачав нічого, пригрівши їх доларницьким крилом*» (СЯ).

4. Прикметникові новотвори, що утворюються від дієслівних основ за допомогою суфікса -лив мають такі значення: а) «активно-функційні якості предмета»: «...і *шепітливі* руки говорили» (ВМ); б) «особливості характеру людини»: «*І карі коси сумовливі в кульбабо-золотім вінку*» (ВМ).

5. Прикметникові «індивідуально-авторські неологізми», які утворені від дієслівних та прикметникових основ за допомогою суфікса -ав і передають: а) «зовнішні ознаки предмета, людини»: «*Тоді не змовчав молодавий дід*» (СЯ); б) «фізичні особливості предмета»: «*Надії озерецька довкола **тьмавих** вій...*» (Ст.). У загальномовному вжитку ці неологізми мають синоніми. Набуваючи стилістичних ознак у семантиці, вони використовуються з певною стилістичною метою в українських поетичних творах кінця ХХ ст.

6. Прикметникові неологізми, які утворені за допомогою суфікса -л і мають «ознаку, що є наслідком певної дії»: «...*скажи про дні **поночілі**, де час Бухенвальдом ожив*» (Др.).

7. Прикметникові індивідуально-авторські неологізми, що утворені шляхом додавання до іменникової твірної основи суфікса -овит на позначення «сконденсованої ознаки»: «*І вже його, як **боговиту** даль, не пригласити про вість Кассандри, ні Пророка*» (Др.).

Прикметникові індивідуально-авторські неологізми, що утворені префіксальним способом, менше вживаються в українській поезії кінця ХХ ст. Їх можна об'єднати у дві групи щодо вираження інтенсивності ознаки. До однієї з них належать неологізми, утворені за допомогою «префіксів-кваліфікаторів», а до іншої – «префіксів-модифікаторів». Крім того, в першому випадку семантика лексеми залишається незмінною, тоді як у другому – мовні одиниці розширюють свою семантичну структуру.

1. «Префікси-кваліфікатори». Прикметникові неологізми утворюються за допомогою префікса не- і вступають в антонімічні відношення з «безпрефіксними прикметниками»: «*В несамовитім світі діє немашинований концерт*» (АБ).

2. «Префікси-модифікатори»: а) прикметникові індивідуально-авторські неологізми, які утворені за допомогою давньослов'янського префікса пра-, виступають на позначення предмета «зі збільшеною часовою ознакою»: «*Очевидно, то правітцівські поселенці...*» (Гр.); б) неологізми, які утворені за допомогою префікса над-, позначають «ознаки предметів, які вони мають в занадто великій, надмірній кількості». Приєднуючись до твірної основи, формант увиразнює емоційно-експресивне забарвлення зображуваного: «*І чорний низ, і надблакитна вись...*» (ВБ).

В українській поезії кінця ХХ ст. спостерігається вживання дієслівних та іменникових префіксів при творенні прикметникових неологізмів, що призводить до порушення словотвірних норм: «*...всю перечумну ліричність приносиш так додому...*» (ГС). Також у поетичних творах вживаються прикметникові новотвори, які виникли шляхом поєднання двох префіксів: «*На понадобрійних засніжених дорогах...*» (ГС).

Прикметникові індивідуально-авторські неологізми, що утворені способами словоскладання або основокладання, активно використовуються поетами як образний засіб для змалювання певних фактів, подій. За частиномовною приналежністю головного компонента складних прикметникових новотворів можна здійснити таку їх класифікацію.

«З основним компонентом – прикметником», до якого приєднуються основи різних частин мови: а) «іменникова основа»: «*О вікодавня, Запорозька Січе!*»; б) «числівникова основа»: «*Одежі сірі, стоганебні...*» (ВМ); в) «займенникова основа», яка надає слову відтінку

«всеохоплюючої ознаки»: «*Під всепожерними вселюдними руками*» (ВМ); г) «прикметникова основа»: 1) «які передають однорідні ознаки»: «*Мовчать суворосерді наші друзі...*» (ГС); 2) «які вступають в антонімічні відношення», що є результатом поєднання в одному складному слові компонентів з протилежним значенням: «...від ріки *тихошумної* подув...» (ГС); 3) «які позначають відтінки кольорів»: «*Я ще піду в призначення синьовинового ранку...*» (РБ); 4) «які поєднують знаки, де перша уточнює зміст другої»: «*Холодить душу тихосумний світ...*» (ГЧ).

В українській поезії кінця ХХ ст. іменникові індивідуально-авторські неологізми становлять велику групу. Вони переважно утворюються від українських основ та афіксів на базі авторського словотворення. Поети в основному використовують суфіксальний спосіб творення, менше – префіксальний, безафіксний, способи основоскладання та словоскладання.

Зокрема, ці мовні одиниці утворюються суфіксальним способом від основ абстрактних іменників, що в контексті поетичних творів виступають як допоміжні засоби при змалюванні узагальнюючого образу.

Серед афіксів активно вживаним є суфікс *-ість*, який надає словам таких значень: а) «стан, якості людини»: «...*інакшість* чужого погляду» (Др.); б) «явища дійсності»: «*А була як неминучість – мимолітна мить гірливості*» (КВ); «*І миготливості* щодення ти є мені оте імення...» (ВМ); в) «просторово-часові відтінки»: «*Яка перечекаяність! Звідколи!*» (ВМ); г) «зорове сприйняття навколишнього середовища»: «*По лійкуватості темряви низько виростий сад*» (Гр.).

В українських поетичних творах кінця ХХ ст. індивідуально-авторські неологізми можуть також утворюватися від: а) «якісних та відносних прикметників»: «*То їхніх слів страшну зловіщість не розумію до пуття*» (СМ); б) «дієприкметників»: «...*їм не байдужа приспаність землі...*» (Гр.). Індивідуально-авторське вживання цих мовних одиниць спричинює стилістичну невідповідність твірної основи та суфікса *-ість*.

Вони вводяться у поетичний контекст для узагальнення зображуваного та створення цілісної картини.

На позначення абстрактних понять вживається суфікс -ств(о). Автори використовують новотвори з таким суфіксом для чіткої характеристики деяких понять. Він може приєднуватися як до іменникових («*Лишив би своє жайворінство – і знов до мужицьких наруг...*» (Др.)), так і прикметникових твірних основ («*Ніби все тут перед нами – і тщемальство, і гординство наше...*» (КВ)).

Іменникові індивідуально-авторські неологізми утворюються також за допомогою суфікса -ищ(е), який надає цим мовним одиницям семантичного відтінку «збільшеності, суб'єктивної оцінки згрубілості, негативного ставлення», від іменникових основ («*Ганьбо! Ганебино! Ганьбище! Ти над нами...*» (ВМ)), прикметникових основ («*Перетнеш і хвильовища твоїх магістраль*» (ГС)), дієслівних основ («*Домів долинних вечорове стлище...*» (ВМ)), що веде до порушення словотвірних норм. Адже іменники, утворені від дієслів, мають самостійне значення, яке в свою чергу притаманне прикметниковому або дієслівному словотвору.

В українській поезії кінця ХХ ст. засвідчуються приклади вживання іменникових новотворів із суфіксом -иськ(о): «*Під кожухом, кожушицьком, кожушариськом...*» (Др.). У наведених вище прикладах поєднання двох суфіксів -ар та -иськ(о) надає оригінальності, незвичності цим неологізмам.

При творенні віддієслівних іменників у поетичних творах кінця ХХ ст. активно вживаються суфікси -ан'н', -ен'н', -ин'н', що позначають «абстраговану дію». Індивідуально-авторське вживання цих неологізмів відбувається на рівні семантики, бо вони утворюються від дієслів, які значеннєво з ними не пов'язані, і надають зображуваному динамічності, чим викликають зацікавлення у читачів. Ці неологізми виступають на означення: а) «дії»: «*В буремнім вогню безупиння живого*» (ВМ); б) «розумового поняття»: «*...до твого спогадування дні...*» (Ст.).

Як правило, в українській мові суфікс -інь додається до основи прикметника для утворення дієслів на позначення абстрактності. Проте у поетичних текстах кінця ХХ ст. автори, порушуючи словотвірні норми, розширюють словотвірні можливості, не змінюючи семантику цих слів: а) «утворені від іменникових основ»: «*Вслухались в розмову поетів – дивінь з дивовиж*» (Др.); б) «утворені від дієслівних основ»: «*І шелест, і нешелестінь...*» (ВМ); в) «утворені від прикметникових основ»: «*Біжи. Як струм, на звільнену **прямінь!***» (СЯ).

Емоційно-пестливого забарвлення надають словам суфікси здрібнілості -очк, -ечк, -ачк, які утворюють іменникові індивідуально-авторські неологізми, що означають більший ступінь здрібнілості: «*Ось вам **дивочко** природи...*» (Бр.).

Поетами використовується при творенні іменникових неологізмів також суфікс -инк(а) зі значенням «незначного вияву ознаки, предмета, виділення його з-поміж інших», і мають зменшено-пестливе забарвлення: «*І залоскоче серце язичок – маленькою **блакитнинкою***» (Ст.). Для точної передачі авторської думки зі значенням «одичності дії» у поетичних текстах кінця ХХ ст. використовуються іменникові неологізми, утворені від дієслівних основ безафіксним способом: «*Землі голосний **безугав***» (ВБ).

Для створення контрасту у поетичних текстах кінця ХХ ст. поодинокі вживаються іменникові індивідуально-авторські неологізми, що утворюються за рахунок поєднання в одному слові різних за походженням префіксів. Зокрема, неологізми, утворені за допомогою префікса анти-, дають можливість автору передати заперечення висловленому. Вони можуть утворюватися як від іменникових («...*можна назвати предмети – **антидірами**...*» (Тарн.)), так і займенникових основ («...*аби увійти в **антисебе**...*» (Ст.)).

З метою меншого вияву ознаки префікс па- використовується при утворенні іменникових неологізмів у поетичних текстах кінця ХХ ст.:

«І разом з тобою... розшукаємо все до найменшого **панігтя**...» (Ст.). Крім того, приєднуючись до основи абстрактних іменників, цей префікс дає можливість передати основну думку твору: «З лона **непам'яті** в **пахолодь тиші**...» (Др.).

Іменникові індивідуально-авторські неологізми, утворюючись за допомогою префікса пра-, набувають значення «давнини, споконвічності якогось явища». При цьому спостерігається нашарування значення префікса і твірної основи: «Мені...туди – ...до твого **трудового пракоріння**» (Др.).

При творенні іменникових неологізмів менш вживаним є префіксально-суфіксальний спосіб. Новотвори виникають шляхом додавання до твірної основи, крім префіксів, суфікса -j(a): «...в **підзор'ї** мені ваш голос **чуть**» (ВМ).

Активно вживаються в українській поезії кінця ХХ століття дієслівні індивідуально-авторські неологізми, що виступають на позначення процесів, дій, мають різноманітну семантичну структуру та синтаксичні зв'язки, що є базою для їх творення.

Деякі з них утворюються шляхом додавання до іменникової твірної основи дієслівного префікса, що уже є новоствореною, а тому відсутня в сучасній українській мові, тоді як префікс надає мовній одиниці нових семантичних відтінків:

1. Префікс за- надає таких семантичних відтінків: а) «негативний відтінок»: «...дні **завідьмлюють** пісню у камінь» (РБ); б) «поширення дії на якійсь території»: «**Зайнилось**, посивіло, збіліло...» (ВБ); в) «раптового початку дії, зумовленої емоційними переживаннями»: «І **заорганилося** серце...» (Гр.); г) «відтінок всеохоплюючої дії»: «Схолодніло, **зазиміло**, треба **затишку шукать**» (Бр.); д) «початку дії із додатковим значенням бажаності»: «Мені **вдовольнити заспраглося** спрагу» (АБ). У зазначених вище прикладах дієслівні індивідуально-авторські неологізми, що утворені від іменникових твірних основ, набувають нового значення за рахунок

префікса. У результаті такого поєднання морфем новотвори передають значення цілого словосполучення і дають можливість автору донести основну думку до читача.

2. Дієслівні індивідуально-авторські неологізми із префіксом з-. До них належать дієслова доконаного виду з «об'єктно-часовим значенням», що мають такі семантичні відтінки: а) «відтінок всеохоплюючої дії»: *«Звіхолили сни мій день, і ніч мою, й життя прожите...»* (Ст.); б) «з відтінком інтенсивного виконання дії»: *«Ти дуже зреактивнів»* (СІ).

3. Префікс до- при творенні дієслівних неологізмів уживається в «об'єктно-часовому значенні» із вказівкою на «доведення дії до якоїсь межі»: *«...весілля досвайбуєм самі»* (Гр.); *«І сірі вітряки окрилюють свій вік»* (ВМ).

4. У поетичних контекстах кінця ХХ ст. дієслівні індивідуально-авторські неологізми утворюються за допомогою префікса від- на позначення «закінчення дії, що тривала певний час»: *«Старий вітряк своє віддідуганив»* (ЗВ).

Із значенням «інтенсивності дії» у поезії кінця ХХ ст. авторами використовуються дієслівні новотвори з префіксами, що надають таких семантичних відтінків.

1. Префікс ви-: а) «отримання чогось шляхом дії»: *«Ми висонцили радістю жалі»* (Др.); в) «зменшення інтенсивного вияву дії, що призводить до повного зникнення об'єкта»: *«Витемнюється шепіт комиша»* (ВМ).

2. Префікс на- в дієслівних індивідуально-авторських неологізмах уживається з «об'єктним значенням», при цьому значення «інтенсивності дії» виявляється в їхній семантичній структурі чіткіше: *«Скільки міг, – налюбився любов'ю, вволю зеленню назеленивсь»*(ЗВ).

Із значенням «множинності об'єктів дії» поетами вживаються у складі новотворів такі префікси:

1. Префікс о-, який надає слову таких семантичних відтінків:
а) «наділення якоюсь ознакою»: «*Душа **окострубатіла** від сиріт*» (СМ);
б) «виявлення якоїсь ознаки» з додаванням постфікса -ся: «*Жодне слово не хоче **ословитись***» (Др.); в) «просторово-об'єктне значення»: «*Простір так **опрозорів**, що жах вселя*» (СМ).

2. Префікс роз- із значенням «множинності» вказує на «поширення об'єкта чи дії, пов'язаної з ним, на якійсь території»: «*Голубіє, рябіє, хмурніє, **розчистився** спокій...*» (Ст.).

3. Префікс по- виступає на позначення «дії, що поширюється на багато об'єктів»: «*Коли ж вас Бог у гніві **побатожить?***» (СЯ).

4. Префікси про- та в- із значенням «загальної результативності дії». Їхнє значення залежить від семантики кореневих морфем, у результаті цього слова набувають таких значеннєвих відтінків: а) «просторово-об'єктного характеру із вказівкою на проникнення якогось об'єкта в інший»: «***Ввулканився** в вулканну землю...*» (ВМ); б) «фінитивності дії»: «***Вуж прохоралив** із тексту...*» (ВБ).

5. Префікс при- надає неологізмам значення «напрямку дії у просторі»: «*На досвітку її літак **прикрилить**...*» (ВМ).

Отже, утворені префіксальним способом дієслівні «індивідуально-авторські неологізми» мають складну семантику, яка формується під впливом як кореневих морфем, так і префіксів.

У поетичному мовленні кінця ХХ ст. уживаються неологізми, що утворені шляхом додавання префіксів до дієслівних твірних основ і мають такі значення:

1. Означають «кінець процесу» і утворюються за допомогою таких префіксів: а) префікса від- із значенням «закінчення процесуальної дії»: «*Все перебудеш, серцем перемерзнеш, **відмислиш***» (ЗВ); б) префікси в-, ви- із значенням «доведення дії до кінця»: «*Очерети **вчамріли**. Люби мене*» (ВМ); в) префікс з- із такими семантичними відтінками: «інтенсивність дієслівної ознаки, вичерпності дії»: «*Згорбатилась втома, **здзюрчало***

снаги» (ВБ); «поступове завершення дії»: «...зів'яльсь очима і лицем» (ВМ); «завершена дія»: «Зоря чекає, доки тиша скресне...» (ВМ).

В українській поезії кінця ХХ ст. уживаються дієслівні індивідуально-авторські неологізми, що утворені за допомогою подвійних префіксів, поєднання яких в загальномовному вжитку відсутнє і надає цим мовним одиницям семантичних відтінків «руху, дії, стану»:

1. Поєднання префіксів з- та не-: «Усе, мов сон, пробігло й **знебуло**» (Ст.). Префікс не-, поєднуючись із префіксом з-, надає неологізмам значення «позбавлення чогось», і разом вони слугують засобом створення стилістичних відтінків «пом'якшення висловлюваного» та «категоричності», вступають у синонімічні відношення із загальноновживаними словами.

2. Із значенням «збільшення інтенсивності дії чи стану, повторюваності її», для посилення емоційно-експресивного забарвлення в поетичних текстах кінця ХХ ст. для творення дієслівних неологізмів вживається префікс роз-. Поєднуючись з іншими префіксами, він надає новотворам таких семантичних відтінків: а) «повторювання декілька разів однієї і тієї ж дії»: «А всі прокляття **розпрокляв...**» (ВМ); б) «подовження в часі самого процесу»: «Характеру міцного треба! Дар той **розпов'ється**» (МО) – автор замінює загальноновживане слово «розвитися» новим «розпов'ється».

Отже, активно вживаними у поетичному мовленні кінця ХХ ст. є дієслівні неологізми, що утворилися шляхом поєднання декількох префіксів від дієслівної твірної основи не за аналогією до загальноновживаних слів, а внаслідок авторської творчої уяви.

Суфіксальним способом в українській поезії кінця ХХ ст. найчастіше утворюються дієслівні індивідуально-авторські неологізми від іменникових та прикметникових основ:

1. За допомогою суфікса -и(ти). Цей формант слугує для творення перехідних дієслів зі значенням «функціювати, ставати тим, що названо іменником чи прикметником»: «*Ген серед ночі голос державить*» (Др.).

2. Дієслівні неологізми активно утворюються із суфіксом -і(ти) зі значенням «наділення ознакою, яка іноді межує з метафоричністю її вираження»: «...*казковіють* очі поволі» (Кр.).

3. На позначення «бути кимось, бути подібним до чогось» або «виконувати чітко визначену твірною основою конкретну дію» часто використовується суфікс -ува(ти), що є специфічною рисою авторського словотворення: «*На нім (камені) праникували ліжники...*» (СМ).

4. Від прикметникових основ вищого ступеня порівняння утворюються дієслівні індивідуально-авторські неологізми зі значенням «зростаючий вияв міри ознаки», які мають прозору семантику і розмовно-просторічне забарвлення: «*Глибина глибошає, росте ще далше далеч...*» (ГС).

5. Для творення цієї групи неологізмів поети використовують також суфіксально-постфіксальні дієслова з просторічною семантикою та характеризують зображувану ситуацію: «*Сто чорних тіней довжаться, ростуть...*» (Бр.).

6. В українському поетичному мовленні кінця ХХ ст. менше вживаються дієслівні індивідуально-авторські неологізми, утворені від дієслівних твірних основ. Новизна таких лексем досягається шляхом заміни загальноновживаного кореня на індивідуально-авторський, тобто вони вступають у синонімічні відношення з загальномовними словами і набувають значення «точної передачі процесу чи виконуваної дії»: «*Лише до мене хропотів Буланій*» (СЯ) – загальноновживане слово «хропів»; «...*глядачі холітаються, як гнилі зуби*» (Тарн.) – синонім «хитаються».

Отже, прислівникові та прикметникові індивідуально-авторські неологізми в українській поезії кінця ХХ ст. відзначаються новизною та чіткістю словотвірної та семантичної структури і виконують різноманітні

стилістичні функції. Іменникові індивідуально-авторські неологізми переважно утворюються суфіксальним способом при порушенні правил сучасного словотвору. Це зумовлено тим, що їх частиномовна приналежність твірної основи не відповідає мовним правилам або немає поєднуваності твірної основи і суфікса у сучасній мові. Поети, створюючи дієслівні новотвори, передають найрізноманітніші відтінки руху, розширюють їх семантичне наповнення порівняно із синонімічними словами, що мають загальномовне значення. Дієслівні авторські неологізми, хоча і мають незвичну структуру, проте легко сприймаються читачами.

Література

1. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові. Харків: Вид-во Харківського держ. ун-ту ім. М. Горького, 1958. 228 с.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ: Довіра, 1999. 413 с.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вища школа, 1978. 376 с.
4. Мазурик Д. Поетичні оказіоналізми: традиція і сучасність. Київ, 2000. Вип. 55–56. С. 45–51.
5. Русанівський В. М. Мова в нашомужитті. Київ: Наук. думка, 1988. 240 с.
6. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара. Київ: Наукова думка, 1991. 140 с.
7. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 1993. 215 с.

Перелік умовних скорочень

АБ – Бортняк А. Помилки Колумба. Пародії, шаржі, епіграми. Київ: Рад. письменник, 1991. 111 с.

Бр. – Братан М. І. П'ята група крові: сатира, гумор. Сімферополь: Таврія, 1990. 144 с.

ВБ – Бровченко В. А. Вибране: вірші та поеми. Київ: Дніпро, 1991. 573 с.

ВМ – Вінграновський М. Губами теплими і оком золотим. Київ: Рад. письменник, 1984. 62 с.

Вінграновський М. Поезії. Київ: Дніпро, 1982. 156 с.

Вінграновський М. Любове – ні! Не прощавай!: вибрана лірика. Київ: Укр. письменник, 1990. 149 с.

Гр. – Григоренко А. Тінь Перуна. Київ: Укр. письменник, 1992. 97 с.

ГС – Гординський С. І переливи барв, і динамічність ліній. Львів: Каменярь, 1990. 87 с.

ГЧ – Чубач Г. Небесна долина. Київ: Укр. письменник, 1993. 148 с.

ДО – Доріченко О. Хрещатий яр. Київ: Укр. письменник, 1993. 118 с.

Др. – Драч І. Американський зошит. Київ: Молодь, 1980. 173 с.

Драч І. Лист до калини. Київ: Веселка, 1994. 165 с.

Драч І. Київське небо. Київ: Молодь, 1976. 143 с.

Драч І. Сонячний фенікс. Вірші. Поеми. Київ: Молодь, 1978. 160 с.

Драч І. Теліжинці: поезії. Київ: Рад. письменник, 1985. 199 с.

Драч І. Шабля і хустина: поезії. Київ: Рад. письменник, 1981. 159 с.

ЗВ – Затуливітер В. І. Тектонічна зона: книга поезій. Київ: Молодь, 1982. 176 с.

КВ – Коломієць В. Р. Золотосинь: вірші та поеми. Київ: Укр. письменник, 1992. 231 с.

Кр. – Крищенко В. Очей не опускаючи: поезії. Київ: Укр. письменник, 1992. 213 с.

МО – Маландій О. М. Нагода добро діяти: поезопроба. Київ: Укр. письменник, 1992. 223 с.

МС – Сингаївський М. Ф. Вогненна трава: вибрані вірші та поеми. Київ: Молодь, 1986. 336 с.

- РБ** – Рубчак Б. Крило Ікарове: поезії. Київ: Дніпро, 1991. 205 с.
- СІ** – Сокульський І. Г. Владар каменю: вірші. Київ: Укр. письменник, 1993. 158 с.
- СМ** – Самійленко М. О. Сповідь: вірші та поеми. Київ: Дніпро, 1992. 221 с.
- Ст.** – Стус В. Дорога болю. Київ: Рад письменник, 1990. 223 с.
- Тарн.** – Тарнавський Ю. Без нічого. Київ: Дніпро, 1991. 158 с.
- СЯ** – Славутич Я. Твори: В 2 Т. Київ: Дніпро, 1994. Т. 1. Поезії. 671 с.

Назарчук К. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. О. Юносова**

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕМОЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИХ ВІДТІНКІВ У ЗНАЧЕННЯХ СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ НЕЧЛЕНОВАНИХ РЕЧЕНЬ

Функції мови різноманітні. Серед них найважливіша – забезпечення потреби людини в спілкуванні, у вираженні власного мислення. Виконуючи комунікативну функцію, мова виступає засобом оформлення у мовній свідомості мовця інформації, яку отримано зовні або яка виникає внаслідок власних процесів мислення.

Мета роботи – дослідити експресивність стверджувальних нечленованих речень, емоційно-стилістичні відтінки останніх.

З погляду структурного, всі експресивні засоби мовлення всіх рівнів синтаксичні, бо всі вони реалізуються в реченнях. Експресія в реченні може виражатись по-різному: засобами мови, що не пов'язані з певними синтаксичними конструкціями (інтонація, порядок слів), експресивно забарвленими синтаксичними конструкціями тощо.

На думку О. Гурко, «комунікативно-прагматичний потенціал ствердження відбиває широкий спектр емоційно-оцінних мовленнєвих актів, зокрема, згоди, схвалення, розуміння, симпатії, визначеності тощо» [1, с. 86]. Усі емоції, що ними пройняті стверджувальні конструкції, можна умовно згрупувати, визначити. У кожному їх вияві наявна певна градація емоційності, її інтенсивності. Можна вести мову про певні групи емоцій.

1. Байдужість і роздратованість можуть виражатися всіма комунікативними типами висловлювань – нечленованих речень (питальними, окличними, спонукальними та ін.), напр.: *Нема, – каже, – молочка! Коза корову з'їла! – Як? – А так!* (О. Вишня); *А скільки було? – Та вже! скільки не було, а назад не вернеться* (А. Свидницький); *Так бувайте здорові! Швидко повертайтесь. Та ви довго там не засидитесь. І Кирилович були там та швидко благополучно втекли до Берліна. – Добре, добре, товаришу, бувайте здорові* (О. Олесь).

2. Питальними нечленованими реченнями, окрім набутого контекстуально стверджувального значення, виражається подив, радість, інша близька до них емоційність, напр.: *Хіба твій батько не піп був? – То що з того?* (А. Свидницький); *А ви знаєте, – у нас заєць. – Ну? – Факт! Павло Михайлович приніс* (О. Вишня); *Ось не бубоніть краще! – А хіба що? – Цитьте!* (С. Васильченко).

3. Стверджувальні нечленовані речення з емоційністю жалкування, суму, печалі, нерозуміння, незадоволення, напр.: *Я згадала, що була дуже нещаслива. – Та вже ж. Я знаю, що люди не од добра ідуть на заробітки на фабрики; Чи ви будете пити? – А чом же* (з творів І. Нечуя-Левицького); *Нащо б вашому виганяти! – А що ж, виділяти їм було четверту часть поля і всього? Ото так!* (з творів А. Свидницького); *Чого ви так сумно зітхаєте, Герасиме Петровичу? – Та так...* (О. Вишня).

4. Імплікативні нечленовані конструкції як виразники здивування, жалкування, суму, печалі, образи, напр.: *Можє, й ти зо мною підеш на*

гулянку? – **А чом би й ні!**; Чи це, батюшко, нас послали до вас на роботу за спасіння душі... – **Хто його зна!**; От вам хрест, коли не ймете віри... – **Чи ти ба!** Жид хреститься! (І. Нечуй-Левицький); А вілюка не бачив? – Ні, не бачив. – **Ото!** Хіба ж ти не чесався? – **Як би ні!** Чесався (А. Свидницький); Ти б, Васильку, взяв краще букваря та азбуки вчився, тебе он женити пора, а ти раз у раз шмаруєшся попід піччю. – Ну, так і женіть, коли пора! – **От такої!..** (С. Васильченко).

5. Окличні нечленовані речення з емоцією здивування, жалкування, досади, захоплення, напр.: *Може, згорів тік?* – *Та де там тік – я сам згорю до останку!* *Граф от-от наскочить в Вільшаницю!* – **То що ж!** *Як наскочить, то й проскочить;* *Та це Свирид Іванович!* *Та це Гострохвостий!* *То це той великорозумний, що дурить отого старого дурного Рябка та його великорозумну Єфросину!* **От так-так!**; *І страшний суд намалюйте...* – *Буде й страшний суд, ще й у пеклі звелю намалювати богуславського станового та канівського столоначальника.* – **Невже!** (З творів І. Нечуя-Левицького).

Емоційна насиченість висловлювань у формі стверджувальних нечленованих речень дуже розгорнута, її осмислення передбачає врахування трьох основних чинників – способу вираження стверджувальності в її синтаксично нечленованій будові, контекст, взагалі мовну ситуацію вживання нечленованого речення та його інтонаційну реалізацію, оформлення. Нечленовані стверджувальні речення містять позитивно-стверджувальну відповідь на поставлене питання, ними стверджується думка співрозмовника. Невід’ємною ознакою таких нечленованих речень слугує інтонація, в більшості випадків властива їм суб’єктивна модальність. Інтонація надає нечленованим реченням відносної смислової закінченості, співвідносить їхній зміст з дійсністю з погляду мовця, тим самим виступає засобом вираження модальності, яка є суб’єктивною за своєю суттю, визначається перш за все контекстуально. Інтонації і контексту належить важлива роль у формуванні нечленованих

речень. Основна сфера функціонування їх – усне діалогічне мовлення або ж його графічне відтворення.

Література

1. Гурко О. В. Психологічний, когнітивний та комунікативний потенціал категорії ствердження. *Лінгвістика*: зб. наук. пр. / За ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. № 2 (39). С.84–91.

Немічева А. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,

науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **С. М. Глазова**

СТРУКТУРА ДІАЛОГУ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Мова виконує функцію спілкування – найважливішу функцію в житті суспільства. Безпосереднім проявом живого людського спілкування є діалог, у якому найбільш глибоко реалізується комунікативна функція мови.

Усе буття людей пов'язане з діалогом – на роботі, у повсякденному житті, у соціальних мережах тощо. Діалог становить і певну частину тексту художніх творів, а інколи відіграє навіть домінуючу роль, що й свідчить про **актуальність** обраної теми дослідження.

Мета публікації – схарактеризувати структуру діалогу в українському художньому творі.

Діалог дедалі частіше стає одним з об'єктів дослідження комунікативної лінгвістики. Наукові розвідки в цій галузі належать таким вітчизняним мовознавцям, як Д. Баранник, Ф. Жилко, Я. Мамонтов, І. Пугачова, Н. Шульжук та ін. [2; 3; 4].

Першоелементами діалогу є репліки різної протяжності – від однієї до кількох фраз, які спостерігаємо і в художній літературі.

Найтиповішою є однофразова репліка, наприклад:

Улас підвівся із стільця, усміхнувся куточками вуст:

– А тепер відкрийте двері і випустіть мене на волю (Григорій Тютюнник);

– Не хвались так, Васюто, – відповів своїм поважним голосом Карпо, – короткі-бо очі людські, не видно їм кінця ділові.

– Тобто: кажи гоц, як перескочиш? Та вже якось перескочимо (Б. Грінченко).

Частовживаними є і дво- та тричленні єдності, наприклад:

– Фортепіано те саме, – сказала вона (тітка Аполінарія – А. Н.). – І фотокартки ті самі. Ні, однієї бракує.

– Авжеж, – мовила Ванда. – Я вам уже про це розказувала.

– Тобто не захотіла розказувати, – поправила Аполінарія.

– При цьому янголику не захотіла, – кощава рука Аполінарії потяглася до Мирославиної голови (В. Шевчук);

– Чи не уявляєте ви мене одним із тих йолопів, що з головою навантажуються працею, лізуть із шкури, щоб висунутись, заробити грошей, одно слово – досягти становища й заможності, як тепер кажуть? Такі люди – а їх безліч, ними кишить земля – нагадують мені жуків, що з поважним виглядом качають гнойові кульки...

– Ви спрощуєте, – озвався Городовський. – Ну, як можна сказати, що людьми рухають лише ці ниці мотиви – гроші, становище? Ви ігноруєте те, без чого людське життя стає просто незрозумілим...

– Тобто кульки духовного гною? Так звані вищі пориви душі? Не ігнорую... (В. Підмогильний).

Поєднання реплік, що характеризуються структурною, інтонаційною та семантичною закінченістю, прийнято називати діалогічною єдністю; таке поєднання спостерігаємо в художній літературі [1], як-от:

– Кого вам? – спитала жіноча постать, відчинивши.

– Вибачте, що я турбую вас... – почав Степан, не пізнаючи свого голосу. – я хочу бачити... – Він запнувся, забувши прізвище. – Я хочу бачити... критика...

– Критика? – здивувалася жінка...

– Цебто він статті пише, – тлумачив хлопець, знемагаючи під вагою хреста... – Михайла...

– Михайла Демидовича Світозарова? Професора? – полегшено сказала жінка... Да, да, це тут (В. Підмогильний);

– Ми намагаємося повернути все, – урочисто заявив Вассеркамф, – і сподіваюся, що нікому не даємо підстав сумніватися в німецькій чесності. Міг би вам навести приклад, що стосується історичних документів. Йдеться про «Кодекс Супраслієнсіс», просто кажучи Супрасльський кодекс, який був перед війною власністю Варшавської державної бібліотеки. Гер професор чув про цей кодекс – нетва?

– Це моя спеціальність, – потвердив Отава.

– І гер професор знає, яку цінність має кодекс. Десяте, а може, й дев'яте століття. Писано кирилицею, може, десь у Підкарпатті, тобто на території сучасної України. Двадцять чотири менаеум, тобто житій святих, гомілії, приписувані Іванові Хрестителю, Єпіфанію Кіпрському і патріарху Фотію. Рукопис був врятований кимось з наших солдатів під час пожежі Варшави в сорок четвертому році, інакше б його спіткала така сама доля, як хроніку Тіммара.

– І щоб урятувати той рукопис, довелося висадити в повітря аж цілу Варшаву! – ядовито докинув Борис (П. Загребельний).

Отже, у мовотворчості українських митців спостерігаємо однореплікові та розгорнуті діалоги з різною кількістю компонентів, в основу яких переважно покладені двочленні єдності.

Література

1. Глазова С. М. Особливості пояснювально-ототожнювальних конструкцій у монологічних і діалогічних контекстах. *Українська мова і література в школі*. № 1 (79). 2010. С. 25–29.
2. Мамонтов Я. Про діалог, монолог і ремарки. *Літературна критика*. 1936. № 9. С. 56–74.
3. Пугачова І. О. Загальна теорія діалогу у віршованому тексті (1-й том лірики О. Блока): автореф. ... к. філол. н. Харків, 1998. 19 с.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 408 с.

Непейпиво В. М.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. М. Ліпич**

СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ НЕОЛЕКСЕМ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Безперервний розвиток мови і її нерозривний зв'язок із життям народу, змінами в соціально-політичному та культурному житті суспільства виражається передусім у появі нових лексичних одиниць задля позначення нових предметів, подій, реалій та явищ. Під неологізмом розуміють слово чи зворот, створений для номінації предмета чи для вираження нового поняття, лінгвістичну інновацію, індивідуальну лексичну одиницю, нову лексичну єдність у сукупності своєї форми та значення або зовсім нове значення певної лексичної одиниці, яке додається до вже наявного, але яке не є зафіксованим у словниках, що виникає задля акту комунікації і сприймається як нове протягом певного періоду часу [2; 3].

Інтернет як комунікативне середовище стрімко розвивається, відповідно, виникає необхідність досліджувати й описувати явища,

процеси та закономірності його існування і функціонування. З огляду на це, в останні роки з'являються лінгвістичні праці, в яких значна увага приділяється віртуальному дискурсу. У процесі дослідження інтернет-комунікації нами виділено такі семантичні групи неолексем:

1) **суспільно-політична лексика:** *роздержавлення* – приватизація державних підприємств; *українськість* – усвідомлення себе причетним до української нації та держави; 3) **електорат** – виборці; *інсайдер* (англ. *Insider* від англ. *Inside* – всередині) – представник обмеженої групи людей, які мають доступ до конфіденційної інформації, недоступної широкій публіці; *інфодемія* – походить від *information epidemic* (інформаційна епідемія) і пояснює стрімке поширення як правдивої інформації, так і фейків; *технооптимізм* – це віра в те, що розвиток технологій змінить наш світ на краще); *фішинг* (від англ. *fishing* – рибальство) – інтернет-шахрайство з метою виманювання у користувачів мережі персональних даних (паролів, логінів, номерів кредитних карт і т. п.); *хакер* – зловмисник, який добуває конфіденційну інформацію в обхід систем захисту комп'ютерних мереж; *макдональдизація* – набір принципів організації діяльності, що дозволяють, керуючись чіткою схемою обмежень та правил, максимально швидко та ефективно досягати поставленої мети;

2) **назви професій:** *фрилансер* – працівник, що виконує роботу без укладання довгострокового договору з роботодавцем; позаштатний працівник, незалежний підрядник; *копірайтер* (англ. *copywriter* – від *copy* – примірник і *writer* – письменник) – фахівець з написання рекламних та презентаційних текстів; *іміджмейкер* (англ. *imagemaker* від *image* – зображення і *make* – творець) – спеціаліст із формування образу з метою покращення репутації, впливовості чи популярності; *експат* (від лат. *ex* – поза і *patria* – батьківщина) – працівник, який отримав тимчасове призначення на роботу за кордоном; *медфлюенсер* – лікарі, епідеміологи, інфекціоністи, які діляться рекомендаціями і максимально просто пояснюють складні речі у соцмережах або через ЗМІ; *колумніст* –

журналіст, який веде певні питання, для чого у виданні йому відведено окрему колонку;

3) **медична лексика:** *гонконг* – один із вірусів грипу, штам якого виділено під час останніх епідемій; *гастропсихолог* – лікар, який досліджує вплив продуктів харчування на людську психологію;

4) **воєнна лексика:** *заукраїнити* – виникло у відповідь на повномасштабну агресію рашистів проти українського народу. Значення слова пояснюється як «спробувати забрати щось силою у невинного й отримати жорстку і сильну відповідь»; *наволонтерити* – означає знайти щось потрібне навіть з-під землі; *затри дні* – означає плани, в які людина щиро вірить, хоча все її притомне оточення намагається підказати, що результату не буде;

5) **молодіжний сленг:** *кілляти* – знищувати файли чи каталоги; *коннектитися* – встановлювати зв'язок з Інтернетом; *мессага* – електронний лист або повідомлення.

Отже, утворення нових лексичних одиниць спричинене потребою номінації явищ і реалій, що з'явилися через новітні події в державі та суспільстві. Вони є досить різноманітними за лексичним значенням і сферою використання.

Література

1. Довбня Л., Товкайло Т. Неологізми та їх відтворення в інтернетних засобах масової комунікації. *Society Document Communication*. №. 14. 2022. С. 209–232.

2. Зацний Ю. А. Внутрішні запозичення сучасної англійської мови [текст]. Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2002. С. 1–17.

3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: ВД Дмитра Бураго. 2008. 336 с.

Носенко В. С.,

Гвоздик А. О.,

здобувачі,

Бердянський державний педагогічний університет,

науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Н. В. Павлик**

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У сучасну епоху, в час глобальних змін міжмовні контакти набули особливої ваги. Ця обставина спричинила помітну активізацію процесу запозичення, який є одним з основних аспектів мовного контактування. Вітчизняний мовознавець Д. Баранник слушно зауважив, що один із шляхів еволюції мов світу – це взаємозбагачення національних лексиконів, яке характеризує розвиток мовних систем з найдавніших часів [1, с. 42]. В історії розвитку української мови цей процес відбувався з різною інтенсивністю, однак кінець ХХ – початок ХХІ століття – період активного поповнення рідної мови іншомовними словами у зв'язку з політичними, економічними, соціальними змінами у житті нашого суспільства, стрімким розвитком інформаційних систем та комунікацій тощо.

Запозичені слова в різних типах текстів здатні виконувати цілу низку різноманітних семантико-стилістичних функцій. В опрацьованих нами наукових працях з проблеми дослідження [3, с. 54–60; 4, с. 71–78; 5, с. 246–263 та ін.] виокремлюють такі стилістичні функції іншомовної лексики: 1) номінативна функція; 2) функція відтворення часових та місцевих традицій і колориту; 3) функція відтворення мовної атмосфери різних територій та мовної типізації героїв; 4) соціально-стилістична функція; 5) функція створення піднесено-пафосної тональності, офіційності; 6) експресивно-оцінна функція; 7) функція авторського самовираження;

8) евфемістична функція; 9) рифмоутворювальна функція; 10) функція створення ефекту інформаційної спустошеності у тексті.

Розглянемо більш детально деякі з них.

По-перше, **номінативна функція**. Ця функція дозволяє відтворювати засобами однієї мови реалій, властивих іншій мові. Номінативна (репрезентативна, інформативна) роль запозичень вважається найбільш затребуваною, оскільки пов'язана з необхідністю позначення об'єктів та явищ, що відсутні в українській мові. В номінативній функції запозичення стають репрезентантами окремих реалій – об'єктів побутової сфери, явищ культури, історичних реалій іншої держави тощо. Вони дозволяють описати реальність такою, якою вона відбивається в мовній свідомості письменника.

По-друге, **експресивна функція**. Деякі запозичення на позначення предметів, понять, явищ у мові-реципієнті набувають оцінної конотації. Використовуючись у переносному значенні, іншомовні лексеми можуть втрачати зв'язок із національною специфікою країни-джерела і стають засобом емоційно-оцінної та образної характеристики.

По-третє, **функція відтворення мовної атмосфери різних територій та мовної типізації героїв**. Використання іншомовної лексики у цій важливій для художнього стилю функції відбиває індивідуальне світосприйняття героя твору чи самого письменника, допомагає схарактеризувати дійових персонажів, їхні взаємовідносини тощо.

По-четверте, **евфемістична функція**. У повсякденному спілкуванні через особливості національних традицій, етичних обмежень чи конкретної комунікативної ситуації людям іноді важко висловлюватися прямо, але вони можуть використати саме запозичені слова, щоб зробити це через евфемізми, приховано. Евфемістична заміна загальноживаного слова іншомовним реалізується зазвичай за допомогою фігур мови, зокрема метафори, метонімії тощо.

По-п'яте, **соціально-стилістична функція**. Запозичення, що виконують указану функцію, допомагають авторові створити соціолінгвальний портрет героїв, а читачеві мати уявлення про соціальний статус персонажів твору.

З погляду стилістичного використання іншомовні запозичення поділяються на дві групи, а саме: 1) запозичена лексика, що має необмежену сферу вживання в українській мові; 2) запозичена лексика обмеженого використання. Кожна з цих груп ділиться на підгрупи. Зокрема, лексеми, які мають необмежену сферу вживання, охоплюють: а) слова, що втратили всі ознаки неукраїнського походження (*школа, зошит*); б) слова, які зберігають зовнішні ознаки іншомовного походження (*джаз, жури, пюре*); в) інтернаціоналізми (*прогрес, телефон*). Іншомовні лексеми, що мають обмежену сферу вживання розмежовують на: а) книжні слова (переважно терміни), які не отримали загального поширення; б) екзотизми; в) іншомовні вкраплення; г) варваризми.

У проаналізованому творі Романа Іваничука «Мальви» іншомовні слова застосовуються у різноманітних функціях – від номінативної (її виконують стилістично нейтральні запозичення) до експресивної (у випадку переносного, образного вживання слова). У процесі дослідження нами виявлено такі основні функції, які виконує лексика іншомовного походження в обстеженому текстовому матеріалі.

1. За допомогою іншомовних слів письменник переносить читача у стародавні історичні часи, зокрема змальовує добу Кримського ханства.

Наприклад: *«Навесні тисяча вісімнадцятого року гіджри разом з багатьма галерами, каторгами і паштардами причалила до Кафської пристані невелика турецька фреката»* [2, с. 5].

Гіджра (хіджра; араб. هجرة, hijra – переселення, відбуття) – одна з поворотних подій історії ісламу. Від року гіджри веде літочислення традиційний місячний мусульманський календар [https://vue.gov.ua/Гіджра].

Галера (італ. *galera*) – старовинне вітрильне багатovesлове військово судно [Словник української мови: в 11 т. Т. 2. К., 1971, с. 19].

Каторга (від серед.-грец. *κατέρων*, *катергон* – «гребне судно») – старовинне морське веслове судно, на яке посилали засуджених, приковуючи їх біля весел на весь час відбуття покарання; вид галери [Словник української мови: в 11 т. Т. 4. К., 1973, с. 120].

Наприклад: «Вирушав кримський **кіш** ще раз походом туди – на Україну» [1, с. 218]; **кіш** (тюрк. *qoş*, ст.-укр. кош) – козацький стан; літнє житло кочовиків; табір, стан [Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 2. К., 1985, с. 452].

2. Запозичення функціують для розкриття класової структури, суспільних відносин різних верств населення, відтворення обрядів, звичаїв кримських татар.

Наприклад: «Два роки тому він купив її з хворою семилітньою дитиною на **ясир**-базарі і привів їх у свою тісну й темну ліплянку» [2, с. 10]; **ясир** (тур. *esir*, «бранець», «поневоленний», «раб») – бранці, полонені, яких захоплювали турки й татари під час розбійницьких нападів на українські, російські та польські землі з XV до 60-х років XVIII ст. [Словник української мови: в 11 т. Т. 11. К., 1980, с. 653].

Наприклад: «Бувсаме перший день **байраму**, тож ординці святкували» [2, с. 219]; **байрам** (турец. *bağram* – свято) – назва двох триденних мусульманських свят [Словник української мови: в 11 т. Т. 11. К., 1980, с. 668].

3. Акцентується увага на відтворенні культурно-побутового колориту зображуваної епохи.

Наприклад: «Вони порозсідалися за **дастарханом**, заставленим глечиками...» [2, с. 36]; **дастрахан** (перс. *دسترخوان*, тадж. *дасторхон*, урду *دسترخوان*, каз. *дастарқан*) – загальна назва для місця трапези у народів Центральної Азії [<https://dbpedia.org/sparql?query=define%20sql%3>

[Adescribe-mode%20%22CBD%22%20%20DESCRIBE%20%3Chttp%3A%2F%2Fdbpedia.org%2Fresource%2FDastarkhān%3E/](https://www.fdbpedia.org/resource/Dastarkhān)].

Наприклад: «*Порозсідавшись навколо котла, з якого курилась пахуча каурма, вони їли і крадькома запивали вином*» [2, с. 51]; *карма* (болг. *каварма*), (вірм. *Shuc*) от тур. *Kavrulmuş* – *смажений, засмажений*) – східна страва, до складу якої входить смажена баранина зі спеціями [<https://goroh.pp.ua/Тлумачення/каурма>].

4. Традиційно іншомовні слова сприяють розкриттю образів головних героїв. Запозичення в аналізованому творі актуалізуються письменником для стилізації мови персонажів відповідно до зображуваної епохи. До них вдається автор, щоб не лише відтворити колорит минулого життя, а й типізувати та індивідуалізувати певні риси характеру головної героїні роману – Мальви.

Наприклад: «*Я не гяурка, я мусульманка, – не вгавала Мальва*» [2, с. 70].

Гяурка (кяфір (араб. كفار), гяур (тур. *gavur*) – у магометан це назва іновірця [Словник української мови: в 11 т. Т. 2. К., 1971, с. 201].

Мусульманка (тат. *мусульман*, тур. *müslüman*, перс. *Muslimān* «відданий ісламу») – те саме, що магометанин [Словник української мови: в 11 т. Т. 4. К., 1973, с. 831].

Узагальнивши, можемо наголосити, що іншомовна лексика збагачує й поживляє мову письменника; виражає авторське ставлення до зображуваної дійсності; допомагає читачеві розкрити саму суть твору; встановлює смислові та асоціативні зв'язки між словами, виразами та реченнями.

Здійснене дослідження дозволяє зробити висновок про різноманітність семантико-стилістичних функцій, які виконує іншомовна лексика в обстеженому творі Романа Іваничука «Мальви». Зокрема, запозичення збагачують ідіостиль письменника шляхом номінації іншомовних предметів та явищ; надають текстам автентичності та

колериту, створюють характерну національну атмосферу; є одним із засобів характеристики персонажів тощо.

Література

1. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 40–46.
2. Іваничук Р. І. Мальви: роман, есей. Харків: Фоліо, 2018. 235 с.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Вид. 3-ге, доповн. і перероб. Київ: Вища школа, 1987. 352 с.
4. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
5. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець Київ: ВЦ Академія, 2006. 368 с.

Олешко Г. Л.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **О. А. Крижко**

СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОР НА ПОЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО, ЕМОЦІЙНОГО, ФІЗІОЛОГІЧНОГО, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СТАНІВ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ЛЮДИНИ У ПОЕЗІЇ Т. ОСЬМАЧКИ

Серед актуальних питань сучасної стилістики визначальними є дослідження індивідуального стилю письменників, зокрема

характеристика системи їх образних засобів. Оскільки художні твори відображають історичні зміни у розвитку літературної мови, тому аналіз індивідуального стилю письменників безпосередньо пов'язаний з дослідженням художньої мови в цілому.

Підґрунтя цього наукового напрямку в лінгвістиці було закладене у працях І. К. Білодіда [1], В. С. Ващенко [2]. Серед вітчизняних мовознавців здійснили аналіз мови і стилю окремого письменника такі дослідники, як К. Ю. Голобородько [3], Л. В. Дударенко [4], Л. О. Пустовіт [6], Л. Г. Савченко [7], Н. М. Сологуб [9], Л. О. Ставицька [10] та ін.

На особливу увагу заслуговує мовна творчість Тодося Осьмачки, зокрема, його оригінальні метафори, творення яких пов'язане із особливостями художнього мислення поета.

Мета наукової розвідки – здійснити семантико-стилістичний аналіз метафор у поетичних творах Т. Осьмачки.

Метафори у поетичних текстах переважно будуються на авторському розумінні та образному баченні внутрішнього світу людини. Зокрема, у поезії Т. Осьмачки вони вживаються зі стрижневими компонентами на позначення емоційного («туга», «жаль»), психологічного, інтелектуального («мрія», «надія», «думка»), фізіологічного станів («сльози»), соціальної приналежності людини («селяни», «міщани», «комсомольці», «чекісти»).

При створенні метафор зі стрижневим компонентом «життя» Т. Осьмачка використовує паралелі – «буття – дорога», «життя – дорога», що в основі своїй базуються на народнопоетичній образності та зорових асоціаціях: «Йому вже *одкурило тридцять років на битому життєвому шляху*» [5, с. 59]. Курява, що залишилася на дорозі, співвідноситься із життєвим шляхом людини.

В іншому контексті автор використовує образну паралель «молоді літа – віз» за аналогією до «життя – дорога»: «*І не найти мені уже ніколи в долині рідній сокола прудкого, ані на горах сніжаних орла –*

догнати в світі **молоді літа** та їх колеса повернуть ізнов на ті шляхи, що вже давно у темну землю завалились глухо, **немов під лід мандрівник в завірюху**» [5, с. 115]. Фольклорні образи «орла», «сокола», зберігаючи своє значення, у контекстуальному оточенні асоціюються із «**молодими літами**», молодістю.

Т. Осьмачка вдається до використання образної паралелі «**життя – дорога**», акцентуючи увагу на тому, що «життя окремої людини – стежина», «життя людства – шлях»: «**І я похилився ... простіший за стежку** недавню, **самітню, і шляхом**, похажим на жовтий язик, із глибу пустелі, з безмежної плями ... **народи бігом простували до ями**» [5, с. 203]. У цьому контексті поет змальовує образ «ями», близький до образу «безодні», і побудований за аналогією до «вічності», проте з негативними асоціаціями: «яма» – «те саме, що могила» [8, XI, с. 44]. Якщо за основу переносного значення в лексемі «яма» взяти «те, що характеризується брудом, застоєм, зосередженням низьких інтересів, інтриг, пороків тощо» [8, XI, с. 645], то «яма – провалля» стає образом занепаду морально-духовних цінностей у людському суспільстві.

Семантична структура слова «**куля**» містить різні семеми, на базі яких утворюються цілком різні образи. Якщо актуалізується семема «предмет, що має таку форму кулі», а саме: «земна куля – планета Земля» [8, IV, с. 392], то автором змальовується образ Землі як планети. При актуалізації семеми «маленький свинцевий або сталевий снаряд для стрільби із ручної вогнепальної зброї...» [8, IV, с. 392], можна говорити, що словосполучення «**людська куля**», асоціюється з життям окремого індивіда і символізує незначущість окремого життя для масштабів всесвіту, тоді як в іншому випадку автор користується індивідуальною образною паралеллю «життя – куля». Все це засвідчує такий контекст: «... **кожна летюча людська куля – лише реп'ях в твоїм плащі**» [5, с. 168].

У поетичних творах Т. Осьмачки використовується порівняння «**життя – театр**» у вигляді «**життя – чорна драма**»: «**Свята уяво, ... з**

твого гнізда мистецтво в шкаралущах щодня летить в найближчий храм. Але воно чорну драму справляє людині в блисках дум та мрій, коли ніколи вже не знайде храму й назад прилине в серце їй» [5, с. 168–169]; *«Можє, співи досвітніх півнів у диму розженуть чорні зариси драми»* [5, с. 191].

Образна паралель «життя – театр» зазнає у поетичних рядках семантичного збагачення, де «мистецтво розглядається як душа людини», що порівнюється з «птахом». На базі цього виникає конструкція «місце, де знаходяться душа і серце, – гніздо». Слід зауважити, що у Т. Осьмачки душа – це динамічний образ, тому наділяється «здатністю астральних мандрівок». Лексема «драма» має переносне значення «яка-небудь подія, що приносить горе, страждання і т. ін. в особистому або громадському житті» [8, II, с. 206]. В останньому з наведених прикладів актуальною стає також семема – «тяжке душевне переживання» [8, II, с. 406]. Характерним є також те, що в обох випадках зв'язок із первинною семемою не втрачається. Отже, метафори зі стрижневим компонентом «життя» вибудовуються за образними паралелями: «життя – театр», «життя – шлях».

У поетичних творах Т. Осьмачки вступають у синонімічні відношення образи «душі» і «серця». При цьому лексема «серце» містить семему «орган людини як символ зосередження почуттів, настроїв, переживань» [8, IX, с. 142]. За аналогією до таких фразеологізмів, як «серце з серцем розмовляє» [8, IX, с. 147], «серце каже», «душею чути» [8, II, с. 447] та «серцем чути» [8, IX, с. 147], поет створює метафори зі стрижневими компонентами «душа» і «серце» на позначення почуттів людини: *«Серце чуле, серце чисте, чи ти чуєш з-під хреста»* [5, с. 155]; *«Гей ти, серце моє, свою справу зарадь...бо тебе тільки слухає мертва падь...»*[5, с. 197]; *«... а душа наша йому відповідь...»* [5, с. 221]; *«Хай погляне душа з руги-м'яти та й узнає те, що є...»* [5, с. 153]. Образи «душі» і «серця» можуть заперечуватися: *«...де серце моє вже над степом*

не здужає крикнути «вернись»» [5, с. 141]; «...коли *німіють* людські *живі душі*...» [5, с. 70].

Фразеологізм «*німіє серце*» в українській мові має значення «кого-небудь охоплюють великі переживання, хвилювання у зв'язку із чим-небудь» [8, V, с. 425]. Проте Т. Осьмачка у своїх поетичних творах бере за основу переносне значення слова «німіти» – «втрачати чутливість, залякати» [8, V, с. 425] і вживає цей образний вислів саме з такою семантикою. Синонімічним за значенням до метафоричного словосполучення «*німіють душі*» є фразеологізм «*серце мохом обросло*» у значенні – «хтось стає байдужим, бездушним» [8, IX, с. 147].

Слово «*глуха*» (*глухий*) у своїй семантичній структурі містить переносне значення «...не прислухається до чиєїсь думки, який не чуйно ставиться до людей, почуттів, байдужий до чужого болю» [8, II, с. 88–89] і вживається у такому поетичному контексті Т. Осьмачки: «... *в мене совість і душа глуха*...» [5, с. 157].

Поет, створюючи синонімічні метафоричні словосполучення зі стрижневими компонентами «*душа*» і «*серце*», використовує народну фразеологію або утворює власне словосполучення із тим самим значенням. Наприклад: фразеологізм «*серце плаче (заплаче)*» має значення «хтось страждає (буде страждати, охоплений тугою)» [8, IX, с. 147]. Т. Осьмачка створює самостійний за значенням образ: «*То десь моя душа в віках серед пустель ридала*» [5, с. 122]. Хоча лексема «*ридати*» має більш емоційно-виразне забарвлення, ніж слово «*плакати*», проте значення метафоричного словосполучення є семантично тотожним до зазначеного вище фразеологізму.

«*Серце*» і «*душа*» наділяються здатністю відчувати як позитивні, так і негативні емоції. Зокрема, «*серце*» може відчувати біль: «*І серце завмирає і болить, що не зазнало в світі щастя*...» [5, с. 142]; «*Серце його таємно болить, хоче побачить її хоч на мить*» [5, с. 119]; «*Душа боліла в мене і цвіла сухими пелюстками думи*...» [5, с. 79]. Т. Осьмачка,

вживаючи фразеологізми «*болить серце*», «*душа болить*» зі значенням «почуття великого жалю, туги, журби» [8, I, с. 214], не змінює семантику фразеологізму «*завмирати (завмерти) серцем (душею)*» – «хвилюватися від захоплення, переляку, тривоги» [8, III, с. 54]. В останньому прикладі поет використовує метафоричні словосполучення «*думки-квіти*», «*думки-пелюстки*» та «*душа-квітка*». При цьому зів'ялі пелюстки асоціюються із сумними думками автора.

Метафоричні словосполучення зі стрижневими компонентами «*душа*» і «*серце*» у поезії Т. Осьмачки символізують «внутрішній світ людини», зокрема письменник порівнює «*душу*» з будинком: «*Того, душе, на світляних розгонах, свої прозорі вікна розтвори*» [5, с. 70]; «*З якогось темного кутка душі*» [5, с. 142]. У поданих контекстах «*відчиняти вікна душі*», означає «вільно висловлювати думки та почуття», а «*темний куток душі*» – «місце сумних думок».

Автор за аналогією до фразеологізму «*добирати ключ до серця*» – «знаходити підхід до кого-небудь, входити у довір'я до когось» [8, IX, с. 143] вживає метафоричне словосполучення «*ключем до чужого серця*» зі значенням «не знаходити розуміння, не отримувати відповіді на свої почуття»: «*І не лишай мене ніколи під порогом чужого серця на ключі*» [5, с. 213].

Крім того, Т. Осьмачка створює метафори шляхом заміщення другого компонента, що належить до поняття «відкритий простір». Наприклад: «... у мене *кричить із сердечних пустель мій дух посмутнілий, самотній...*» [5, с. 161]; «*Але сердечне царство пхнув з розгону, немов з балкона парасоль...*» [5, с. 158]. У семантичній структурі слова «*пустеля*» міститься переносне значення – «великий, безмежний простір чого-небудь, позбавлений ознак життя» [8, VIII, с. 379], тому метафоричне словосполучення «*сердечні пустелі*» означає «самотнє знесилене серце». У словосполученні «*сердечне царство*» лексема «*царство*» набуває переносного значення – «місце, сфера, галузь, де переважають, домінують

ті чи інші явища, засади» [8, XI, с. 183]. Тому «*сердечне царство*» – це місце для емоцій, почуттів, внутрішнього світу ліричного героя.

У семантичній структурі слова «*душа*» міститься також семема прямого значення – «за релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини» [8, III, с. 445], що засвідчується такими контекстами: «*Сило Божя, дай мені снаги поезій не читати випадковим читачам, то з останнім звуком читаної речі і душа понуро з серця виліта ... А коли вертається з перерви у покинуте між ребрами гніздо, то така знесилена ... А душа матері ночами із України приліта, над сином месника чекає...*» [5, с. 52].

У метафоричні словосполучення іноді Т. Осьмачка вводить дієслово руху: «*А я серце давлю і ножем понижу, нехай серце з ножа співа пісню сумну...*» [5, с. 67].

Створюючи образи «*душі*» і «*серця*», поет використовує лексеми «*ніж*» та «*гак*»: «*І перший гак, холодний наче сніг стримить в одвірку ваших душ-кісток. Це – князь наш Ярослав, що дочок чисто всіх роздав царкам Європи за жінок*» [5, с. 222]. Індивідуально-авторська метафора «*гак, холодний наче сніг*» позначає «епізод історичного минулого, що залишився у пам'яті народу ганьбою і вічним соромом». Вона виникла за асоціацією до фразеологічного виразу «*урізатися (укарбуватися) в пам'яті*», тому «*гак*», устромлений у душу, – це незабутній спогад.

«*Душа*» і «*серце*» як семантичні центри метафоричних виразів у поезії Т. Осьмачки можуть передавати почуття, емоції та іншу важливу інформацію: «*Таємні речі у душу словом неясним шепоче...*» [5, с. 115].

Метафори із компонентами «*душа*» і «*серце*» вживаються на позначення «органу мислення у людини» [8, IV, с. 780]), зокрема виконують функцію пам'яті: «*...душа моя тебе ще пам'ята*» [5, с. 90]; «*Забуло серце, що воно поетська доля, якій немає лун ніде нізвідки...*» [5, с. 180], і набувають додаткових значеннєвих відтінків, тобто «поети

приречені на існування у ворожому, байдужому оточенні», а тому «*серце – поетська доля*», зокрема «*дуже самотнє та вразливе серце*».

Т. Осьмачка створює метафори, семантика яких реалізується через художнє зображення: «*А в мене в серці, щоб росина тремтіла спогадом лиха*» [5, с. 158]. У цьому контексті «*росина*» асоціюється з краплиною води, яка тремтить, передаючи процес згадування.

Образ «*душі*» як водного простору реалізується у метафорі і співвідноситься з людською пам'яттю в такому контексті: «*...пам'ять про моє життя ... не впливла на виверхи душі...*» [5, с. 163].

Т. Осьмачка створює зорові метафори у таких поетичних рядках: «*...у душі ясніли нездійснені надії, повні сліз*» [5, с. 172]. Зокрема, лексема «*ясніти*» має пряму денотативну семему «*випромінювати світло; світитися, сяяти*» та сему переносного значення «*ставати яснішим, логічнішим, чіткішим*» [8, XI, с. 656].

Образне значення слова «*серце*» поетом створюється за допомогою семема «*орган людини як символ зосередження почуттів, настроїв, переживань*» [8, IX, с.142]. Цей образотворчий процес спостерігається також на фразеологічному рівні: «*виймати серце*», «*відбирати (відібрати) серце*» (й *душу*), «*віддавати серце*» тощо [8, IX, с. 142]: «*Ви вирвали серце у себе з грудей, а разом із ним і тривогу, і десь подали аж на небо руде з маленької келії Богу. А я на те місце жоржину приніс... та ви волосинкою теплою з кіс її почепили іконі. ...ви віддали без зітхання і слів моє беззахисне літо*» [5, с. 154–155]. У цих рядках прослідковується також семема «*орган людини як символ любовних почуттів, любовної прив'язаності*» [8, IX, с. 142].

Метафори із стрижневим компонентом «*серце*» виступають на позначення частини простору і вживаються у таких рядках: «*Весна ... І летить по Вкраїні, летить з моїм серцем! ...Над фйордом глибоким серце положить моє ... горою придавлять нам бурі його, снігами притрусять, лісами прикриють, І ти, моє серце, під снігом півночі розквітнеш, як*

мох, від пісень про любов!» [5, с. 30–31]. Через образ «серця» автор змальовує ставлення ліричного героя до весняної природи. Ці метафори утворилися за аналогією до фразеологізмів «серце мохом обросло» із значенням «хтось став байдужим» [8, IX, с. 147] та «розквітати серцем» «проймається, сповнюватися». Метафоричне словосполучення «розквітнути, як мох» під впливом весни «пісень про любов» у поетичному контексті передає душевне оновлення ліричного героя.

Метафоричний образ байдужості автор створює через уживання слова «замерзло» у прямому значенні зі словом «серце»: «**Замерзло в мене й серце, й пальці, що на холоді і праці існування волочу**» [5, с. 137]. За аналогією до фразеологізмів «з холодною душею», «холодне серце», метафора побудована на базі переносного значення слова «холодний», тобто «який виражає сухість, лють, гнів, непривітність, підкреслену стриманість і т. ін. у стосунках з ким-небудь» [8, IX, с. 199]. Між поняттями «холодний» і «мерзнути» існує зв'язок, тому метафора «замерзло серце» виступає на позначення «збайдужіння, позбавлення пристрасті, стриманість у діях і виявленні почуттів, здійснення вчинків, що керуються розумом, а не почуттями».

Метафоричні словосполучення «серце поєднати з камінням», «камінь притиснути до серця», утворені за аналогією до народної фразеології: «кам'яне (камінне) серце»; «серце з каменя (з каміння)» у значенні – «хтось дуже жорстокий, бездушний» [8, IX, с. 144] використовуються автором у таких рядках: «...а молиться тишком, щоб доля сувора серце поєднала з камінням... і камінь вхоплю я, мов щирого друга, й навіки притисну до серця?» [5, с. 167].

У поетичних творах Т. Осьмачки знаходимо рядки: «Мені вас дуже жаль і України жаль та же й прийдешньої її душі...» [5, с. 228], в яких автор створює перифрастичний образ «душі (України)» у значенні «народу». Образ побудовано на зверненні до релігійних уявлень про

«душу» як сутності життя людини. Сукупність душевних почуттів кожного із представників української нації утворює «душу країни».

Автор порівнює кохання з хворобою серця через створення образу «кон'юнктивіту», що позначає тимчасове «засліплення» серця, тобто сприймати, чути, відчувати, передбачати: *«Не шліте старостів ... бо я молодшого від вас люблю ... що то за хата, що за краєвид, щоб я там лікаря міг попросити залити в серці мій кон'юнктивіт?»* [5, с. 207].

Т. Осьмачка змальовує трагічну ситуацію, в якій перебувало тодішнє українське село після громадянської війни. Він влучно змальовує образи селянства, адже сам походив із цього середовища і ніколи не заперечував свого духовного зв'язку з ним.

Поет, змальовуючи місто і село, протиставляє життя городян і селян. Місто для селян є загрозою їхньому життю: *«Іде конвой і стогне камінь, спиня трамваї голосні; ідуть оточені селяни густими жалами заліз»* [5, с. 82]. У метафорі «*стогне камінь*» переносне значення утворюється за аналогією до фразеологізму «*серце не камінь*» [8, IV, с.82] та одного з переносних значень у семантичній структурі цього слова «тяжке почуття, туга, смуток, горе» [8, IV, с. 82]. Слово «*камінь*» має пряме денотативне значення «тверда гірська порода» [8, IV, с. 83]. Іменник «*камінь*» та прикметник «*камінний*» мають асоціативний зв'язок з «твердістю характеру, бездушністю, нечутливістю, черствістю» [8, IV, с. 85]. Лексема «*стогнати*» має пряме денотативне значення «видавати протяжні жалібні звуки від болю, туги» [8, IV, с. 728], і, поєднуючись із словом «*камінь*», є свідченням зв'язку з емоційним світом людини. У наведеному прикладі відображається факт трагічної загибелі ув'язнених, а навколишня дійсність наділяється здатністю співчувати, де словосполучення «*стогне камінь*» побудоване на оксюмороні.

В основу метафоричного словосполучення «*жала заліз*» покладені чуттєві асоціації. Зокрема, стрижневий компонент «*жало*» має переносне значення «про щось дошкульне, різке» [8, II, с. 505]. Письменник, з одного

боку, зображує залізо, що блиском сліпить очі, а з другого, – порівнює гострі багнети із жалом. Словосполучення «жала заліз» також використовується ним для зображення ворожості міського середовища для селянства.

У поетичних рядках: «*Стоять у колонах юнацтво, діди – безгласні вівці держави. Стоять і чекають, коли їм іти в рови на бенкети криваві...*» [5, с. 47] – змальовується негативне ставлення автора до державної системи, що використовує людей як силу, яка не має власної думки. Слово «вівця» містить переносне значення «покірна людина» [8, I, с. 550].

Зображуючи жахливі картини голодомору, поет створює метафори на позначення фізіологічного стану («сльози – дощ»), наприклад: «*Народ, як рілля, захляє по церквах, дощами рида... і сльози горять на хвилях садків, мов ягоди – кров ... А над ними ненькою стоять кістяки, з їх очей-дірок сльози цебенять...*» [5, с. 55]. Автор, відображаючи образ «кривавих сліз», використовує зорові асоціації за аналогією до фразеологізму «криваві сльози» – «гіркі, невтішні сльози» [8, IV, с. 338]. Т. Осьмачка змальовує трагічну ситуацію за допомогою синекдохи «кістяки» – це, власне, кістки, що залишилися від людей. Образ не належить до okazionalizmів, бо «Словник української мови» подає приклад вживання слова «кістяк» у тому ж метафоричному значенні – «худий, як кістяк, засмаглий писар» [8, IV, с. 170].

На метафорі побудовані такі рядки: «*Що всі шукання праведних шляхів й чола коханого в короні завмерли в випарах брудних горшків і в драній свиті на соломі!*» [5, с. 142]. Метафоричні словосполучення «брудні горшки» і «драна свита» містять стрижневі компоненти, що змальовують побут тодішнього суспільства, який визначає рівень не тільки щоденного фізичного життя людини, а й підкреслює її інтелектуальний світ. Поет намагався відобразити життя міщан, якому були притаманні такі ознаки, як дрібнопобутові інтереси, обмежений світогляд, характерні

літературі кінця ХІХ – початку ХХ століть: *«Ви ґрунт: і пахнете землею, зноєм, аби у вас обмита росою пшениця встала колосом густим і розлилася сонцем золотим ... Ви тупая смерті сила, що задавило все, що зупинилось, та й заніміла сіра, мов граніт... Ви дзеркало космічного стремління, куди травинка глянула весіння...»* [5, с. 114]. Зображуючи «міщан», автор акцентує увагу на двох поняттях: перше із них – міщанське середовище, що є лінивим і бездуховним, друге – міщани як соціальне середовище «(вже не селяни, але ще не робітники чи інтелігенція)». Метафоричне словосполучення «смерті сила» в своєму складі містить лексему «смерть» і асоціюється з інертністю.

У семантичній структурі слова «ґрунт» містяться дві семеми: «1) верхній шар земної кори, придатний для життя рослин; 2) те, що становить основу чого-небудь, є вихідним матеріалом для створення чогось» [8, II, с. 181]. Метафоричне вживання цього слова передає позитивне духовне зростання представників міщанського середовища. Створення перифразу міщани «дзеркало космічного стремління» пов'язане зі складними асоціаціями. У семантичній структурі лексеми «дзеркало» міститься семема: «те, що є відображенням яких-небудь явищ, процесів та інше» [8, II, с. 266].

Для поезії Т. Осьмачки характерним є образ «космосу», що порівнюється з «безоднею»: «землі ... над безоднями пливли» [5, с. 79], «безодні світу» [5, с. 32], «в безодню тріпає земля...» [5, с. 85], а також хаосу – «останній хаос» [5, с. 125]. Під метафоричним вживанням слова «безодня» поет розуміє кінцевий пункт «космічного стремління», а «весіння травинка» стає символом оновлення і надії на зміни. Зокрема, цьому сприяє вживання у слові «весна» одного із переносних значень: «що-небудь початкове, яке провіщає розквіт, розвиток, перемогу чогось» [8, I, с. 341].

Т. Осьмачка змальовує в негативному плані образ «комсомольців»: «... в піску, в мазуті, в кізяці, були на стінах і святі ікони ... навіки зникли в

вічності просторній естети від комсомольського квача ... І я з мистецтвом, бідний, кволий, спинив на Заході свій рух, але і тут знайшлися «комсомоли» в руйні обертати дух...» [5, с. 169–170]. Через призму світосприймання поета «комсомольський квач» стає власне авторською метафорою на позначення манкуртства, бездуховності, а «комсомоли» асоціюються з будь-якою руйнівною силою, зокрема й у сфері емоцій.

Образ «чекістів» створюється автором на основі заперечного паралелізму: «*...Ви чуєте, із лугу не вовки вночі підходять до комори близько, але ідуть чекісти по кістках... для свічок лойових собі на грисько...*» [5, с. 242]. Вживаючи слово «чекісти», Т. Осьмачка використовує усі негативні асоціації. Так, поет порівнює «чекістів» із «вовками» – злими звірами і підкреслює традиційний образ смерті – «кістки».

Т. Осьмачка паралельно вживає образи «думка – птах» та «думка – блискавка», пов'язуючи слова «вогонь» і «світло» із розумовою сферою: «*І думка моя і стрімуха й пекуха, черкнувши об небо нашого, гукнула у душу тоді, ніби в тучах снігами завіяний сокіл...*» [5, с. 167]. Зокрема, поняття «холод» асоціюється із байдужістю, а «тепло», «жар» – бурхливістю почуттів. У семантичній структурі слова «пекухий» засвідчується переносне значення «який завдає глибоких моральних страждань, мучить, непокоїть» [8, VI, с. 113], тому «пекуха думка» – така, що «постійно непокоїть, викликає збурення уяви». Слово «черкнути» у поетичних рядках має декілька значень. Зокрема, якщо за основу береться образ «думка – птах», то воно має значення «розтинати крилами повітря під час льоту» [8, XI, с. 308]. У поезії Т. Осьмачки також використовується образ «думка – плазун», що пов'язується зі словом «тягтися» у значенні «взагалі повільно рухатися» [8, X, с. 341]: «*І думка тягнеться, як здохлий гад, опівночі на темних травах, і світиться, і гаситься стократ*» [5, с. 142].

Поет асоціює «образ душі (серця)» із «закритим простором» – «лігвом»: *«Бо нині думи чорні і стожсалі гарячий мозок підняли в лігві із дна, і з нього кров тече на дальні далі, туди, де клубляться грядущі времена»* [5, с. 124]. Задяки метафорі «думи чорні і стожсалі» поет створює образ «думки – плазуна» з «традиційним негативним значенням чорного кольору і зверненням до переносного значення лексеми «жало» – «як такого, що дошкуляє, заважає».

Слово «*примерзати*» вживається у поезії Т. Осьмачки у значенні «дуже дошкуляти» і асоціюється з дією холоду, припиненням розумової діяльності: *«Неначе там якусь єдину думку, що ... коло черепа примерзла...»* [5, с. 110].

Поет використовує також персоніфікований образ «думки»: *«А дума сльози із-над Волги на поле рідне глухо котить, де села сонячні ростуть...»* [5, с. 43]. Структура метафор на позначення образу «думки» містить компонент «вітер». Автор апелює до традиційного погляду в поетичній мові, використовуючи перенесення «дума – вітер», «сльози – перекотиполе», що в свою чергу символізує повернення на Батьківщину.

На позначення почуттів Т. Осьмачка створює метафори зі стрижневими компонентами «туга» і «жаль», використовуючи лексику на позначення конкретних предметів: *«У тугу думу закував»* [5, с. 47]; *«Туга стінами стояла на могилах»* [5, с. 27]; *«Аж під ліхтар незримий туги...»* [5, с. 142]. У першому прикладі використовується образне порівняння «туги» з «кайданами», що базується на уявленні про «важкий настрій» і «зв'язку з образом гноблення» [8, X, с. 310]. Ця метафора виникла за асоціацією до фразеологізмів «душу облягає», «душу гнітить» – «хто-небудь дуже переживає; кого-небудь охоплюють сильні почуття туги, нудьги, тривоги і т. ін.» [8, IX, с. 716]. У другому прикладі – «стіною стояти», тобто «стояти щільним рядом чи суцільною масою» [8, IX, с. 716]. У третьому прикладі метафоричне словосполучення «ліхтар туги» асоціюється з семантикою фразеологізмів «палке серце», «серце вогнем

узялося», «серце горить», «серце палає», що передають «сильне почуття» [8, IX, с. 147]. Метафори зі стрижневим компонентом «жаль» також зазнають «опредмечення»: «*І села викотили жаль на давній шлях*» [5, с. 42]; «*А мене хоч і схиляють аж до самої землі...нерозказані жалі*» [5, с. 139].

Т. Осьмачка часто змальовує почуття самотності, виникнення якого базується на внутрішньому конфлікті поета з ворожим йому суспільством: «*І виглядає щохвилини у мене з серця самота*» [5, с. 167]; «*І по лісі потім в муках порожнечі мною довго водить самота*» [5, с. 171]; «*І я, маючи в серці самотність глуху, вам повірив...*» [5, с. 213].

Для змалювання психічного стану Т. Осьмачка використовує метафори зі стрижневим компонентом «забуття», як-от: «... але щоб пам'ять про моє життя пропала їй без вороття ... покрита забуттям тяжким іржі» [5, с. 163]; «*Збігала кров з виска на ковдру білу, і з неї забуття вставало німо...*» [5, с. 109].

Базою для створення переносного значення «сліди, залишки чогонебудь, що діють гнітюче, шкідливо на когось» [8, IV, с. 45] став вислів «іржа їсть». У зазначеному вище прикладі слова «забуття» та «іржа» використовуються автором у складі виразу «іржі тяжке забуття» для передачі негативного впливу на пам'ять. У другому прикладі поетом застосовується засіб персоніфікації при актуалізації в лексемі «забуття» семи «втрата свідомості, непритомність» [8, III, с. 34].

Поняття «уяви» передається у поетичних творах Т. Осьмачки за допомогою персоніфікованих образів «мрії» та «надії», наприклад: «*Але моя гаряча мрія ще кров із мозку не взяла: Вона над озером німіє...*» [5, с. 126]; «*Гей, мрії, демони лукаві, нащо терзаєте мій дух...*» [5, с. 136]. Прослідковується думка про те, що «сама Україна є тією недосяжною землею, яка приваблює думки, мрії, душу і серце поета» завдяки актуалізації семема «думка про щось бажане, приємне» [5, IV, с. 817] у семантичній структурі слова «мрія». Образ «душі» у вигляді «демона»

вплинув на поетичний образ «*мрії*» в результаті актуалізації семи «те, що створене уявою, фантазією; витвір уяви» [5, IV, с. 817]. Автор також вдається до «опредмечення» при представленні образу «*надії-зерна*» як сподівання на заможне життя: «*Ідуть селяни в темні доки босії в лоно кидають землі свою надію щирю, безголосу, щоб з колоска пороснула під осінь в господу бідну із степів*» [5, с. 81].

Отже, метафори із компонентами «*думка*», «*туга*», «*жаль*», «*самота*», «*мрія*», «*надія*» в основному побудовані на традиційних образах, характерних для української поезії того часу, тоді як образи «*душі*» і «*серця*» є домінуючими при зображенні автором внутрішнього світу особистості і залишаються незмінними для нього впродовж усього життя.

Література

1. Білодід І. К. Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови. Київ: Наукова думка, 1964. 134 с.
2. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка. Харків, 1963. 251 с.
3. Голобородько К. Ю. Концепт «землі» як елемент художньо-просторової парадигми Олександра Олеся. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць. Харків: ОВС, 2002. Вип. 8. С. 76–82.
4. Дударенко Л. В. Міфологемний концепт лірики Василя Голобородька. *Дивослово*. 2002. № 9. С. 2–4.
5. Осьмачка Т. С. Поезії. Київ: Рад. письменник, 1991. 252 с.
6. Пустовіт Л. О. Розвиток традиційної поетичної символіки в поезії. *А. А. Потебня – исследователь славянских взаимосвязей*. Тезиси Всесоюзної наукової конференції. Харків: ХГУ. 1991. Ч. 1. С. 146–148.
7. Савченко Л. Г., Філон М. І. Епітетика стрижневих субстантивних образів української лірики ХХ сторіччя. *Мовознавство*: тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів. Харків: Око, 1996. С. 243–246.

8. Словник української мови: В 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

9. Сологуб Н. М. Мовний світ Олесь Гончара. Київ: Наук. думка, 1991. 138 с.

10. Ставицька Л. О. Про характер взаємодії категорій індивідуально-поетичного стилю і літературної мови. *Мовознавство*. 1986. № 4. С. 61–64.

Пархомук С. В.,

магістрантка,

Дніпровський національний університет

імені Олесь Гончара,

науковий керівник – докторка філологічних наук,

професорка **В. В. Корольова**

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ОБЛАСНОЇ ГАЗЕТИ «ЗОРЯ»)

Останні роки концепт «війна» став одним з найуживаніших слів у суспільстві. Сьогодні його вивчають майже в усіх гуманітарних науках: філософії, соціології, психології, історії та політології. Та найбільше цей концепт фіксуємо в текстах ЗМІ, як у телевізійних, так і в друкованих. Щоправда, у кожному медіа він має своє наповнення та трактування, які не схожі на інші. Метою нашої роботи є аналіз лексико-семантичного наповнення концепту «війна» в обласному виданні Дніпропетровщини «Зоря» [2] та визначення особливостей його вербалізації в обраному джерелі інформації.

Більшість мовознавців вважають, що концепти мають якісь певні пізнавальні ознаки, які розміщені в основі та за формою нагадують ядро [3, с. 29]. Із цією думкою погоджується й лінгвіст С. Потапчук, докладно роз'яснюючи модель концепту:

1) центральною частиною, ядром, є лексема;

2) оболонки, що несуть інформацію, оточують ядро і розташовані від нього послідовно: від меншої до більшої абстракції;

3) важливим складником концепту є інтерпретаційне поле – периферія, у якій представлені оцінки та трактування змісту ядра концепту як національна, групова та індивідуальна свідомість [4, с. 107].

Проаналізувавши академічний словник української мови [5], окреслимо термін «війна» у двох значеннях:

1) прямому – організована збройна боротьба між державами, суспільними класами;

2) переносному – стан ворожнечі між ким-небудь, суперечка, сварка з кимось, боротьба.

За великим тлумачним словником сучасної української мови поняття «війна» означає збройний конфлікт між двома або більше, суперечливими країнами, мета якого захоплення державних кордонів, контроль над ресурсами та зміна органів політичної влади [1]. Синонімами до цього терміна є слова: кровопролиття, конфлікт, боротьба, суперництво, ворожнеча та сварка [6].

В обраному медійному виданні досліджено публікації, у яких присутній концепт «війна». Вивчали матеріал з лютого 2022 року по березень 2023 року та проаналізували контент 23 випусків обраного ЗМІ. За цей час у «Зорі» опубліковано 29 статей, у яких було використано концепт «війна».

В обласному виданні «Зоря» обраний концепт має різноманітне наповнення. Ядром концепту постають словосполучення: *російська агресія (15), Українська Вітчизняна (19), розв'язана Росією війна (12), конфлікт (10), російське вторгнення (17), наша війна (11), російська війна (5)*. Наприклад: *сухий цинічний «залишок» Української Вітчизняної* (с. 3, березень 2022, № 10).

Приядерну зону концепту «війна» утворюють такі складники:

1) вид зброї та військової техніки – *танки (8), авіація (6), ракети (13)*. Наприклад: *залетить випадкова «братня» ракета* (с. 3, березень 2022, № 9);

2) тактика бойових дій – *оборона (12) та контрнаступ (6)*. Наприклад: *Дніпропетровщина готується до оборони* (с. 3, березень 2022, № 9);

3) амуніція – *рація (4), тепловізор (7), каска (5), бронежилет (11)*. Наприклад: *Рації придбали коштом всіх дніпрян* (с. 6, серпень 2022, № 16);

4) назва воєнних об'єктів – *блокпост (4), лінія оборони (3)*. Наприклад: *нині там зводиться близько трьох ліній оборони* (с. 6, червень 2022, № 13);

5) найменування українських військових – *військові (12), Збройні сили (5), ЗСУ (15), Нацгвардія (9), ТРО (7), армія (13)*. Наприклад: *Дякуємо за таку можливість не тільки Богові, а й вітчизняним Збройним силам* (с. 3, червень 2022, № 13);

6) назви російських військових – *агресори (5), російські загарбники (7), окупанти (9), «брати»-загарбники (2)*. Наприклад: *наші рідні та друзі захищають країну зі зброєю в руках від «братів»-загарбників* (с. 5, березень 2022, № 9).

Українське суспільство знайоме з деякими компонентами концепту «війна» ще з 2014 року, коли Росія напала на Україну. Ці слова та словосполучення можна зафіксувати в матеріалах видання: *переселенці (9), гуманітарна допомога (12), волонтерство (6), окупація (4) та мобілізація (5)*. Від початку війни до цього переліку додалися й нові: *воєнний стан (7), економіка воєнного часу (6), військові адміністрації (8), комендантська година (5), санкції (4), укриття (6), блекаут (4), ракетний удар (7), деокупація (6), ВПО (10)*. Наприклад: *Під час воєнного стану працюють майже всі центри надання адмінпослуг* (с. 2, червень 2022, № 13).

На нашу думку, найкраще концепт «війна» в обласній газеті «Зоря» можна проаналізувати через його смислову структуру, якій характерне

протиставлення двох понять, наприклад, білий і чорний. Для запропонованого концепту, на нашу думку, протилежними термінами є також *смерть – життя, перемога – поразка, добро – зло, слава – ганьба, свої – чужі*.

Для детального дослідження концепту «війна» у виданні розглянуто останню концептуальну опозицію «свої – чужі». На нашу думку, саме вона демонструє конфронтацію проукраїнської та проросійської ідеологій. «Своїх» у «Зорі» називають такими словами: *наші військові (7), наші котики – ЗСУ (2), герої (4)*. Наприклад: *Нас захищають герої: і вдень, і вночі* (с. 4, червень 2022, № 13) [Зоря]. «Чужих» же називають *рашистами (10), орками (7), російськими терористами (5), окупантами (7), «братами»-загарбниками (3)* та саркастичною формою «визволителі» (2). Наприклад: *Однак «визволителів» тут у будь-якому вигляді ніхто не чекає* (с. 3, березень 2022, № 9).

Концепт «війна» в газеті наповнений і фемінітивами. Найуживанішими є: *волонтерка (7), переселенка (9)* та *захисниця (4)*. Наприклад: *В лавах ЗСУ є і захисниці* (с. 4, липень 2022, № 14).

Наше дослідження концепту «війна» в обласному виданні «Зоря» показало, що концепт має різноманітне лексико-семантичне наповнення, яке є підґрунтям розуміння явища війни в суспільстві. Сприйняття української армії та армії ворога суспільством продемонстровано в концептуальній опозиції «свої – чужі», що вербалізована як протиставлення двох ідейно-політичних принципів: проукраїнського та проросійського.

Дослідження концепту «війна» в медійному дискурсі є досить важливим, бо сьогодні саме засоби масової інформації формують уявлення та погляди на війну в суспільстві. На нашу думку, вивчення цього концепту в різних сферах життя буде актуальним ще протягом багатьох років, передусім виявлення його асоціативних складників.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL:<http://slovopedia.org.ua/> (дата звернення 07.04.2023).
2. Газета «Зоря»: новини міста та області. URL:<https://zorya.org.ua/> (дата звернення: 27.03.2023).
3. Голобородько К. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 27–30.
4. Потапчук С. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи до вивчення концепту у сучасному мовознавстві. *Мовознавчі студії: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного інституту*. 2007. № 15. С. 104–109.
5. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 24.04.2023).
6. Словник синонімів. URL: <https://synonimy.info/> (дата звернення: 24.04.2023).

Сафонова Т. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **О. А. Сопіна**

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ЕМОЦІЙНОСТІ ТА ЕМОТИВНОСТІ

Перлокутивного ефекту художнього тексту досягають за допомогою комплексного вияву всіх елементів категорії модальності, серед яких називають емоційність як насиченість почуттям разом з експресивністю, референційністю й аксіологічністю.

Питанню вербального вираження емоцій присвячені сучасні лінгвістичні розвідки В. Вінтоніва, Т. Вінтонівої, Н. Гуйванюк, А. Загнітка,

Т. Єщенко, О. Селіванової, В. Чабаненка, В. Шаховського, С. Шоріна, Ю. Щербініна тощо. У наукових працях дослідників зазначено, що емоційна лексика має важливе стилістичне значення, є основним вербальним засобом вираження емоцій, як читача, так і автора, складає значну частину в загальному обсязі лексики. Однак наукові пошуки щодо мовної реалізації емоцій та емоційного стану на рівні тексту, питання емотивного семантичного простору мови й досі є актуальними і в теорії комунікації, і в теорії лінгвістики тексту.

Відомі найрізноманітніші визначення і тлумачення емоції. Сутність емоцій виявлено в наукових розвідках О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін. Класифікацію базових емоцій розроблено у Б. Додонова, К. Ізарда, П. Екмана й ін. Емоційні явища схарактеризовано В. Вінтонівим, А. Загнітком, Є. Ільїним тощо.

Аналіз теоретичних розвідок показав, що сутність лінгвістичного напряму щодо вивчення емоцій зводиться до того, що у процесі відображення людиною дійсності емоція виконує роль посередника між світом і його відображенням у мові.

Презентацію емоційного стану людини, уявлення емоцій у мові в науковій парадигмі дефінують емотивністю. Однак різне розуміння науковцями поняття «емотивність» та її місця в семантичній структурі слова вплинуло на наявність різних підходів щодо виокремлення й опису емоційного лексичного фонду мови.

Емотивність, як вважає Т. Єщенко, можна вважати лінгвістичною характеристикою тексту як сукупності мовних засобів, що спроможні викликати прагматичний емоційний ефект [3, с. 304–311].

На думку О. Селіванової, емотивність – це «складник конотативного компонента у семантичній структурі мовної одиниці, що репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного» [1, с. 142].

С. Шорін під емотивністю розуміє таку категорійну ознаку тексту, що реалізує репрезентовані в тексті емоції на всіх мовних рівнях [4, с. 152].

Найбільш розширену класифікацію емотивної лексики, на наш погляд, що враховує семантико-прагматичний принцип, пропонує Б. Чарльстон, виділяючи «паралінгвальні засоби емоційності, графічні індикатори емоційності (знаки запитання й знаки оклику, курсив), експресивні маркери емоційності (різного типу інтенсифікатори, вигуки), лексичні індикатори емоційності (лексика, що передає почуття мовця стосовно кого-небудь), граматичні маркери емоційності (незвичний порядок будови речень)» [2, с. 132].

Отже, категорія емотивності охоплює всі мовні засоби відображення емоцій та емоційних характеристик мовної особистості (її емоційний стан і ставлення до відображуваного світу) та уможлиблює функціонування емоційної комунікації. Категорії «емотивність» та «емоційність» мають тісний взаємозв'язок, відмінною є їх сфера вживання, а саме: лінгвістична або психологічна відповідно. Тож, емотивність – це передбачувана, усвідомлювана ознака мовлення, яка спричиняє використання таких засобів мови, що цілеспрямовано надають йому емоційності з метою досягнення т. зв. «перлокутивного ефекту», впливу на читача. Зазначимо, що трактування емотивного значення пов'язане з розумінням категорії емотивності, тому розуміння емотивного значення розглядається як засіб вираження емоцій того, хто говорить. Емотивне значення – це значення (семема), єдина структура якого містить сему емотивності тієї чи тієї категорії, тобто це значення, у якому виражено або визначено емотивний зміст.

Література

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
2. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа в жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на

матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте): дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 2016. 242 с.

3. Єщенко Т. А. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти: монографія / наук. ред. проф. М. І. Степаненко. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. С. 304–311.

4. Шорин С. В. Некоторые средства и способы реализации эмотивности в художественном тексте. *Текст и его категориальные признаки*. Киев: КГПИИЯ, 1989. С. 151–156.

Синиця В. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. М. Ліпич**

СКЛАДНОУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКИ В СЛОВТВІРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Одним із найактивніших способів поповнення словникового складу будь-якої мови є словотворення, адже в силу своєї природи воно органічно пов'язане з живими процесами розвитку лексики, зумовленого постійними змінами в суспільному житті. Об'єктом дослідження обрано складноульсуфіксальні прикметники, оскільки складання разом з афіксацією були й залишаються найпродуктивнішими способами творення нових слів у всіх слов'янських мовах. Незважаючи на велику кількість монографій, дисертацій, статей, об'єктом уваги в яких було широке коло питань, пов'язаних з історією виникнення, структурою, морфемною будовою, семантикою складних слів (С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко, Л. С. Гончаренко, В. С. Марченко, В. М. Овчаренко, В. М. Ліпич, К. В. Каунової, Л. В. Вялкіної), процесами творення, відмежування від

одиниць інших рівнів мови (Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенської, Л. Є. Азарової тощо) у теорії складних слів ще й на сьогодні існує багато нерозвіданих та суперечливих проблем. Натомість, питання формування лексико-словотвірних типів складних прикметників не висвітлено в мовознавстві. Оскільки словоскладання майже не характерне для прикметників, основна увага зосереджена на лексико-словотвірних типах складнонульсуфіксальних ад'єктивів різної структури.

У новій українській мові набуває розвитку словотвірний тип складних прикметників, утворених за допомогою нульового суфікса. Найбільшу групу становлять композити, еквівалентні сполученню прикметника та іменника. У ролі другого компонента найчастіше виступають слова на позначення частин тіла людини чи тварини. Такі похідні називають людиною або істоту, описують тварину, іноді можуть означувати особливості рослин, будівель та ін. за подібністю до частин тіла істоти.

Серед нульсуфіксальних похідних на окрему увагу заслуговують прикметники, до складу яких входять кольороназви. Ці деривати характеризуються сконденсованістю позначуваної ознаки [1, с. 84] і вказують на ознаку за кольором того, що названо мотивувальним іменником: *білогривий* [3, II, с. 28], *білобокий* [3, II, с. 28], *блакитноокий* [3, II, с. 29] та ін. До другої групи належать композити, що препозиційним компонентом мають прикметники неколірної семантики. Більшість композитів цього типу вказують на зовнішні ознаки предметів, зокрема частини тіла та особливості людини: форму (*гостроносий*, *круглоголовий*), розмір (*довгоногий*, *довгорукий*), зовнішній вигляд (*голопузий*, *босоногий*), фізичний стан (*гнило зубий* та ін.), зовнішній вияв внутрішнього стану (*веселоокий*, *веселочубий*). У творенні похідних такої семантики беруть участь основи *широко-*, *гостро-*, *довго-*, *низько-*, *коротко-*, *кругло-*, *круто-*, *товсто-* та ін., наприклад: *товстошкірий* [3, X, с. 168], *круглоголовий* [3, IV, с. 368], *круглоокий* [3, IV, с. 506] та ін.

У композитах, що означають недостатність/надлишок маси частин тіла людини порівняно з прийнятою нормою, найбільш вживаними є основи *товсто-*: *товстопузий* [3, X, с. 168], *товстопикий* [3, X, с.168], *товстогубий* [3, X, с. 167], *товстозадий* [3, X, с. 167], *товстоногий* [3, X, с. 167], *товстобокий* [3, X, с. 167], *товстолиций* [3, X с. 167], *товстомордий* [3, X, с. 167], *товстотілий* [3, X, с. 168]; *повно-*: *повновидий* [3, VI, с. 684] «який має повне обличчя», *повнолиций* «який має повне обличчя» [3, VI, с. 685], *повногубий* «який має повні губи» [3, VI, с. 245], *повнотілий* «який має повне тіло, огрядний» [3, VI, с. 686], *повнощокий* «який має повні щоки» [3, VI, с. 686].

Сполучаючись з іменниковими основами на позначення частин тіла, основа *кругло-* може вказувати не на форму предмета чи істоти, а передавати значення «гладкий, огрядний, опасистий»: *круглобокий* [3, 1, с. 506], *кругловидий* [3, IV, с. 368]), *кругломордий* [3, IV, с. 397], *круглопикий* [3, д. т. 1, с. 506], *круглощокий* [3, д. т. 1, с. 506]. Складні прикметники з другими основами – *-мордий*, *-пикий*, *-пузий* є маркерами негативної оцінності та зневажливого ставлення і мають розмовний характер.

Розмовний характер у сучасній українській літературній мові має прикметник *простоволосий* «з непокритою головою» [3, VIII, с. 299]. У фразеологічному сполученні *голий, босий і простоволосий* отримує метафоричне значення, а в сукупності ці прикметники характеризують людину, яка нічого не має.

Отже, словотвірний тип складнонультсуфіксальних прикметникових похідних, утворених поєднанням опорної іменникової та препозитивної прикметникової основ, є продуктивним в українській мові. Вони здебільшого характеризували зовнішні риси людини, пов'язані з якісною чи кількісною характеристикою частин її тіла, або передавали внутрішній стан особи.

Література

1. Олексенко О., Мізіна О. Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості нульсуфіксальних атрибутів. Полтава; Харків: Харків. іст.-філол. т-во, 2014. 232 с.
2. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.). Київ: ВД Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
3. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Ситнік Д. М.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка Г. Л. Вусик

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ БІЖЕНЦІВ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність запропонованої теми полягає в тому, що в сучасних реаліях світ потребує глобальних змін у питанні мовної інтеграції біженців. Багато людей, які змушені були покинути свої домівки і переїхати в іншу країну, мають мовленнєві перешкоди і мовний бар'єр. Саме тому мовна інтеграція є важливою ланкою в пристосуванні біженців до іншої країни.

Мета роботи – дослідити лінгвістичну інтеграцію біженців: стан і перспективи.

Через повномасштабне вторгнення росії в Україну понад 6 мільйонів осіб перетнули кордон України (це приблизна цифра, оскільки визначити кількість людей, котрі виїхали в країну-агресора з окупованих територій неможливо). Більша частина біженців віддали перевагу країнам ЄС: Польщі, Угорщині, Словаччині, Чехії та Німеччині.

Одним із важливих аспектів у соціальній та правовій адаптації мігрантів є їх міжособистісне спілкування та взаємодія з представниками влади [1].

Саме мова постає одним з визначальних засобів інтеграційного процесу [3].

У процесі досліджень були окреслені чинники, які впливають на рівень засвоєння мови у біженців: рівень освіти, культурне середовище країни, з якої походить мігрант, рідна мова, норми поведінки, стан психічного і фізичного здоров'я, соціальна ідентичність мігранта.

Коли йдеться про інтеграцію біженців, не варто забувати про процес акультурації, що може стати бар'єром до інтеграції. Основним чинником, який може знижувати рівень мотивації під час вивчення мов, є *соціальна ізоляція*. Щоб вивчити будь-яку мову, треба нею говорити якомога частіше та контактувати з її носієм. Ми спостерігаємо зміну сімейних ролей, коли діти виконують функцію координаторів і допомагають дорослим комунікувати з носіями мови.

У нашому дослідженні ми приділяємо значну увагу комунікативній компетенції, бо це здатність людини розуміти та відтворювати мову держави, яка приймає, відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування.

Ми виділяємо такі компоненти комунікативної компетенції:

- 1) дискурсивна компетенція – здатність поєднувати речення в усне або письмове мовлення;
- 2) соціолінгвістична компетенція – здатність розуміти контекст і вступати в діалог зі співрозмовником;
- 3) стратегічна компетенція – здатність ефективно спілкуватися і обирати стратегію спілкування;
- 4) лінгвістична компетенція – здатність розуміти та використовувати у мовленні вивчені висловлювання, а також розуміти нові, ще не засвоєні терміни.

Хочемо наголосити, що соціально-мовна адаптація має фундаментальне значення та є важливою складовою частиною успішної та самодостатньої особистості.

Ми вважаємо, що мовну адаптацію слід розглядати як цілісний, системний процес накопичення словникового запасу, що забезпечує передачу інформації з метою успішної комунікації для біженців. Результатом такої адаптації має бути повне зрощення мігранта з мовою, яку він вважає за рідну, а не іноземну. Водночас така адаптація неможлива без спілкування з носієм мови [2].

У сучасних реаліях знання мови – найголовніше для того, щоб знайти місце на будь-якому ринку праці та влаштуватися на більш кваліфіковану роботу.

Література

1. Вусик А., Павлик Н., Олійник Е. Лінгвістична інтеграція біженців: стан і перспективи ефективної адаптації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія: збірник наукових праць. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 48. Т. 2. С. 33–37.

2. Вусик Г., Павлик Н., Олійник Е. Теоретико-методологічне осмислення проблем міграційної політики щодо вимушено переміщених осіб у сучасному міжнародному просторі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2019. Вип. 50. С. 20–26.

3. Vusyk H. The Problem of Linguistic Integration: The Social and Linguistic Adaptation of Refugees in the Modern International Space. *Journal of History Culture and Art Research* / H. Vusyk, E. Oliynyk, N. Pavlyk. 2019. Vol. 8 (3), P. 220–233.

Скуратовська Д. В.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **С. М. Глазова**

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСНІ «КРАЇНА ДІТЕЙ» РОК-ГУРТУ «ОКЕАН ЕЛЬЗИ» ТА ALYONA ALYONA

Будь-який художній текст, зокрема пісенний, є потужним інструментом, що стимулює виховні, емоційні та естетичні процеси у свідомості пересічної людини [1; 2; 4]. Відповідно мовотворчість сучасних українських рок-гуртів впливає на масову аудиторію, що й свідчить про **актуальність** обраної теми.

Мета роботи – простежити, за допомогою яких засобів у пісні «Країна дітей» рок-гурту «Океан Ельзи» та Alyona Alyona впливають на слухачів.

У 2021 році гурт «Океан Ельзи» разом з українською реп-виконавицею Alyona Alyona презентували пісню під назвою «**Країна дітей**», яку автори-виконавці присвятили всім дітям, які постраждали внаслідок війни, збройних конфліктів та терактів.

Пісня пройнята сумом та гострими метафорами. Серед них образні загальнономовні – *зупинити серце, час обривається, вогонь у серцях, вогонь в очах* та індивідуально-авторські: *«Діти, які проросли в небо країни / Діти, що стали нам продовженням мови», «Країна, яка не тримає зла», «Країна, в яку повертають дощі», «Нам так щедро світять зірки», «Дихає тихо країна дітей», «Більше сльози не течуть, просто очі залив дощ», «Але не змиє слід історії з молодого лиця» [3].*

Пісня побудована на протиставленні, на антитезі: *жити – помирати, печалі і мороки – радість і сміх, горять мости – зводяться стіни, чорне – біле, своє – чуже* тощо. Такий художній прийом використовує автор, щоб

надати більшого контрасту.

Помітний вплив і народної мудрості, адже в пісню вплетено такі фразеологізми: і кроку не ступить («*I ти вже не можеш ступити крок*» [3]), птах у клітці («*Та клітка для птаха така тісна*» [3]), повен дім («*I повен дім голосів і гостей*» [3]), блукати по світу («*Щоб, блукаючи по світу, вони скрізь були своїми*» [3]), чужий серед своїх («*Все чуже навколо свого*» [3]), забрати душу («*Скільки душ восени вони забрали із собою в небуття*» [3]) тощо.

У тексті пісні вживаються слова, які не належать до літературної української мови. Наприклад, слово *морочи*, що автор вживає у значенні *клопоти, турботи*, є русизмом, але його використання допустиме у розмовному мовленні. До застарілих слів можемо віднести слова *горішні* у значенні *верхні* («*Але тримають нам горішні основи*» [3]) та *кошт* – *ціна* («*Що то є життя, в чому його кошт*» [3]).

Підсумовуючи, можна зробити висновок: аналізована пісня «Країна дітей» відзначається надзвичайною експресивністю, що, безсумнівно, вплинуло на лексико-семантичну побудову авторської мови та підбір художніх засобів.

Література

1. Глазова С. М., Вусик Г. Л. Функціонування інвективної лексики: від прозових творів Кузьми Скрябіна до сучасних українських пісень. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 26. Т. 1. С. 37–42.

2. Глазова С. М., Скуратовська Д. В. Функціонування транслітерації у творах Кузьми Скрябіна. *Мова і соціум: етнокультурний аспект: матеріали ІХ Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Бердянськ, 11 листопада 2022 р.)*: зб. публікацій / гол. ред. С. Глазова. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 45–51.

3. «Океан Ельзи». Слова пісень. URL: <https://pisni.ua/ocean-elzy> (дата звернення: 10.08.2023).

4. Яручик Юлія. Культура мовлення українських музичних гуртів.
URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/9-812.pdf> (дата звернення: 05.08.2023).

Стельмах А. С.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **С. М. Глазова**

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ БЕЗОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ

Типологія простих речень залишається однією з найважливіших галузей дослідження українського синтаксису. Найбільшу складність для типологічного аналізу являють собою, на наш погляд, безособові речення, що виділяються навіть на тлі інших різновидів односкладних речень, що і свідчить про **актуальність** обраної теми.

Мета публікації – визначити типи безособових речень у сучасній українській мові.

Лінгвістів давно й не випадково цікавить мовна категорія безособовості. Так, лінгвісти І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська у своїй науковій праці «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» стверджують, що односкладні конструкції з формально-граматичного погляду характеризується наявністю в їх складі експліцитно вираженого головного компонента, який єдиний, самодостатній. Що ж стосується семантико-синтаксичного погляду на такі прості речення, то вони характеризуються наявністю або тільки предиката, або суб'єкта і предиката, або нерозчленованого компонента [2, с. 205]. Відома сучасна науковця В. Городецька у першому розділі дисертації на здобуття ступеня кандидата філологічних наук наголошувала: «За традицією односкладні речення аналізувалися в українських граматиках на основі протиставлення

їх двоскладним реченням та урахування їх формальної повноти. Проте в україністиці, як і в слов'янському мовознавстві взагалі, односкладне речення розумілося і трактувалося по-різному, залежно від того, до якої наукової школи належав автор теорії» [2, с. 4].

Науковці-мовознавці за сукупністю семантичних і структурних ознак серед односкладних речень виокремлюють такі основні типи (із яких лише останній не є загально визнаним):

- означено-особові: «*Люблю росу зранку*»;
- неозначено-особові: «*У нашій громаді побудували школу*»;
- узагальнено-особові: «*Сльозами, на жаль, горю не допоможеш*»;
- безособові: «*Вітру немає*»;
- інфінітивні: «*І великим хмарам сонця не приховати*»;
- номінативні: «*Ось і літо*»;
- вокативні («речення-звертання») [4].

Уже сам присудок у складі безособового речення може бути переданий як за допомогою дієслівних форм, так і за допомогою слів категорій станів. Наприклад, А. Загнітко класифікує безособові речення за способами вираження дієслівного головного члена:

«1) безособовими дієсловами (найтиповіший вияв). Це власне-безособові речення: *розвидніти, вечоріти, темніти, світати, смеркати: Світало по-березневому рано* (З. Тулуб). *Звечоріло, зірки проступали на небі* (О. Гончар);

2) аналітично (дієслово бути або дієслово фазової, модальної семантики + інфінітив): *буде світати, починає світати, має світати, мусить світати: Незабаром буде/має/мусить світати*;

3) особовим дієсловом у безособовому значенні (найпоширеніші в сучасній українській мові)»...

4) формою на -но, -то (повідомляється про дію як результат, а не процес): *Дивне місто проти сонця. Всі озолочено віконця* (П. Тичина);

5) словом категорії стану, котрі поділяються на речення з головним членом» [3, с. 64].

Також лінгвісти наголошують, що безособові речення з особовим дієсловом у безособовому значенні, залежно від того, дієсловом без постфікса **-ся** чи дієсловом із з постфіксом **-ся** виражений головний член простого односкладного речення, поділяються на дві підгрупи.

Першу групу диференціюють на підгрупи:

1. Безособові речення означають атмосферно-метеорологічні явища природи:

«У тихому полі сірішає»;

2. Безособові речення означають стихійні процеси:

«У небі поміж планет понасипало усього».

3. Безособові речення означають фізичні та психічні процеси в організмі людини:

«Нило у животі після їжі».

Другу групу диференціюють на підгрупи:

1. Безособові речення означають різні процеси сприймання:

«Чудово відпочивалося після роботи».

2. Безособові речення означають процеси мислення й мовлення:

«Не так легко робиться, як мовиться».

Отже, українська мова взагалі відрізняється від усіх мов світу великим багатством безособових речень [1; 5], бо безособові конструкції – це свого роду синтаксична матриця національної свідомості, відображення ментальності.

Література

1. Глазова С., Стельмах А. Уживання дієслівних односкладних речень в усній народній творчості. *Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Бердянськ, 18 травня 2023 р.)*

[Електронний ресурс] / упоряд.: Герасименко Ю. А., Шиманович І. В. Бердянськ: БДПУ, 2023. С. 10–13.

2. Городецька В. А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською): дис. канд. філол. н.: 10.02.01 / Криворізький держ. ін-т. Кривий ріг, 1997. 174 с.

3. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. URL: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/monography/128790-monography.pdf (дата звернення: 16.12.2022).

4. Коваль Л. З історії вивчення односкладного речення української мови. URL: http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/284/%d0%9a%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bb%d1%8c_%d0%97_%d1%96%d1%81%d1%82._%d0%b2%d0%b8%d0%b2%d1%87._%d0%93%d0%9a_%d0%9e%d0%a0_2017_01_20_22_03_48_567.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 16.11.2022).

5. Стельмах А. С. Проблеми односкладних речень у працях класиків-лінгвістів. *Мова і соціум: етнокультурний аспект: матеріали ІХ Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Бердянськ, 11 листопада 2022 р.): зб. публікацій / гол. ред. С. Глазова. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 180–182.*

Сур О. В.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет

Науковий керівник: докторка педагогічних наук,

професорка **В. Ф. Загороднова**

УКРАЇНСЬКА МОВА І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ СЬОГОДЕННЯ

Актуальність пропонованого дослідження полягає в тому, що дехто вважає мову лише засобом порозуміння між людьми. Насправді ж вона має

дуже велике значення не тільки у спілкуванні людей. Своя мова для кожного народу наймиліша, найкраща, наймилозвучніша. Впродовж всієї історії вона формувалася зі своєю нацією та державою, витримувала заборони та утиски. Мова для народу стає ніби другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Без неї, як і без сонця, повітря, рослин, води, людина не може існувати.

Мова – це ще одна наша зброя проти російських загарбників. Це питання нашої ідентичності та національної безпеки. Ми повинні це визнати і прийняти.

Мета – визначити зростання популярності української мови та інтересу до її вивчення в сьогоденні.

Основний виклад матеріалу. З першими ракетними ударами по українських містах прийшло усвідомлення важливості збереження української мови та культури. Українську мову вивчають по всьому світу. За даними популярного додатку для вивчення мов Duolingo, серед іноземців зростає популярність української мови: понад 1,3 мільйона користувачів зацікавлені у вивченні української мови. Цікаво, що серед країн, де українська потрапила в топ, є досить віддалені від нас: Аргентина, Японія, В'єтнам і США.

За минулий рік набагато більше людей стали розмовляти українською. Такий сплеск популярності рідної мови спричинений жахливою війною, яку розпочала росія.

Українською мовою розмовляють понад 45 мільйонів людей по всьому світу. Вона є другою серед усіх мов за милозвучністю та має унікальні риси, відсутні в інших слов'янських мовах. Наприклад, лише в українській існує кличний відмінок, що, наприклад, ілюструє рядок з пісні гурту «Kalush»: «Заспівай мені, мамо, колискову».

Масовий вимушений виїзд громадян України за кордон значно пожвавив інтерес іноземців до вивчення української мови – за кілька місяців після російської агресії вона стала однією з популярних

європейських мов. Рейтинг української мови на світовому рівні значно зріс.

Російська збройна агресія призвела до масштабного переміщення населення зі Сходу України в центральні та західні регіони. Переважна більшість внутрішніх переселенців – російськомовні. Отже, склалися сприятливі обставини для опанування українською мовою багатьма ВПО.

За даними соціологічного дослідження групи «Рейтинг», спостерігається зменшення російськомовних українців та українок: у 2012 таких респондентів було близько 40%, наприкінці 2021 – 26%, а на початку повномасштабної війни – 18% [2].

А ось дані проведеного в середині березня соціопитування показали: ще ніколи українське суспільство не було настільки згуртованим навколо захисту української мови. 76% українців називають українську своєю рідною (десять років тому ця цифра становила 57%). А 83% опитаних вважають, що українська має бути єдиною державною мовою в їхній країні [3].

Висновок. Отже, повномасштабне російське вторгнення активізувало *процес українізації*. Українська мова поступово починає домінувати в тих регіонах (Південь та Схід України) і сферах (неформальне спілкування, професійна зайнятість, віртуальний простір), де тривалий час не посідала провідних позицій.

Література

1. Володимир Кулик. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч. 07 січ. 2023. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>
2. Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни. Info Sapiens. 23 лют. 2023. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259>

3. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». 25 берез. 2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march...

Талошина В. А.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. М. Ліпич**

НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ МОВИ

Розширення суспільних функцій української літературної мови та її активне впровадження в усі сфери суспільного життя призводить до оновлення лексичного фонду мови. Функціонування неологізмів в українській мові неодноразово ставало предметом аналізу в наукових працях мовознавців. Цю проблему досліджували І. Огієнко, Г. Бусман, А. Радченко, М. Гладкий, В. Заботкіна, О. Пономарів, П. Горещкий, Л. Кравець, А. Коваль, О. Стишов, А. Нелюба. Неологізм – це слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями, або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора. Неологізми – категорія історично змінна, один з розрядів пасивного словника, тобто це одиниці, які ще не встигли ввійти до активного слововжитку [1, с. 377].

Лексичні новотвори створюють за продуктивними моделями або запозичують з інших мов. Динаміка розвитку сучасної української літературної мови найбільше виражена в мові засобів масової інформації, політичному дискурсі, технічному прогресі. Процес активного поповнення мови новими лексемами є найпомітнішим серед процесів розвитку мови на

сучасному етапі. Завдяки розвитку економічних і політичних відносин України з країнами світу сучасна українська мова активно поповнюється запозиченнями з інших мов, наприклад: *арт-салон, брифінг, відеокліп, діджей, експат, еспресо, пілатес, екстрадиція, імідж, мас-медіа, рімейк, топмодель, хіт, фрилансер* та інші. Серед них значну кількість становлять англіцизми, зокрема: *аутсорсинг* – передача організацією чи підприємством певних бізнес-функцій або виробничих процесів на обслуговування іншій компанії, яка спеціалізується у відповідній галузі; *байопік* – кінематографічний жанр, що розповідає про долю відомої особистості; фільм-біографія; *біткойн* – децентралізована електронна (віртуальна) валюта; *воркаут* – гімнастичні тренування на свіжому повітрі; *дредлоки* – зачіска у вигляді довгих заплетених пасм волосся; дреди; *інвойс* – документ, що надається продавцем покупцеві та містить перелік товарів і послуг, їх кількість та кошти, які покупець має сплатити за ті послуги; *лаунж* – легка фонова музика, призначена для створення невимушеної атмосфери; *подкаст* – цифровий медіафайл (аудіо чи відео), призначений для онлайн-відтворення на програвачах чи персональних комп'ютерах; *пранк* – телефонний розіграш з метою викликати неадекватну реакцію; *яппі* – молоді заможні люди, які ведуть активний спосіб життя, побудований на захопленні своєю професійною кар'єрою і досягненні матеріального успіху. Деякі із запозичених лексем доволі швидко пристосовуються до норм української мови і збагачуються похідними утвореннями, наприклад: *національний хіт-парад, хітова пісня* тощо.

Отже, лексична система мови є найбільш рухомою та мобільною. Лексичний фонд української літературної мови поповнюється в основному за рахунок номінації нових понять, предметів, явищ та подій, тобто за рахунок процесу неологізації. Неологізми – це основний фактор розвитку мови, й за умови вдалого мовного оформлення й точності значення збагачують мову, спрямовують її розвиток вперед.

Література

1. Українська мова: енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ: Просвіта, 2000.
2. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова: підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. 4-те видання. Київ: Либідь, 2008. 488 с.

Тур І. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. М. Ліпич**

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ

В. ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»

Діалектна лексика, не входячи до складу літературної, активно вживається в мові художньої літератури як яскравий стилістичний засіб і художній прийом відтворення колориту певної епохи, місцевості, мови персонажів, а також їхнього психологічного стану, емоцій, настрою та переживань. В українському мовознавстві проблему вивчення діалектизмів, їхньої класифікації, тематичної та стильової диференціації, фонетичного оформлення порушували в різні роки такі науковці: С. Бевзенко, В. Горпинич, Г. Гримашевич, А. Грищенко, С. Єрмоленко, Б. Кобилянський, Ж. Колоїз, І. Матвіяс, В. Мойсієнко, В. Німчук, О. Пономарів, В. Чабаненко та інші. Проте на сьогодні залишається ще чимало не з'ясованих питань, що потребують дослідження, уточнення та систематизації.

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена потребою дослідити функціонування граматичних діалектизмів у художніх творах Володимира Лиса, оскільки ідіостиль письменника є цікавим явищем як щодо змісту чи

прозової форми, так і щодо мови, має свої специфічні особливості й художні засоби, а також репрезентує багату й різноманітну хронологічно марковану лексику.

Мета роботи – проаналізувати граматичні особливості діалектних лексем у творі популярного сучасного письменника В. Лиса «Соло для Соломії».

Репрезентовані в мові роману В. Лиса «Соло для Соломії» діалектні одиниці охоплюють в основному самостійні частини мови, найчастіше це слова зі значенням предметності (іменники) і процесуальної ознаки (дієслова), значно рідше – слова зі значенням непроцесуальної ознаки (прикметники і прислівники). Граматичні особливості діалектизмів західнополіської говірки здебільшого пов'язуються з морфологічними ознаками відповідних лексико-граматичних груп слів.

У досліджуваних художніх текстах спостережені діалектні відмінності родових і числових граматичних характеристик іменників, зокрема: «Весільна хора звучить, як попередження, для тих, хто її чує...» [3, с. 85] (у сучасній літературній мові хор чоловічого роду); «За селом потвора залізна стала – самоходка із довгою, як витягнута гусина шия, гарматою і заскарудлим смородом від порохів [3, с. 30] (порох – має граматичне значення однини). Досить строкато в аналізованих творах виявляються і діалектні відхилення у відмінкових закінченнях іменників порівняно з граматичними нормами літературної мови. Наприклад, іменник Соломія є власною назвою і належить до I відміни м'якої групи, а отже у кличному відмінку має вживатися закінчення *-e* (Соломіє), у контексті ж трапляється закінчення іменників твердої групи: «– Я виджу, Соломію, ви коло цих двох і собі якась як причмелена стали. Воно й не дивно: сусідство...» [3, с. 38].

Спостерігаються також ненормативні граматичні форми іменників середнього роду називного відмінка однини, де превалює архаїчне закінчення *-є* на місці сучасного *-я*, зокрема: «Мовби змаганне в них з

жінкою у нарваності до роботи. Чого на *весілле* зі своїм серцем, калиною, як кров'ю покрашаним, прийшов?» [3, с. 33]. Іменники чоловічого роду в називному відмінку множини в мовленні персонажів, представників Полісся, мають закінчення *-и*: «Охорона що ж – *хлопци* з їхнього та сусідських сіл. Зате начальник охорони – друг Ярема. Так його кличуть ще троє хлопців з тої охорони: Яремо» [3, с. 75]. З-поміж прикметникових говіркових особливостей можна виокремити наявність матеріально вираженого закінчення у присвійних прикметниках чоловічого роду в називному відмінку однини: «Уже як гуляв увечері тато вийпасок по її спідничині та по ногах, вона дотепер чує» [3, с. 22] (пор.: татів).

Давні форми зворотного займенника трансформувалися в сучасній українській мові в частку-постфікс, формальний показник дієслів зворотно-середнього стану, їхнім структурним компонентом. Носії західнополіської говірки залишили за цим елементом первинне навантаження, а відтак, як свідчить і текст роману, використовують його як у препозиції, так і в постпозиції до дієслова, зокрема: «Правда, в Троцюка громада дітей тутся лишила...» [3, с. 105]; «І може тому такеся причинило...» [3, с. 115]. Подекуди він набуває й різних фонетичних варіацій: «Станьте отутки та розкажіть до прикладу, що си робить, що ви такі, якби вам чіп у одне місце забив» [3, с. 121].

Ще однією особливістю, що вирізняє західнополіську говірку, є наявність редуплікованих і редукованих граматичних займенникових і прислівникових форм: «Згадала тут Соломія мамині слова за день перед смертю, за півроку до *цеї* події, коли отримала письма з Канади» [3, с. 122]; «*Теперка* рішення прийшло миттєво. Одчинивши двері, згадав, що над ними поперечний бальок є» [3, с. 122]; «– А якби я вас попросив, вельми попросив ни Марією мою дочку назвати, а *гиншим* ім'ям?» [3, с. 122]; «*Кілько* Ной пустив голубів? – питає вона. – *Одного*, – відказує батюшка, що почав був дрімати. – *Їдного*? Софійка розчарована» [3, с. 122].

Яскраво вираженого, неповторного колориту мовідсліджуваних творів надають і специфічні, характерні для розмовно-побутового мовлення поліщуків, вигуки, наприклад: «*Ет*, старий, про що думаєш?» [3, с. 12]; «*Йо-йо*, хіба на руку спертися» [3, с. 12]; «Чи було б сили подохтурку побігти? Побігти... *Гой...*» [3, с. 52]; «Бо ж уже Улянка у Вергунів штири літа як жила. Ци четвертий, *гой же*, як час летить» [3, с. 106]; «Яків спершу розсердився на жінку, а потім рукою махнув – *ет*, як хочеться, то й посміялися мона» [15, с. 148].

Отже, проаналізувавши граматичні особливості діалектних лексем аналізованих художніх текстів, варто акцентувати, що за їх допомогою автор вводить читача в місцевий побут жителів Полісся, вони зупиняють на собі увагу читача, змушують заглибитися і в мову твору, і в змальований навколишній світ. Часто говіркові лексеми позначають специфічні місцеві реалії, розширюючи уявлення читача про умови життя, побут. Вони відбивають живі й різнопланові контакти жителів Західного Полісся із сусідніми народами, засвідчують збереження в говірках багатьох архаїчних слів, форм, синтаксичних конструкцій.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1980. 244 с.
2. Лис В. Соло для Соломії: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 368 с.
3. Сучасна українська мова: підручник / за ред. О. Д. Пономарева. 4-те вид. Київ: Либідь, 2008. 488 с.

Шульга О. І.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **В. М. Ліпич**

ХРОНОЛОГІЧНА МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ МОВНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ

Для кожного з нас мова є основним інструментом спілкування та передачі інформації. У повсякденному житті ми звикли виражати власні думки за допомогою унормованої лексики. Якщо ж зануритись в історію творення української мови, то можна вирізнити застарілу лексику як систематизовану сферу трансформації слів. У вітчизняному мовознавстві активно здійснюються дослідження, спрямовані на розв'язання багатьох проблем використання хронологічно маркованої лексики, їх місця в сучасній українській літературній мові та використання у мові художньої літератури. Ці та інші питання порушені у працях С. Бевзенка, П. Гриценка, Ф. Жилка, М. Жовтобрюха, Й. Дзендзелівського, Б. Кобилянського, П. Тимошенка, В. Чабаненка та ін.

У сучасній лінгвістичній літературі на позначення маркованої лексики зазвичай послуговуються термінами «стилістично забарвлена лексика», «стилістично маркована лексика» або вживають їх як синоніми до терміна «маркована лексика». Поняття «маркована лексика» набагато ширше, ніж «стилістично маркована лексика»: марковані лексеми несуть будь-яку супровідну, додаткову інформацію (до лексичного й граматичного значення) про сфери вживання, часову віднесеність, емоційно-експресивне забарвлення або функційно-стильове використання лексичних одиниць. У кожній мові є застарілий шар лексики, яку сприймають як невідповідну сучасному стану літературної мови і використовують рідко або й зовсім не вживають, але склад архаїчного

лексикону не однорідний. Одні слова архаїзуються, оскільки зникають із життя суспільства позначувані ними предмети, події, явища, поняття. Інші забуваються носіями мови через витіснення їх рівнозначними словами, що з певних причин виявляються більш прийнятними для називання тих самих предметів, подій, явищ. Такі мовні процеси зумовлюють поділ застарілої лексики на дві групи. Першу групу застарілих слів називають **матеріальними архаїзмами** або **історизмами**, а другу – **стилістичними архаїзмами**.

Перша група історизмів – **історизми лексичні**. Це слова, що означають предмети, явища різних історичних епох, не використані сучасною мовою для номінації нових реалій. Застарілими стають частіше слова однозначні, що характеризуються семантичною одноплановістю. Наприклад: *древляни, галера*. Використання застарілої лексики української мови зумовлене необхідністю вибрати найбільш вирашаний у художньому розумінні варіант серед можливих номінацій. Віднесеність застарілої лексики до категорії стилістично відзначених слів зумовлена тим, що вони несуть на собі особливий стилістичний відтінок – відбиток застарілості. Висока архаїчна забарвленість, експресивність, властива їм часова приуроченість виділяють архаїзми та історизми серед інших стилістичних категорій, роблять їх цінним засобом художнього зображення дійсності.

Через те, що застарілі слова рідковживані у мові, вони яскраві, своєрідні, контрастні іншим загальноновживаним лексемам, і тому вносять у текст певне емоційне напруження. Архаїзми в художньому тексті перебувають у актуальнішій стилістичній позиції, ніж історизми, тому що на фоні своїх нейтральних синонімів їх незвичайність, експресивність здаються більш виразними. Можливість використання застарілих слів залежить від їх експресивності, внаслідок рідшої вживаності вони вносять у мову деяку незвичайність, виразність.

Головною причиною звернення письменників до застарілих слів є їх здатність набувати у контексті мовленнєвої стилістичної забарвленості, а

також здатність сполучатися у деяких випадках з нейтральними лексемами різних функційних стилів. Це викликає певний стилістичний ефект, унаслідок того що їх стилістична забарвленість у синтагматичному плані не збігається зі стилістичним забарвленням у плані парадигматики, тобто в мовленні вони мають зовсім інше стилістичне значення.

Література

1. Грищенко А. П. Сучасна літературна мова: підручник. Київ: Вища школа, 1993. 493 с.
2. Дудик П. С. Стилістика української мови [Текст]: навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
3. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 22 с.
4. Коваленко О. В. Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В. Скотта): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2002. 19 с.

Щербина І. І.,

здобувач,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **М. М. Богданова**

АНТИЦИПАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИКИ ПОВІСТІ

«НАС РОЗСУДИТЬ БОГ» СВЯТОМИРА-МИХАЙЛА ФОСТУНА

Використання сюрреалістичних елементів, марень або фрагментів сновидінь повісті «Нас розсудить Бог» є частиною оніричної парадигми твору. В її основу покладено ідею відображення підсвідомого чи навіть

нераціонального боку людської свідомості через художній вираз. Сюрреалістичні або абстрактні образи, символи та сценарії створюють атмосферу незвичайності, таємничості, несподіваності, своєрідної антиципації. На думку Ю. Мельнікової, оніричні елементи виконують зазвичай «додаткову смислову функцію. Митці різних епох, звертаючись до цього літературного прийому, прагнуть насамперед оприлюднити ту сферу людської психіки, яку можемо назвати підсвідомим. Сон одночасно є однією із форм художньої ілюзії, достовірність якої залежить від авторської майстерності, асоціативності художнього мислення письменника» [2, с. 86].

До використання сновидінь, марень, передбачень, які вкладаються в уста героїв, письменники зазвичай вдаються, коли прагнуть оприлюднити такий феномен людської психіки, як підсвідоме. Святомир-Михайло Фостун у повісті «Нас розсудить Бог» вдається до оніричних елементів, щоб увиразнити важливість і трагізм подій, які відбудуться у найближчому майбутньому.

Основною ідеєю твору є обстоювання українцями своїх прав, намагання звільнитися від політичних та економічних лещат, в які їх намагався затиснути Петро I з його жорстким імперським режимом. Як зазначає М. Богданова, «наратив опору та боротьби за ідентичність та свободу української нації» охоплює простір не тільки на українських землях, а й далеко за їх межами, що досягається «за рахунок зображення зустрічей української інтелігенції, яка намагалася вирішити українські питання в країнах Франції, Туреччини, Англії, Австрії» [1, с. 125].

Окремою категорією структурних елементів повістєвої композиції є так звані «сни наяву», що виявляються в різних мистецьких формах. Розглянемо ключові складові оніричної парадигми повісті, які зреалізовані автором: віщування карлика Кароля, подорожнього та марення Павла Полуботка.

Роль провидця у повісті С. Фостуна належить гетьманському блазневі Каролю. За декілька днів до отримання царського листа-виклика

старий карлик зайшов до одпочивальні під час хвороби гетьмана і просив його не їхати до Петербургу. Із діалогу читач дізнається про тривожність блазня, викликану сновидіннями і передбаченнями, що є центральними у творі, оскільки спрямовують розгортання подальшої сюжетної лінії. Варто зазначити, що С. Фостун акцентує увагу на описі Кароля, що надає певної містифікації діалогу: «Кароль підходить і вмощується на краєчку ліжка в ногах гетьмана. Він уже старуватий. Його маленьке лице, що виглядає мов засушене яблуко, густо подзьобане віспою. Одягнений він у кумедний шовковий одяг, з-під якого виглядає сорочка з круживом... На ногах вигідні червоні півчеревики» [3, с. 216]. Примітно, що повідомлення блазня містить певні характеристики реальних історичних осіб: Вельямінова, Галагана, Толстого, Петра I, а заклик передує розв'язці сюжету повісті: «...Кріпися, гетьмане!.. Важкі часи грядуть... Ой, важкі! Не вір Петрові й не їдь до нього, бо не вернешся ніколи...» [3, с. 216]. Отже, оніричні візії блазня у повісті не випадкові, а пов'язані з ідейним змістом твору – загибеллю Павла Полуботка і втратою Гетьманщини.

За кілька днів козацькі очільники отримали лист, яким цар Петро вимагав приїзду Павла Леонтійовича Полуботка, генерального писаря Савича і генерального судді Черниша, а козацькі полки мали злучитися з військом князя Голіцина [3, с. 217].

По суті, ця подія стала своєрідною точкою біфуркації, переламним моментом як у житті головного героя твору, так і в розвитку сюжету повісті. У роздумах про причини листа наказний гетьман розмірковує: «Виклик до Петербургу не ворожив нічого доброго. Ніякої небезпеки зі сторін татар немає (...). Чим довше Полуботок передумував ту справу, тим ясніше бачив Петрові хитрощі. Не що інше, а цар хоче розправитися з ним і нелюбими його Савичем і Чернишем» [3, с. 217]; «Бог один знає. Невідомо, чого Петро хоче від мене. Одного я певний, що нічого доброго мені в Петербурзі не сподіватися» [3, с. 222]. С. Фостун за допомогою монологу героя розкриває історично правдиві стосунки, що склалися між

Петром I і Павлом Полуботком, що спричинили зруйнування Гетьманщини. З історії відомо, що Павло Полуботок не підтримав Мазепу з об'єктивних причин, але і в Петра I шани не здобув. Політика імператора була спрямована на послаблення ролі гетьмана та старшини. Павло Леонтійович Полуботок був освіченою, вольовою особистістю, який не поступався своїм принципам щодо захисту автономії України.

У повісті завдяки емоційним повторам віщувань Кароля досягається напруженість сюжету: «В покоях гетьманської палати у Глухові блукає засумований блазень і весь час гомонить сам до себе: «Не їдь! Чуєш, не їдь!.. Передчуває лихо» [3, с. 224]. Отже, широко використовуючи видіння, сни, віщування, С. Фостун розкриває психологію блазня на рівні підсвідомого. Видіння не відпускають Кароля, їхні повтори свідчать про неминучість трагедії Павла Полуботка, що є історично достовірним фактом.

Ще одним символічним елементом у повісті є зустріч козаків з почту гетьмана і генеральної старшини уже під час подорожі до Петербургу з подорожнім уже майже на кордонах рідної землі. Письменник підсилює ефект передбачення описом нічної бурі, занурюючи читача у світ, де реальність поєднується з фантазією: «Вночі надтягнули з півночі важкі чорні хмари. В них спалахнули яркі блискавиці й загуркотіли громи. Сердитий вітер шумів між дерев'ям, шамотав у кущах і тормосив наметами. У хмарах увесь час гоготіло й клекотіло й вони раз-у-раз загорялися сліпучим вогнем. Линув зливний дощ, а згодом сипнуло густим градом. Перегода хмари просунулися на південь, дощ ущух, тільки подував холодний вітер» [3, с. 227]. Згадка про хмари з півночі символізують Петербург, а блискавиці, грім, дощ і град виступають передвісниками страшної долі головного героя.

С. Фостун зображує майбутнє Павла Полуботка за допомогою онейричного видіння. Зустріч зі старезним дідуганом, сива борода якого «спадала йому майже до пояса», а «волосся розкидалося довгим повісом

на плечах», використана автором із метою загострення конфлікту, підвищення емоційної напруги між Павлом Полуботком та Петром І. Віщування старця алегоричне та метафоричне: « – Віщую лихо. Хи жак кігті розняв і роздирає нашу отчизну... бачу кров, розкинуті кості нашого козацтва по далеких краях... бережися наказний...» [3, с. 229].

Змальовує С. Фостун і Полуботкові передсмертні видіння. Духи Хмельницького, Виговського, Мазепи і розмови з ними розкривають основну ідею, авторську думку, є лейтмотив усієї повісті, підсумовують події: «Ви приходите по мене?.. Так, так, я піду з вами... будемо разом добувати волю нашій отчизні... Поб'ємо Петра на голову... Він же Антихрист!.. Козаки мусять боротися за свої права, бо стануть московськими рабами. Й вічно ходитимуть в ярмі...» [3, с. 308].

Отже, віщування, марення у повісті як елементи композиції допомагають розкрити ідейний зміст твору, передують подальшому розгортанню сюжету. Так, змалювання віщування Кароля позначені драматичним напруженням, видіння старця використані автором з метою загострення конфлікту між героєм і тираном, а сновидіння самого Павла Полуботка наприкінці твору висновковують, прогнозують сценарії майбутнього.

Література

1. Богданова М. Історична пам'ять та наратив української національної ідентичності в історичній повісті Святомира-Михайла Фостуна «Нас розсудить Бог». *International Journal of Slavic Studies. «Slavoplit Letters»*. 2022. nr4. P.121–133. URL: <https://slavoplit-letters.pl/>
2. Мельнікова Ю. Романічна проблематика християнського міфу у «Quidestveritas?» Наталени Королеви: монографія. Юго-Восток, 2009. 197 с.
3. Фостун С. М. Нас розсудить Бог. Брюсель: Видавництво Центральної Управи Співки Української Молоді, 1985. 320 с.

Овсієнко С. В.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Н. В. Павлик**

ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

Для сучасної лінгвістики властиве вивчення мовних і мовленнєвих явищ сукупно з мовною особистістю, її свідомістю, мисленням, духовною та практичною діяльністю. Як наслідок, зростає науковий інтерес до національно-культурного аспекту дослідження мови, до розгляду одиниць, котрі відображають явища типові для лінгвокультурної спільності. Студіювання формул мовного етикету є актуальним напрямом сучасної лінгвістики, оскільки комплексний аналіз етикетних мовних актів базується на взаємозв'язку екстралінгвальних та лінгвальних компонентів комунікації.

У вітчизняному мовознавстві відомі ґрунтовні праці з питань мовленнєвого етикету, зокрема це: М. Стельмахович «Український мовленнєвий етикет» (1998 р.); М. Білоус «Мовленнєвий етикет українського народу» (1991 р.); О. Миронюк «Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості)» (1993 р.); Н. Плющ «Формули ввічливості в системі українського мовного етикету» (1991 р.); Я. Радевич-Винницький «Етикет і культура спілкування» (2001 р.); О. Мельничук «Український мовленнєвий етикет: синтаксично-стилістичний аспект» (2005 р.), С. Богдан «Мовний етикет українців: традиції і сучасність» (1998 р.) та ін.

Щодо потрактування поняття «*український мовленнєвий етикет*» наведемо кілька дефініцій. М. Стельмахович називає його національним

кодексом словесної добропристойності, що «сформувався історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності й честі, української шляхетності й аристократизму духу» [5, с. 20]. О. Мельничук позиціонує це поняття як спеціально призначену формулу ввічливості, яка склалася у процесі історичного розвитку народу, відображає особливості мовної свідомості, основні риси ментальності, зокрема такі, як доброзичливість, толерантність, ширість, прихильність, люб'язність [2, с. 15].

Таким чином, науковці наголошують на нерозривному зв'язку українського мовленнєвого етикету із ментальністю народу. Слушним є твердження Д. Жук, що «етикетні формули не лише розкривають заковані в лінгвокультурі усталені моральнодуховні цінності, а й сприяють глибшому проникненню в культурний код української нації, її образ мислення та мовні знаки, за допомогою яких носій мови виражає своє світосприйняття» [1].

Зв'язок мовного етикету з культурою очевидний, оскільки саме мовний етикет забезпечує культуру поведінки у соціумі. Передбачається, що розвинена мовна особистість володіє набором формул мовного етикету як соціально-мовленнєвої демонстрації поважливого ставлення за допомогою засобів категорії ввічливості.

Етикетна мовна поведінка українця – складний, багатокомпонентний процес встановлення та розвитку міжособистісних контактів, вироблення єдиної стратегії взаєморозуміння та сприйняття іншої людини. Етикет присутній у всіх сферах життєдіяльності людини – у системі виробничих, суспільних відносин, де також є репрезентантом характеру та змісту цих відносин; етикет використовується в усіх побутових ситуаціях.

Етикетні традиції пов'язані передусім з наявністю національно специфічних етикетних фраз і виразів, що складають етикетну структуру української мови. Завдяки багаторазовому повтору в типових мовних

ситуаціях етикет закріпився у клішованих стереотипних фразах, стійких висловлювання, які в лінгвістичній літературі називаються *стійкими формулами спілкування, засобами вираження ввічливості, вербальними засобами етичного спілкування, вербальними засобами комунікації* тощо. Для позначення досліджуваних одиниць використовуємо термін *формули мовленнєвого етикету (етикетні формули спілкування, мовні формули спілкування)*. Ці форми не створюються щоразу в процесі спілкування, а відтворюються з нашої свідомості як готові мовні одиниці, що зближує формули мовного етикету із стійкими одиницями мови – фразеологізмами. Етикетні ресурси української мови складають одиниці різних мовних рівнів: лексико-фразеологічні, морфологічні, синтаксичні тощо.

Питання сфери використання, або етикетні ситуативні тематичні групи формул мовного етикету, представлено в багатьох вітчизняних студіях. Покликаючись на дослідження Я. Радевича-Винницького [3] та підручник С. Шевчук та І. Клименко «Українська мова за професійним спрямуванням» [6] виділяємо такі стандартні етикетні ситуації в українському етикеті.

Таблиця 1

Стандартні етикетні ситуації	Система мовних формул
Вітання	Моє шанування! Радий вітати! Доброго ранку! Доброго здоров'я! Добрий день! Добрий вечір! Доброї ночі! Вітаю! Добридень! Здрастуйте! Добривечір!
Звертання до незнайомої людини	Скажіть, будь ласка...; Будьте ласкаві, скажіть...; Чи не могли б Ви сказати...; Вибачте, що затримую Вас.
Привернення уваги до себе	Дозвольте запитати...; Чи можна Вас запитати? Перепрошую, чи можна на

	хвилинку зайняти Вашу увагу? Чи дозволите на хвилинку відірвати Вас від справ? Чим можу Вам допомогти? Я Вас слухаю...; Я до Ваших послуг.
Знайомство	Дозвольте відрекомендуватися! Будьмо знайомі! Я хотів би з Вами познайомитися! Чому б нам не познайомитися? Познайомтеся, будь ласка, це ...; Дозвольте представити (відрекомендувати) Вам...; Знайомтеся, будь ласка. Це мій...; Дозвольте познайомити Вас із...; Познайомтеся, це...
Прощання	Прощавайте! На все добре! До побачення! До зустрічі! До завтра! Дозвольте попрощатися! Добраніч! На добраніч! Доброї ночі! Усього найкращого! Хай щастить!
Порада	Дозвольте порадити Вам...; Я дуже раджу Вам...; Вам варто... Дякую за пораду (пропозицію)!
Згода	Погоджуюся! Згоден! Добре! Авжеж; Ви маєте рацію; Я ж так і знала! Так воно і є!
Відмова	Даруйте, але я змушений Вам (тобі) відмовити; Перепрошую, мені треба подумати (мушу порадитися, я маю спочатку це обміркувати); Шкода, але про це не може бути й мови.
Розрада	Не хвилюйся! Опануйте себе! Не переживай! Не звертайте на це уваги! Заспокойтесь! Не думай про це! Не бери це близько до серця! Викинь з голови! Сподіваймося на краще!

	Всяке буває. Все буде добре.
Співчуття	Дозвольте висловити Вам моє щире співчуття; Прийми моє глибоке співчуття; Я поділяю твій (Ваш) смуток.
Схвалення	Ти правильно вчинив; Ви прийняли надзвичайно розумне рішення; Дуже правильний вчинок.
Комплімент	Ви чудово виглядаєте! У тебе чудовий вигляд! Ти красуня! З тобою приємно спілкуватися; У тебе така елегантна сукня; Тобі пасує цей колір; Ти неперевершена господиня!
Побажання	Зі святом Вас! Поздоровляю Вас! Щасливих свят! Наші щирі вітання!
Зауваження, докір	Я змушений зробити тобі (Вам) зауваження; Твій вчинок виходить за межі...; Так робити не варто; Цей вчинок не робить Вам честі; Це було недобре.

Виявлені етикетні ситуації та парадигма стандартизованих мовних формул відображає національний характер українців та їхній менталітет, світобачення і світосприйняття. Набір етикетних ситуацій більш-менш сталий, проте можливі зміни, спрямовані на подальше вдосконалення та розвиток [4].

Отже, мовленнєвий етикет розглядають як загальноприйняті у суспільстві, усталені правила мовної поведінки у конкретних ситуаціях, що передбачають ввічливе спілкування із співрозмовником. Етикетні формули виконують комунікативну, регулятивну, естетичну, етичну і виховну функції та є найважливішою частиною культури мовлення людини.

Література

1. Жук (Лаврик) Д. С. Особливості мовленнєвого етикету української лінгвокультури. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/download/6765/6258/>.
2. Мельничук О. М. Український мовленнєвий етикет: синтаксично-стилістичний аспект: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2005. 22 с.
3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів: Сполом, 2001. 223 с.
4. Сабліна С. В. Сучасні мовознавчі проблеми дослідження українського мовного етикету. *Вісник Запорізького державного університету*. 2002. №3. С. 35–38. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles /2783.pdf>.
5. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. №3. С. 20–21.
6. Шевчук С. В., Клименко І. В. Мовний етикет. *Українська мова за професійним спрямуванням: підручник*. Київ: Алерта, 2011. С. 77–94.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Алтунін Пилип В'ячеславович.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Білик Ірина Олександрівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Болжеларська Наталія Василівна.** Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.
- Борисенко Руслана Анатоліївна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Вакула Марина Сергіївна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Гвоздик Андрій Олександрович.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Говоруха Анна Віталіївна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Губа Вікторія Олександрівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Донська Катерина Вікторівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Ємельяненко Анастасія Ігорівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Загородня Поліна Олегівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Звяга Вікторія Андріївна.** Освітній заклад «Школа "Гранд-експо"» (Структурний підрозділ приватного підприємства «Міжнародна освітня корпорація "Гранд-експо"») м. Київ, Україна.
- Казмирук Анастасія Едуардівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Карпенко Альона Сергіївна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Кейбал Анастасія Миколаївна.** Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка.
- Кізілова Дар'я Олександрівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Кінаш Пилип Сергійович.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Книш Артем Валерійович.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Ковальова Влада Сергіївна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Кучерява Катерина Іванівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Мірошниченко Оксана Олександрівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Моїсєнко Світлана Андріївна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Назаренко Анастасія Миколаївна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Назарчук Каріна Олександрівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Немічева Анна Олександрівна.** Бердянський державний педагогічний університет.
- Непейпиво Валерія Миколаївна.** Бердянський державний педагогічний університет.

Носенко Владислава Сергіївна. Бердянський державний педагогічний університет.

Овсієнко Софія Вікторівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Олешко Ганна Леонідівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Пархомук Світлана Віталіївна. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

Сафонова Тетяна Олегівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Синиця Вікторія Олександрівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Ситнік Дар'я Миколаївна. Бердянський державний педагогічний університет.

Скуратовська Дарина Василівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Стельмах Анастасія Сергіївна. Бердянський державний педагогічний університет.

Сур Ольга Вікторівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Талошина Валерія Вадимівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Тур Ірина Олегівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Шульга Олександра Ігорівна. Бердянський державний педагогічний університет.

Щербина Ілля Ігорьович. Бердянський державний педагогічний університет.

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКА МОВА
НА ПОРУБІЖЖІ ХХ–ХХІ СТОРІЧ:
МОВОЗНАВЧИЙ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

**Матеріали
V Всеукраїнської заочної науково-практичної
студентської конференції**

09 листопада 2023 року

Збірник тез

**Головний редактор –
Світлана ГЛАЗОВА**

Заступники головного редактора:
Вікторія ЗАГОРОДНОВА, Володимир НИЦЕТА, Ганна ВУСИК,
Олена КРИЖКО, Вікторія ЛПІЧ, Неля ПАВЛИК,
Ольга СОПІНА, Валентина ЮНОСОВА

Рецензенти:
Ірина ГЛАЗКОВА, Ольга ХАРЛАН

**Відповідальний за комп'ютерну верстку –
Єлизавета КУЗЬМЕНКО**

Рекомендовано до оприлюднення
вченою радою від 03.11.2023